Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraïno-ruthène

publié par la Commission ethnographique

Tome second.

Les Houzoules, par prof. Vladimir Šoukhevyč, première partie.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛЬОҐІЇ.

ВИДАННЄ ЕТНОҐРАФІЧНОЇ КОММІСИЇ.

Том II.

Львів Léopol

1899.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

ГУЦУЛЬЩИНА

НАПИСАВ

Проф. Володимир Шухевич.

У ЛЬВОВІ, 1899.

Накладом Наукового Тов. імени Шевченка

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

ПАМЯТИ

МОЇХ РОДИЧІВ,

бл. п. ІОСИФА і АННИ

з КУЛЬЧИЦЬКИХ

ШУХЕВИЧІВ

присьвячую сю працю.

Digitized by Google

Digitized by Google

Гуцульщина, се висліdок моєї більше як 20-и літної праці; в ній подаю усе те, що я сам бачив, чув, зібрав або списав; проте є вона самостійною працею з виїмкою фізіографічного огляду, який зладив я на підставі праць д-ра Цубера*) і д-ра Ремана**).

З иньших публїкацій, які про Гуцулів появили ся, не користав я просто длятого, бо кромі праць д-ра Кайндля, які впрочім дотикають властиво буковиньских Гуцулів, не найшов я таких, на які можна би оперти ся.

Кромі кількох образків (ілюстраций), які зазначую в тексті, всї иньші споряджені з фотографічних знимків, доконаних мною або таки в Гуцульщині, або тут у Львові з таких предметів, які я в Гуцульщині зібрав а опісля уміствив у музею ім. Дїдушицьких у Львові, або з тих, що лишили ся моєю власністю; деякі з образків, як пр. нутро хати, суть *вірними* перерібками моїх оригінальних фотографічних знимків, які задля недостачі сьвітла або з иньших причин не були на стільки докладними, як сего вимагає ціль, для якої вони поміщені в тексті.

У відповідні місця тексту вложив я много гуцульских слів і їх форм з вимовою і наголосом так, як я їх чув, не менче старав ся я з усею силою придбати народню термінольогію, що усе зазначую у тексті *курсивом*; осібний словарець, поданий при кінцї сеї працї, містить усї гуцульські слова, які менї лише удалось зібрати, а по при них і сторону, на якій їх у тексті віднайти можна.

Праця моя обнимає цїлу галицьку Гуцульщину, а не поодинокі її села, проте представив я при описї обрядів і пр.

---

*) Dr. Rudolf Zuber. Atlas geologiczny Galicyi. — Wydawnictwo Komisyi fizyograficznej Akademii umiej. Kraków 1888.

**) Dr. Ant. Rehmann. Karpaty pod względem fizyczno-geograficznym. Lwów 1895.

Digitized by Google

в одній цїлости усе те, що бачив по всїй Гуцульщинї, хоч деякі звичаї, обряди і пр. не всюди однакі, бо як каже Гуцул: *У нас (Гуцулів) що ґрунь, то інша установа.* Тому, не менче і з тої причини, що давнїщими роками не вважав я річию потрібною записувати місця або особи, від яких удалось минї що почути чи списати або зібрати, особливо в випадках, коли якась пісня, звичай і т. і. є загально звісною в цїлій Гуцульщинї — нема в моїй працї назвиськ місцевостий та осіб під усею збіркою пісень і пр., а тільки під спеціально місцевими та тими, що зібрані в остатнїх роках.

Не годить ся менї на сім місцї проминовчати факту, що мою працю в значній мірі завдячую помочи усїх людий і властий, з якими я мав нагоду стрічати ся в Гуцульщинї, або до яких я відносив ся письмом; насьлідком того находив я усюди і у кождого не тільки помічну руку, але і незвичайну готовість служити працї, за яку я взяв ся; тому то і прошу вибачити, що не виписую тут спеціально нікого, але всїм разом, що минї в який небудь спосіб були помічні, складаю прилюдну подяку.

Тут позволяю собі спеціяльно з подякою згадати про поміч, якої дізнав я зі сторони звісного нашого композитора, дбр. Філярета Колесси, що зібрав у нотне письмо пісні, коляди, думки і музику, які тут поміщені, на основі оригінальних сьпівів згляднo гри і трембітаня Гуцулів, яких я ему на ту цїль достарчував у Львові.

Для зрозуміня тексту подаю знаки скорочень, яких я уживав. І так означає: г. = гора, гг. = гори, ґ. ґґ. ґрунь, (—ї), м. = місто, с. сс. = село (—а), р. рр. = ріка (—и), п. = потік, пол. = полонина, див. = диви ся, ст. = сторона, об. = образок (ілюстрация).

Нехайже моя *Гуцульщина*, присьвячена памяти моїх Родичів, буде з одного боку молодшим на науку, а старшим нехай послужить за доказ, що можна при добрій волї і охотї занятись не одною хосенною працею, що виходить поза заводові працї, — з другогож боку нехай наша суспільність прийме *Гуцульщину* так щиро, як щиро я над нею працював не вважаючи ні на великі видатки, ні на трудности, що виходили вже з самого терену, який я собі вибрав за цїль моїх студий.

У Львові в день Собору Пр. Богородиці 1899 р.

Володимир Шухевич.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

I. Огляд фізиоґрафічний.

(Ороґрафія, гідроґрафія, ґеольоґія, клїмат, плоди мінеральні, фльора, фавна).

1. Спицї.

Полуднево-східне крило галицких Карпат знесло ся горі до альпейскої висоти помежи жерелами Черемоша, Прута і Тиси. Усї, переважно рівнобіжні пасма гір, прямують від північного-заходу до полудневого-сходу а висота їх зростає в міру, як зближаємо ся до головного вододїлу допливів Тисн і Прута а по части і Днїстра. Найвисшим *ґрунем* (хребтом) того вододїлу ве ся граница Галичини і Угорщини. Лїнїя того дїлу є майже рівнобіжна з загальним напрямом тамошнїх гірских пасмів і поодиноких ґеольоґічних утворів, з яких витворились ті пасма; тільки в закутку полуднево-східнім над жерелами Черемоша викручує ся тота лїнїя в сторону полудня, перетинаючи майже в півперек напрям утворів ґеольоґічних. В тім закутку не бачимо вже рівнобіжно уложених гірских пасем, але порозривані ґрупи гір, до котрих належать: *Паленица*, ґрупа гір висунена на полудне, з найвисшим шпилем *Команове* (1734 m.), *Ротундул* (1571 m.) на північ від Паленицї, *Пурулуй* (1620 m.), *Лостун* на захід від Ротундула (1646 m.), *Мокрин* з величавою вапняною скалою *Мокринїв камінь* (1563 m.), *Попадя* (1526 m.), *Шулїґул* (1694 m.), *Чивчин* із вершком *Гомул* (1769 m.), *Будийовска* (1684 m.).

Digitized by Google

На північ і захід від тої групи старокристалїчних гір тягне ся значний гірский обшар здвигненнй утворами третичними, іменно: верхне-олїґоценськими. В тім обшарі визначує ся передовсїм пасмо *Чорногора*, найвеличавійше в цїлій тій части Карпат. Ґрунь Чорногори представляє з далека одностайну слабо вигнуту лїнію, що тягне ся звиж 20 km. від північного заходу в сторону полуднево-східну; в однім тільки місци, коло жерел Шибеного, вигинає ся сей хребет до полудня а рівночасно обнижує ся до 1498 m. Ідучи від північного заходу виходимо на слїдуючі шпилї чорногірского пасма: *Говерлю* (2058 m.), з під котрої в північну сторону іде віднога *Ковнвска* (1575 m.) з клавзою, а в сторону заходу: *Петрос* (2022 m.), найвисший вершок угорских східних Карпат, *Данциж* (1822 m), *Туркул* (1935 m.), *Спицї* (1866 m.) з *Марішевскою великою* (1564 m.) і *М. малою* (1451 m.), *Мунчел* (2002 m.), *Погане місце* (2028 m.), так зване з причини ненастанних вітрів і протягів (властива *Чорногора*), *Піп Іван* (2026 m.).

2. Вид на Говерлю і чорногірске пасмо з гори Марішевска мала.

Про будову сего чорногірского пасма дає найлїпше поняте те, що нема на нїм нї одного вершка, на який би не можна доїхати верхом.

На північно-східних склонах чорногірского пасма випливають жерела численних потоків; з тих, що бють межи Говерлею і Спи-

Digitized by Google

цями, повстає *Прут* — а межи Спицями і Мунчелем *Бистрец*; на схід від Мунчела бють жерела *Дзембронї*.

Ложбища ті лежать в амфітеатральних кітловинах засипаних з одного боку камінем, що спадає з бігом ріки немов по ступнях, а з других боків замкнених прямовисними скалами. Кітловини ті зовуть ся *улоги* (в них камінє лягає, укладає ся).

Найкрасші велитнї скали зносять ся під Спицями на полудневий захід; вершки тих скал стирчать немов шпилї веж (див. ініціял); вони утворені з узковерствованих пісковців олїґоценських перегороджених покладами мягкого лупака, котрий звітрівши полишав прямовисні, високі а вузкі камінні таблицї фантастичних форм. Подібні скали, *Ребра*, видно теж на захід від Спиців.

3. Камінні тіятри.

І під Мунчелем є подібні *Камінні тіятри*; на увагу заслугують тут скали *Кізї Улоги* на північ від Мунчела і жерела потока Дзембронї. В тих кітловинах видно малі озера, а серед лїта білїє там декуди снїг.

Від чорногірского шпиля *Піп Іван* обнижує ся на полудне гірский ґрунь, що творить угорско-галицку границю; з того хребта вихоплює ся ще до 1655 m. стіжковатнй шпиль *Стіг*.

В продовженю чорногірского пасма розтягає ся поміж обома Черемошами, *Білою* і *Чорною рікою*, розгалужена ґрупа гір

Digitized by Google

з котрих виріжняють ся: найдальше на північ висунений шпиль тої ґрупи *Лудова* (1466 m), дальше довгий ґрунь *Стефулец* (із шпилем 1600 m. вис.), *Пнїва* (1585 m.) і *Гостин* (1583 m.).

Долини північних боків того цїлого пасма так само скалисті і пропастисті, як під пасмом чорногірским.

Рівнобіжно з тими пасмами тягнуть ся на північнім сході в тім самім олїґоценськім обшарі три коротші, дуже рівні ґрунї, іменно: *Форесек* на північ від Говерлї з найвисшим шпилем *Кукул* (1542 m.), *Кострица* (1585 m.), *Кринта* (1352 m.), котра на полудні вяже ся з ґрунем гори *Лудова*. Північні склони Кострицї, се скалисті пропасти.

Дальше на північний схід іде плоскогірске пасмо, 5—7 km. широке, з котрого мало котрий шпиль вихоплює ся горі по над 1000 m. В тім пасмі лежать гуцульскі села і оселї: Яблоница над Прутом, Ворохта, Кривополе, Красний Луг, Жабє, Красноіля, Довгополе, Полянка, Ферескуля, Яблоница над Черемошем.

На північний захід від того обшару тягне ся ряд карпатских ланцюхів, у котрих визначують ся крейдяні верстви. Ямненський пісковець, котрий тут творить майже всї високі, скалисті, рівнобіжні пасма, надає цїлій околицї орографічний характер. І так поступаючи від Жабя на північний захід маємо сильне пасмо, де визначують ся шпилї: *Великий Погар* (1314 m.), *Китулова* (1382 m.), *Ворохтенський верх* (1325 m.), *Ребровач* (1292 m.), *Маґура* (1270 m.), *Хомяк* (1544 m.), довгий і скалистий *Ґорґан* із шпилем *Сенїк* (1664 m.), а дальше над жерелами Солотвинської Бистрицї *Сивуля* (1818 m.), по чорногірських найвисший вершок наших Карпат.

Рівнобіжно з тим поясом ямненського пісковця розпочинає ся над Черемошем коло села Бервінкова другий пас, у орографії так само характеристичний як і тамтой. Значнїйші його вершки суть: *Моралева* (гора) (1224 m), *Писаний камінь* (1224 m), найвисший шпиль високого і довгого ґруня *Буковец*, *Игрець* зо шпилем *Чорний ґрунь* (1374 m), *Ґрегіт* (1471 m), *Лисина* (1464 m) з величезною скалою *Пожеретор*, дуже стрімка і скалиста гора *Явірник* (1467 m).

Дальше на північний схід нема вже таких довгих гірских ланцюхів, порозривали їх ріки; рівнобіжність ланцюхів ямненського пісковця показує ся тут ще сильно, але вже на менчих просторах. Таким пасмом є пр. *Сокільский* межи Черемошем і Рибницею, що не досягає 900 m.; він визначує ся величньою скалистою стїною, одною з найбільших у Карпатах, подібною до звалищ; дальше *Брусний*, що є продовженем *Сокільского* і тягне ся від ріки Рибницї до р. Шістиньки, *Каменіста* (г.) межи м. Коссовом і с. Шешо-

Digitized by Google

рами, *Рокита мала* і *велика* на схід від м. *Микуличина*, *Чорногорець* (1402 m.) на захід від с. Дори, *Підсмерічок* (1276 m.) на полудне від с. Пасічної, *Чортка* на північ від с. Зеленої.

Крайній карпатский пояс, зложений переважно з менілітових лупаків і олігоценського пісковця, тягне ся через с. Маркову, м. Делятин, с. Ослави, Текучу, Акришори до долини р. Пістиньки, де майже цілком пропадає; в тім поясі нема рівнобіжних ланцюхів, тільки без ладу порозкидані і порозривані групи гір, котрих шпилі не вихоплюють ся по над 800 m.

Майже всі ріки і потоки, що перерізують землю заселену галицькими Гуцулами, се допливи Дунаю; тільки мала полудневозахідна часть вливає ся до Дністра. Головні ріки першої групи: *Черемош*, *Рибниця*, *Пістинька* і *Прут*, другої: *Бистриця*.

4. Гук на Гранітнім великани.

Черемош складає ся з двох рік: східної, *Білої р.* і західної, *Чорної р.* Головний жерельний потік Білого Черемошу називає ся *Перкалаб*; його жерело бє під самою угорською границею на східних склонах г. Паленици. Сім km. пониже свого жерела лучить ся *Перкалаб* з потоком *Саратою*, а дальше з п. *Словічора*, що випливає в Буковинських горах; аж відси має ся ріка

Digitized by Google

назву *Білої* або *Білого Черемоша*. Перкалаб а відтак Білий Черемош творить політичну границю між Галичиною і Буковиною. В селі Гринява вливає ся з лівого боку до Білого Черемоша досить значний потік *Пробійна*; її доплив, *Грамітний великий*, визначує ся дикими і гарними *гуками* (водопадами).

В с. Устеріках сходить ся Білий Черемош з більшим і довшим *Чорним Черемошем*, що випливає близько жерел Перкалаба, але на північно західнім склоні г. Палениці.

До Чорного Черемоша вливають ся більші потоки: *Албінец* і *Попадя* між гг. Лостуном і Чивчином, *Добрин* з під г. Чивчин, *Шибений*, що випливає між гг. Стіг і Піп Іваном; 5 km. від жерела творить сей потік озеро, ще заливає коло 60.000 m^2. Давнійше були тут луги та ліси; слїди ліса видно ще близь *гати* (слюзи), там стирчать з озера вершки смерік, що росли перед повстанем озера. Перед кількадесятьма роками усунула ся східна часть гори *Руский Дїл*, наслїдком того утворила ся поміж горами *Грофа*, *Погорілец* і насипом усуненої гори *Руский Дїл* природна гать, котра здержала відплив потока *Шибений*, творячи озеро *Шибене*. Озеро те збільшено ще штучною гатею в цїли сплавленя дараб і сплавів. Отся штучна гать мірить у горі 80 m. а в долині 20 m. Вода спущена з сего озера допливає в 4 годинах до Жабя*). — *Двемброня* і *Бистрец* випливають з під північно-східних склонів чорногірского ґруня; *Ильця*, найбільший доплив Чорного Черемоша з лівого боку, вливаєть ся до него з півночи повисше с. Ильця (Жабя).

Коло с. Ясенова горішнього вливає ся з правого боку до Чорного Черемоша короткий але досить великий потік *Чорна ріка*, що повстає з кількох потоків повисше с. Красноїлї.

Понизше с. Устерік пливе злучений Черемош широкою долиною, в котрій творить численні, часто острі закрути і *крутижі* (вири) та *плеса* (місця з тихою плиткою водою) і *ковбирі* (глубокі тихі води).

З правого боку допливає до него ще одна значна річка, *Путилівка*. Під г. Сокільский коло Ріжна творить Черемош на великих скалах *гуки* (пороги), нинї в більшій части вже розсаджені динамітом, а помежи місточками Кутами і Вижницею покидає Черемош Карпати, щоби понизше Снятина доплисти до Прута.

Рибниця, значно менша ріка від Черемоша, випливає під гг. Буківцем і Ігрецем на північ від с. Ясенова горішнього; понизше с. Яворова творить она прегарний *гук* (водопад), а під с. Соколівкою лучить ся з р. *Річкою*. Під с. Городом творить Рибниця на пісковцях

*) Подібне озеро, утворене таким самим способом перед 10 роками, тілько далеко менше, є також на потоцї *Тїкачи*, що вливає ся до Б. Черемоша в с. Гринявї.

Digitized by Google

і аліпленьцях малий *гук*, — перепливав м. Коссів, щоби межи м. Заболотовом і м. Снятином доплисти до Прута.

Долина тої ріки і її бічні галузи ведуть в півперек покладів ґеольоґічних, в наслїдок чого відслонюють ті поклади в многих місцях ґеольоґічні верстви.

Пістинька. Її творять: західна *Пістинька Космацка* і східна *Пістинька Брустурска*. Обі вони випливають під високим хребтом *Ґрегіт-Ледескул* на північ від Жабя, пливуть вузкими, пропастистими долинами, творячи множество *гуків* і *шипатів* (порогів), і збігають ся коло с. Прокурави в одну більшу ріку *Пістиньку*, котра спадав в с. Шешорах прегарним гуком, а дальше коло м. *Пістиня* покидав Карпати, збігав ся з *Лючкою*, щоби під Коломиєю влити ся до Прута.

Прут. Ложбища сеї ріки розложені на північних склонах чорногірського пасма межи Говерлею і Спицями.

На північно-східних склонах Говерлї ся одно з найбільших жерел Прута; недалеко від жерела творить Прут дуже гарний, на

5. Перебій коло Ямни (перед розбитем).

кілька порогів поділений, звиж 10 m. високий *гук*. В тіснїй і скалистій долині помежи гг. Кукул і Кострицею творить Прут цїлий ряд гарних гуків. Коло с. Ворохти став його біг лагіднїйший, а цїла долина, котрою він тепер пливе, ширшою, — так як долина Черемоша коло с. Жабя; долини ті повстали з крухих лупаків і марґлів

Digitized by Google

Верстви ропянецкі бувають найчастіше низького положенія. Гарно ропянецкі зони при дорозі над потоком *Вовчим*, що біжить з г. *Буківня* на полудне і вливає ся до Чорного Черемошика межи с. Лесковом і с. Криворівнею.

Верстви ропянецкі вкривав на г. *Ігрень* негрубий покладъ верстви плитових.

Гарно виступають ті верстви теж з правого боку Черемошика коло устя р. Путилівки, в руслі потока Грамітний, в руслі Черемошика коло с. Устерік: видно їх на гупі р. Рибниці між сс. Яворовом і Соколівцем, верхами від гори *Мел* над р. Пістиньком, аж до с. Малини над р. Солотвинського Бистрицею: видно їх на Добошевій скалі, при гостинці перед с. Ростоками. Згадую про них тут, бо декотрі з них є головними горізонтами *роляниць*, або мають, особливо лупаки, значну скількість *цілиці* (кухонної соли);

6. Добошева скала над Черемошем коло с. Ростоки.

б) *верстви плитові*, з гуцульска звані *плоскі*, утворені помежи типовими ропянецкими верствами і пісковцем ямненським. Головну ролю мають тут пісковці виразно уверствовані, плоскі (плитові), сірі, сині або зеленаві, з рідшими жилами кальцыту як верстви ропянецкі, і з гіероґліфами переважно простими і валковатими; верстви ті розпинули ся на хребті *Плоске*, осідкови Шкрибляків у с. Яворові;

Digitized by Google

помежи верствами *плоскими* (плитовими) виступав зліпленець дуже міцний з многими, як горох великими зернами кварцу. З сего зліпленця роблять *млинське каміня*.

в) *верстви ямненського пісковця*, се один із визначних утворів Карпат заселених Гуцулами, бо він надає тим горам властивий вигляд. В геольогії названо його ямненським від с. Ямна над Прутом, де гарно розвинув ся. В головній масі є сей пісковець дуже грубо верствований (до 20 метрів), дрібно-зернистий, ясно-жовтавий, рідко рожевавий, крухий; скоро звітріє, покриває ся звичайно крухою, брунатною або сірою верствою, розсипує ся часто на мілкий і дуже чистий пісок, тріскає великими відломами або творить великі скали подібні до звалищ. Йому товаришать майже всюди темно-зелені, кременисті лупаки, що кришать ся в дуже острі, дрібні відломки. Прикладом сего є величезна скала *Сокільский* над Черемошем коло с. Ріжна.

Грубість верстви ямненського пісковця дуже змінна: близько карпатского берега виносить 20—50 m., на полудне в долині Прута доходить до кількохсот метрів, а розтягає ся широко і далеко. Віадукти в Яремчи збудовані з того пісковця, надто гори *Хомяк* (1544 m.), *Сеньк* (1664 m.), *Ґорган* (1595 m.), водопад *Перебій*, *Камінь Краттера*, *Добошеве крісло* і т. и. На цілій просторони поміж сс. Устеріками і Білоберезкою перетинає Черемош виключно крейдяні верстви і то переважно пісковець ямненський.

По лівім боці р. Рибниці в с. Городі творить пісковець ямненський поклад до 50 m. грубий: *Ґрунь Каменистий* (мальовничі скали, подібні до звалищ). Рідко коли лучає ся в Карпатах бачити геольогічний перекрій так виразно від вершка до споду гори, як власне на *Каменистім*.

Здовж цілого *Сокільского* ґруня від р. Рибниці до р. Черемоша творить ямненський пісковець, покладом до 100 m. грубим, *Церковці*, величні і прегарні скали. Позаяк нахилене його верств доходить 70—80°, а упад є рівнобіжний до склону гори, наслідком того площина верстви стає на поверхні кількасот квадратових метрів чиста, і творить неперебиту, стрімку, гладку стіну, потріскану в ріжних напрямах і поросту зрідка мохом і поростами. Ті скали являють імпонуючий вид особливо з місць висунених більше на полудне.

На дорозі до Жабя, де потік *Бережниця* вливає ся до Черемоша, веде дорога по під прямовисну, величезну скалу з ямненського пісковця.

Digitized by Google

На полудневнх склонах вершка *Сигленого* над потоком Пістинькою творить ямненський піс. великі і мальовничі пропасти, особливо в місці *Облав*, на вузкій і стрімкій дорозі, що веде з с. Прокурави до с. Космача.

Ямненський пісковець творить коло с. Прокурава на лівім березі Пістиньки, коло місця званого *Ровсохата*, невеличку ґроту, *Малий Склеп*.

Незвичайно гарні і мальовничі скали, подібні до звалищ, творить ямненський пісковець на східних склонах гори *Сісна* межи с. Лугом і с. Дорою.

III. Утвори третичні обнимають верстви еоценські, олїґоценські і міоценські. Найхарактернїйші тут верстви олїґоценські; головну їх масу становлять крухі, лупливі лупаки живичні, брунатні, майже чорні, котрі вітріючи поволікають ся ясно-жовтим або майже білим пилом; в них бачимо завсїгди численні остатки риб, а особливо їх луски. З утворів олїґоценських бачимо в Гуцульщині дуже часто верстви пісковцїв зеленавих або жовтавих. Найцїкавійшими суть *пісковцї клївскі*, названі від гори *Клїва* коло с. Заріча (на правім березі Прута під Делятином), де той пісковець творить великі поклади, надто в сс. Космачи і Ростоках над Черемошем. Той пісковець має в собі ропу, як пр. в с. Текучи коло Акрешор, де ропу зовуть *текучкою*; звітріла ропа стинає ся місцями в *земну смолу* (асфальт). Такий поклад смоли находить ся на північ від с. Космача при жерелах потока *Рушор*.

В глубоких Карпатах близько угорскої границї утворений олїґоцен з *пісковця маґурского* (від гори *Маґури*); се обік пісковця ямненського найважнїйший орографічний чинник у тій части Карпат. З того пісковця зложене пасмо Чорногори з Кукулом, Кострицею і Кринтою.

Типовий маґурский пісковець найлїпше розвинений на самім пасмі чорногірскім; він грубо-зернистий, звичайно виразно уверствований, ясний, зложений з круглих зерен кварцу і многих бляшок білого лищака.

Майже серединою олїґоценського обшару тягне ся широкий пас чорних лупаків. Се верстви *шипітскі*. В долинї Чорного Черемоша бють з тих верстов три жерела *шави* (щави), з котрих найважнїйше називає ся *Буркут*.

Коло сс. Ферескулї і Явірника бють з тих самих верстов також сильні жерела сїрководеневі.

Пісковець маґурский творить головну масу цїлого чорногірского пасма; се було причиною, що полишались до нинї такі високі гори

Digitized by Google

в тих сторонах, коли тимчасом у иньших пасмах вода позбирала їх вершки, як і збирає до нині, та уносить материял із них з собою долї ріками, через що значно обнижує їх. В місцях чорногірского хребта, де пісковець тратить свою одностайність і грубість верстви, спадають вершки гір з 2000 m. від разу на 1200—1400 m.

IV. Утвори четвертичні обнимають а) *ділювіум* і б) *алювіум*; вони витворились по цілковитім видвигненю Карпат і по уступленю міоценського моря.

Ділювіум рік повстало переважно з перенесеня глини, звітрілого пісковця і ріняків, що все уложило ся здовж нинїшнїх рік. Ділювіум, ріняки і оточаки зчіплені жовтою або червоною глиною виступають гарно в долині села Білоберезка, дальше над Рибницею і т. и.

На Чорногорі маємо ще слїди *ледової епохи*, котрі не сягають висше як 1500 m. над позем моря. Майже у всїх кітловинах на північнім склонї того хребта видно дуже виразні, хоч малі, бічні, середні і чільні морени, а по при них і великі відломи скал вигладжені і порисовані рівнобіжно, що все сьвідчить, що були тут колись *ледняки*, які бачимо в Альпах.

Алювіум (земля наплавна) обнимає ті утвори, які повстають тепер через діланє води.

Отсе в коротцї важнїйше з оро- і гідрографії і з будови геольоґічної галицких Карпат, заселених Гуцулами. Під петрографічним зглядом бачили ми, що та часть Карпат збудована головно з мягких (менїлїтових) лупаків і твердих пісковців. Де виступають мягкі лупаки, що улягають лекше знищеню, там творились долини ширші, а гори ставали низшими; надто визначають ся ті гори лагідними склонами. Противно *тугі* (тверді) пісковцї, котрі сильнїйше опирають ся дїланю води і повітря, змінили менше первісний вигляд гір, наслїдком чого долини вижолоблені в тих пісковцях нераз дуже вузкі, а гори з них збудовані висші і визначують ся съмілїйшими склонами. Таких пісковців маємо в Гуцульщинї два роди: *старші*, *ямненські* (утвору крейдяного), обнимають глубший позем і держать ся близше краю гір, противно пісковцї *маґурскі* (третичний утвір) витворили найвисші ґрунї властивого чорногірского пасма. При краях Карпат маємо молодші верстви третичні (міоцен), важні з того погляду, що мають у собі сіль, уголь брунатний і земний віск. Усї скали, що входять в склад чорногірского пасма, улягли сильному *врішеню* (пофалдованю), а *різки* (фалди) були в горішнїй своїй части, як усюди в пісковцях, змиті і зни-

Digitized by Google

щені, наслїдком чого обнизились усї гори. Взагалї не мають гори гуцульскі вигляду диких, нагих, скалистих вершків, але виглядають як округлаві чуби.

Долини північної сторони чорногірского пасма визначують ся взагалї значнїйшою шириною, а гори, що замикають ті долини, спадають лагідними склонами, через що дно тих долин стає дуже часто багнистим і творить *мочварі*. Долини звужують ся тільки там, де ріки мусять передирати ся через тверді пісковцї; в тих місцях бувають боки долин стрімкі, з руслів рік стирчать пороги, а в самих ріках творять ся *гуки*, як пр. на Пруті коло с. Ямни, на Черемоши коло Ґ. Сокільского, на Рибници коло с. Соколівки, низше коло с. Города і т. д. Гори, що розділюють ті долини, покриті лїсами; скал видно тут мало; скалисті тільки боки гір над переломами рік: Ямна над Прутом, Сокільский над Черемошем, Добошева гора над Черемошем і ин. Чим більше наближаємо ся до головного хребта, тим частїйше зміняють ріки свій напрям, долини стають вузші, а краєвид ріжнороднїйший.

Води, що зливають ся з головного хребта до Чорного Черемоша і Прута, розрили глубоко його боки і витворили численні поперечні долини, дуже вузкі і недоступні з причини густого заросту і забагненого дна. З того поводу ведуть усї плаї на Чорногору мало де тими долинками, але спинають ся стрімко по пропастистих склонах гір; під самим хребтом розширюють ся ті долини і творять обширні кітловини. Дно тих кітловин звичайно вогнуте, покрите румовищем порослим *жерепом* (косодеревиною) або терниною. Стїни тих кітловин рідко коли скалисті. Найкраще виступають такі скали в *Кізїх Улогах*, на полонинї *Іаджинї*, під г. Спицями і г. Говерлею; вистаючі части скал, а часом і цїлі скали, звуть Гуцули *ребрами*.

Кліматъ Гуцульских гір більше континентальний, бо впливає на него континент азийський, наслїдком чого є там зима студена а лїто горяче, про що сьвідчить найлїпше те, що в Гуцульщинї засївають кукурудзу ще під самими вершками гір, прим.: у Бистрецю (850 m.), над Шибеним (925 m.), при Буркутї (930 m.) а пшеницю навіть висше: в Яблоници (1005 m.). Взагалї росте кукурудза і пшениця в Гуцульщинї в такій висотї, в якій у західних Карпатах доходить лише овес і бульба.

Після мапи Д-ра Ромера не доходить середня скількість опадів на Чорногорі до 1200 mm.; наслїдком сего погода на Чорногорі взагалї тривкійша і певнїйша, як прим. у Татрах.

Digitized by Google

Ропа (нафта) находить ся в многих місцях Гуцульщини, по більших або меньших *ропищах* (ропяних теренах). Згадаю тут важнїйші місця. В лупаках менїлїтових межи гг. *Плоский* і *Вижний Середний* між с. Яворовом і с. Білоберезкою, виступають заєдно слїди ропи. В Білоберезцї пробовано копати ропяний шиб на захід від гори *Пасічної*, однак без добрих результатів, як звичайно в лупаках менїлїтових.

Широкий пас| помежи Рибницею і Черемошем, іменно ґрунї *Буковець* (883 m.) і *Ропянець* (877 m.), визначують ся теж богатими слїдами нафти, які найбільше показують ся в місцї званім *Межиріки*, належнім до с. Річки і на г. *Ропянци*. На тім остатнїм верчею за ропою досить глубоко, однак мимо красних слїдів і сильних ґазів показало ся її дуже мало.

На схід двора в Жабю виступають близько лазнї один до кілька метрів грубі лавицї попеластого пісковця, з котрого витїкає ропа; трохи дальше з правого боку Черемоша добувають ся в руслї ріки від давна запальні ґази враз з краплями ропи, котрі творять на поверхнї води блискучу поволоку.

Ропа виступає теж на *Грабівци*, під *Погаром*, в *Ропіннику*, *Кривополи* і и. І коло с. *Красноїлї* (красна іля, ялиця) в місцї званім *Голови*, а з відси в одну сторону на захід через гору *Маґуру* до Жабя, а в другу сторону на полудневий схід тягне ся обшар ропищ на Буковину, де в с. *Дїхтинци* (назва споріднена з словом *деготь*) черпано вже з давна ропу.

І в области ріки *Пістиньки* в с. *Прокуравї* є ропа, котра в кількох місцях добуває ся на верх; так само поміж вершками *Брусний* і *Сигленний* коло с. Прокурави.

Ідучи горі потоком *Рушор*, допливом Пістиньки, надибуємо під г. *Маґурою* посеред еоценських верстов гарнї і богатї слїди ропи. На північний захід від жерел Рушора, в місцї званім *Ґнилиця* [належить до гром. Текуча] розпочато коло 1885 р. добувати ропу, однак з малим результатом.

У підніжа гори *Запуст* в области ріки Пістиньки Космацкої заложено копальню ропи в пісковци кліївскім, пересяклім ропою.

Однак супротив факту, що утвір лупаків менїлїтових (мягких) помимо найкрасших слїдів ропи, нїколи ще не видав добрих результатів, згадані ропища не надають ся до експльоатациї. Інакше представляє ся терен над Бистрицею, де коло с. Пасїчної находимо в верствах *ропянецких* много доброї ропи. Рід тої ропи знаменитий (т. ґ: = 56° В.), приступ до ропищ легкий; значний простір ропищ і ґеольоґічні обставини віщують, що Пасїчна буде

Digitized by Google

мати яко копальня ропи сьвітлу будуччину. Там істнують копальні вже від кільканайцяти років, іменно в долині Бистриці понизше устя потока *Коварки* і на горі, на північ устя того потока.

В долині потока *Бітковець*, допливу Бистриці, помежи г. *Погар* і *Маковиця*, добувають ся запальні ґази углеводеневі враз з краплями ропи. Подібне бачимо і над потоком *Бітковчиком* на північ хребта *Риковиско*. Також під с. *Бітковом* есть копальні ропи; тота громада має надто свою сировицю. Взагалї терен поміж Пасїчною і Манявою має много ропищ, а ті свою запевнену будучність.

Сіль і сировиця. З лївого боку р. *Рибниці* є перед самим м. Коссовом сільна *баня*. Давнїйше була тут копальня *цїлиці*; поклад чистої соли напереміну з верствами илу і пісковця є тут до 20 m. грубий. Нинї не вибирають тут уже *цїлиці*, але впускають воду в відслонені хідниками сільні поклади; вода сполоскує сіль, а з так одержаної штучної сировиці виварюють сіль кухонну. Кромі тої штучної сировиці допливає у ті підземні хідники щілинами від північного заходу теж природна сировиця.

З лївого берега Пістиньки помежи с. Космачем і горою *Мел* є поклад камінної соли і гіпсу. Колись була і тут баня; нинї черпає громада сировицю, що випливає з тої *сільної гори*. І в долині потока *Банівка* є той сам поклад сільного илу.

Сільне жерело бє теж з пісковця ямненського в місцї, де дорога опускає долину *Прутця* і тягне в напрямі полуднево-західнім. В с. Бітькові є також жерело сировиці.

Води мінеральні. В місцї званім *Микулівский*, з правого боку Чорного Черемоша під горою *Лукавец* бє дуже студена *шява* (щава). Теплота тої зелїзної води виносить 13° С. при температурі повітря *в тїни* 23° С. Вода сего жерела має в часї погоди смак острий, трохи стягаючий; скоро порушить ся її, видїляють ся з неї баньки дву-кисняка угля (CO_2).

Ідучи дальше горі Чорним Черемошем приходимо до *Буркута* [назва з угорского бор = вино і кут = жерело; боркут = винне (квасне) жерело]; бє він теж з під гори *Лукавец* (1506 m.).

Перед 1848 р. був тут заклад купелевий і 10 приватних домів. В р. 1848 спалили австрийскі війска ті будинки, щоби в них не могли хоронитись угорскі повстаньцї. Від р. 1851 є жерело буркутске власність ц. к. скарбу і з того часу находилось воно в незвичайнім занедбаню. Доперва в новійших часах старає ся заряд камеральний в Явірнику піднести значінє Буркута, і в тій цїли поставив одно-поверховий будинок і покрив жерело.

Digitized by Google

Смак сьвіжого буркута є приємний, кисловатий і по трохи щипучий а температура студена (8° С. при тем. воздуха 21·5° С в тіни). Ще студенійша є вода подібна смаком до Буркутскої в жерелї на лівім боці ріки против гори *Присліп*.

7. Жерело в Буркутї.

Над Фересскульским потоком, 1 km. від його устя до Білого Черемоша, є сильне жерело сїрчаної води.

Вода буркутска є *шква* (щава), в склад її входять: зелїзо, дву-кисняк угля і ґаз сїрководеневий.

Руди металеві. На полудньово-західнім склонї г. *Чивчин* (1760 m.) коло найвисшого жерела Добрина видно слїди копальнї

8. Заклад купелевий в Буркутї.

ґалєнїту (руди олова), що мав містити в собі і срібло. Гуцули називають се місце: *Двори*. Слїди робіт і дорога, що служила до вивозу тої руди, остались до нинї дуже виразно.

Digitized by Google

В с. Пасїчній була колись *гута зелїза*, яке витоплювано із тамошнїх сферосидеритів; вони мали всего 20% зелїза, через те і не оплатила ся робота.

Скло. Пісок, що повстає із звітріня клівского пісковця, надає ся дуже до виробу скла; вожено його до гути в Микуличині, котра вже тепер перестала топити скло.

Камінь млиньске роблять із кварцево-вапняного зліпленьця, який находить ся над потоком *Ставник* (доплив Пістиньки), як також в дорічю Черемоша на полудневий захід від Ріжна великого.

Ростинність гір заселених Гуцулами розвинула ся тут як і в других горах, з тою ріжницею, що деякі ростини сягають тут вище. У підніжя гір розвинув ся *дуб*; він росте або у *дубровах* чистих, або підшитих лїщиною, а теж по сполу з *березою, трепетою, берестом, кленицею = кленом, грабом, липою* і *обмілою* (омела); місцями по гірских долинах сягає дуб до висоти 520 m. н. п. моря. Лїси, в котрих сумішкою ростуть *бук, илем, смерека, лендерево=мудрина* (Larix europaea), *ялиця, береза, явір* і *ясень*, сягають до 1300 m.

В *туршукуватих* лїсах (молодих густих) росте *імшедь* (мох), котра часом *заввле ся* і на пустім поли, на котрім мече ся і *падиволос* (Equisetum).

Шкорýх (рябина) росте аж до Жабя, *свид* (Cornus sanguinea) при дорогах, *верба* над потоками, з нею *ива*, надто *гліг* і *свербигув* (дика рожа), *бзина*, а по лїсах *папороть*. Смереки, ялиці і лендерево сягають до 1670 m., т. є. до границі лїсів. По мочарах на краю гір росте *чорна вільха*, а здовж берегів рік і по ріняках творить *біла вільха* гарні запусти. По скалистих зломах над потоками росте кромі сего ще й *таволга* (Spiraea ulmifolia), корч гарний з китицями білих *чічок* (цвітів). *Яловець звичайний* належить на Чорногорі до дуже рідких ростин. Зруби лїсні заростають тут на краю гір *карлеватою грабиною*, а в середині *лїщиною*. З того поводу не видно тут таких неужиточних пасовиск покритих ялівцем, яких сумні краєвиди дають нам низші гори. Повисше горішньої границі лїсів (1670 m.) росте *жéреб* (Pinus Pumilio) аж до найвисших вершків, а посеред жеребу *кидрина* (Pinus Cembra), особливо на *Кидроватім* узгірю з Добошевим кріслом під Чорногорою; невідступним товаришем жеребу є *женéпин (яловець карлеватий)* і *лéлеч* (вільха зелена), котрі творять по глубших паровах запусти, посеред котрих ростуть *малини* і *дряпаки* (ожини). Кромі жеребу росте тут *оме́ґа* (Rhododendron myrtifolium) і *шипóк* (Azalea procumbens).

Digitized by Google

Оме́ґа, дуже розгалужений корч, дорастає до 1 m. висококости. Гони його лежать то при земли, то пнуть ся горі, долїшні части вкриті *бородавками* (слїди листя, яке відпало); листє тримає ся лише на вершках гонів, де воно росте густо і без ладу. Гарні рожеві чічки виростають по 4—5 на коротких хвостиках в *ґескáх* на вершках гонів. Омеґа росте на скалистих місцях в висококости 1300—2000 m., Вона є найкрасшою ростиною властивою лише Чорногорі.

9. Оме́ґа.

10. Шипо́к.

Шипо́к, се непозірний, сильно розгалужений 15—45 cm. розпостертий, радше до моху подібний приземний корчик, густо порослий дрібними, 4—6 mm. довгими листочками; рожеваві його *чічки* стоять в коротких *ґесках* на кінцях гонів. *Шипо́к* росте по сухих неврожайних скалах висших ґрунїв (1600—2200 m.) покриваючи, посеред гірских трав, як на Піп Івані, значні простори. Цвите від мая до серпня.

Де нема жереба, там верхи гір, покриті буйною травою, творять *полонини*. Тільки 2/10 чорногірского хребта покриті жеребом, а решта — *полонини*, зарослі переважно травою з малою домішкою ростин двопрозябцевих.

Полонини занимають усї верхи не тільки головного пасма чорногірского, але иньших пасмів повисше горішньої границї лїсів, котра в Гуцульщинї важить ся між 1100 а 1300 метрами. По полонинах росте *лелеч* (зелена вільха), малий, найбільше 3 m. високий

Digitized by Google

корч, котрий є виключною властивостию східніх Карпат; лелеч росте над потоками і не забирає стільки місця, що жереб, наслїдком чого достарчують полонини буйних, просторих і свобідних пасовиск. З иньших корчів надибуємо на полонинах зрідка *женѣпин* (карловатий яловець), *шкорýх*, *деревни́к* (Lonicera) і *бов кораљний*, а місцями покривають землю: *ѣгоди* (суниці), *áфини* (Vaccinium Myrtillus) і *ґóґодви* (Vacc. Vitis Idaea).

Ростинність зїльна полонинська, хоч не богата на роди, зміняє свій склад і зверхнїй вигляд відповідно до властивости землї. На землї сухій, не дуже *ситій*, ростуть переважно трави: *русáвка пахнѣвка* (Antoxantum odoratum), *мітли́ця біла* (Agrostis alba), *мітли́ця звичайна* (Agrostis vulgaris), *черéтниця* (Calamagrostis Halleriana), *овес ріжноцвітний* (Avena versicolor), *дрожачка* (Briza media), *вúбіжка лугова* (Poa pratensis), *грúстиця звичайна* (Dactylis glomerata), *костеря́ва овеча* (Festuca ovina), *можнáток білавий* (Luzula alba), з котрими мішають ся звичайні лукові ростини, пр. *деревни́к* (Achillea), *решітни́к гáдинець* (Veronica Chamaedrys), *дзвінець* (Rhinantus minor і major), *гóловатень* (Centaurea), *падúволос* (Equisetum arvense), *блéкотиця* (Hyoscyamus niger), *бешѣвник* (Paris quadrifolia), *нитóта* (Lycopodium selago) і и.; по вохких місцях переважає *рóвлать подéрниця* (Aira caespitosa), посеред котрої росте висока *чемерúця жовтава* (Veratrum Lobellianum). Де земля ялова, там заглушує *пєвка* (Nardus stricta) усї иньші ростини. Такі зарости служать за пасовиска. Де поріст трави буйнїйший, там пасуть ся воли і корови; де трава коротша, там увивають ся вівцї від сходу сонця до смерку.

Ростинність тих пасовиск була певно колись ріжнороднїйшою, але наслїдком щорічного спасаня много родів ростин цїлком загинуло, тільки ростини зимотривкі, що не розроджують ся з насїня, але з відземків та коріня, отже передовсїм трави, могли через те тут утримати ся.

Ростинність *кішни́ць* (місць призначених на сїно) незвичайно ріжнородна і *чічкáта*. Тут бачимо чудові гірскі рослини як: *пúскавец* (Hypochaeris uniflora), *пувка великоцвітна* (Crepis grandiflora), *корсáтка гірска* (Hieratium aurantiacum), *дїдик підальпейский* (Senecio subalpinus), *перстáч золотник* (Potentilla aurea), *сьвічурни́к* (Gentiana asclepiadea), *постілкú* (Scabiosae), *деревни́к* (Achillea), *невістулькú* (Chrysanthemum), *кúльбаба* (Leontodon), *побородни́к* (Tragopogon), *капшушкú* (Campanula), *гóловатень* (Centaurea), *козельцї*, *жовті чічки* (Ranunculus), *конюшúну* (Trifolium), *бости* (бодаки) (Cirsium), *бриндюшкú* (Crocus banatus), *косúтень* (Iris ger-

Digitized by Google

manica), *нечуйвітер* (Bellis perennis), *сервівник* (Cichorium Intybus) і повисше згадані трави.

Посеред тої мішанини форм, розпостертих широко по цілій середній Европі, виступають тут уже ростини властиві східнім Карпатам, а чужі західнім, як *арніка*, у Гуцулів високо цінена з причини лічничих приkмет, *змийовина* (Scorzonera rosea), *звоздик* (Dianthus compactus), *топірчики* (Viola declinata) і др.

Ростини ті повтаряють ся майже без зміни і по всіх *царинках*, огороджених місцях посеред сел, призначених на кішницю.

Вегетация на полонинах коротка, бо тривав лише від половини червня до половини вересня; вона убога на роди, за те буйна.

Подаю тут ще гуцульскі назви ростин, які я зібрав над Пістинькою Брустурскою в липни 1899 р.

Деревник білий (Achillea millefolium), лабуштан (Aconitum Cammarum), косітень (Acorus calamus), зрадзіле (Agrimonia Eupatorium), полин (Artemisia Absinthum), дика фасолька (Astragalus glycyphyllos), матриган (Atropa Belladona), звоздики пільскі (Betonica offic.), хлезінь (Bunias orient.), ласкавець (Bupleurum rotundifolium), капшушкий (Campanula glomerata), чортополох (Carlina acaulis), самокеша (Coronilla), осотий (Carduus nutans), ростопасть (Chelidonium majus), головатень (Centaurea Cyanus), бурівник (Centaurea scabiosa), земена граиь (Cetraria island.), натина (Chenopodium album), боршевка (Conium maculatum), невістка (Chrysanthemum leucanth.), брендуша (Crocus sativus), серпівник (Cichorium Intybus), материнка (Clinopodium vulgare), вовче личко (Daphne mesereum), черсак (Dipsacus laciniatus), крутовежа (Dyanthus superbus), падиволос (Equisetum silvaticum), Іван зіле пільске (Echium vulgare), молочій (Euphorbia cyrar.), самозелень (Euphorbia amygdaloides), золотий Іваньчик (Galium luteum), підойма (Geranium plenum), золотник (Geranium sanguineum), кучерве зіле (Geranium molle), чорнобіль (Gentiana carpatica), сьвічочкі польові, Божа сьвічка (Gymnadonia odoratissima), Божа рука (Heracleum spondilium), кровник, прозірник (Hypericum quadrangulum), Іван зіле (Hysopus offic.), блекотиця (Hyoscyamus niger), осетник, золотопера (Iuncus effusus), дурець (Lolium temulentum), зановать (Lotus corniculatus), звір'й (Lamium galeobdolon), городовий молоч (Leontodon taraxacum), любисток (Levisticon officinale), лептиця (Lychnis), милость Божа (Myosotis palustris), куряча лабка (Lycopodium), брат-сестриця (Melampyrum arv.), заяча капуста (Menyanthes trifol.), вовк (Ononis hircina), бодяк (Ono-

Digitized by Google

porda acanthium), багнóвиці (Oxycoccus), зазýлині чоботи (Orchis ustulata), коровяче зїлє (Orobanche epithryum), заячий квас (Oxalis), бешéзник (Paris quadrifolia), земяné серце (Tuber cibarium), подорожник (Plantago media), кременúця (Petasites officinalis), півоня (Paeonia officinalis), криве зїлє (Polygonum bistorta), дрестýн (Polygonum lapalifolium), ростóпасть (Pyrethrum partenium), пáпороть лїсова (Polypodium), раст (Primula veris), грушка лїсова (Pyrola senuola), звонок жовтий (Rhinantus minor), куряча слїпотá (Ranunculus acris), шєва сїльска (Rumex crispus), кохітник (Rhododendron ferugineum), дїдове сало (Salvia verticillata), мідýшиця (Salvia glutinosa), хóбза (Sambucus ebulus), підóйма чеснáньска (Sanicula europaea), татарник (Sanguisorba officinalis), смúкавка (Scirpus pal.), чесник гадючий (Sedum acre), пук (Selinum carvifolia), молочíй (Sonchus asper), свиньский молочій (Son. oleraceus), кóловатне зїлє (Silybum Marianum), смóлавка біла (Silene nutans), черевéць (Stellaria media), гáвезь (Symphytum officinale), букова грань (Sticta), остýда (Tanacetum vulgare), підóйма, дéнниця (Tormentilla erecta), горішок червоний (Trifolium pratense), горішок білий (Trif. mont.), ясна заря (Trif. agrarium), живóкість (Trif. ochroleucum), чúбрик дикий (Thymus montanus), чúбрик полонинський (Thymus serpyllum), підбíл (Tussilago farfara), гербатка (Verbascum Lychnitis), девéна біла (Verbascum phlomoides), топірчики (Viola tricolor), потéчий горошок (Vicia cracca).

По глубоких лїсах, далеко від людских осель, *заплéкав ся* і заложив собі *гайнó медвідь = вуйко = тот старий = тот великий*, що *бв* маржину, але не гордить і *мершéю*; туди забігав *вовк = тот малий = звірак* = декуди *флов*, а жив там *рись*, *дик*, *олень*, *сернюк*, близше осель *увихають ся: лисицї*, *куницї*, *тхорі*, *білицї = ласички*, *чорóлїс* (Myoxus Glis), *мíдиця* (Myoxus avellanarius), *мече ся* у земли *кашевóк* (Hypudaeus arvalis), по під траву *пре норá* (Hypudaeus glareolus), а глубоко в землї *пре кертиця*; по полї *скачуть заяцї*, вечером *плетут сї* коло хат *лилики*, над потоками *мечут сї видри* та *нуркї*, по землї *бігають вцірки* (Lacerta crocea), *фóввают сї: софія = довга = довгáнка = поганка = гадина чорна* (Pelias chersea) і *сороката* (Pelias praester), *сунет сї вцір* (Salamandra maculata), *скаче жвба зелена* (Rana temporaria), *жвба* їдальна (Rana esculenta), *кумáк* (Bombinator ignaeus), *лїзе рáпавка* (ропуха), в водї *колотят сї пуголовицї*, по землї *лїзуть слимуші* (слимаки).

Digitized by Google

По недоступних скалах *осїв сї: орел* (Aquila fulva) і *ґаня* (Circaëtus gallicus).

Ґаня, се рід орлів характеристичний для Гуцульщини; вона 70 cm. довга, а широка з розпостертими крилами 180 cm.; голова вкрита брунатними кінчастими відстаючими перами з ясними берегами; крила темно брунатні з чорними перепасками; чоло і шия біляві, груди ясно брунатні, спід білий з брунатними поперечками. Довкола ока вовнистий пушок; око жовте, клюв синяво чорний, ноги ясно сині. Ґаня живе в лїсах, де веде тихе житя; скоро хто до неї приблизить ся, *натутурить сї* зараз вовнистий пушок в округ очий, а надто кінчасті пера на голові підносять ся, через се став голова більша і подібна до совяної. Головною її поживою є всяке гадє, з якого поводу Гуцули, що гадину уважають за нечисту силу, називають ґаню *паськудною* птахою, бридять ся нею і мають про неї много повірок.

11 Ґаня.

Поруч з вірлом і ґанею живуть іще *птахи* (великі): *пугач, сови,* — *пускають сї* ріжнородні *половики,* — *довбают* у деревах за *дрýбаками: жóнви = довбачí,* — *гýтять сї* на *тúрвах: готурí* (самиця: *ґотка*), *тетеракú, лїтають: снїгурі, завулї, джíворонки* (Coracias garrula), *круки, вóрони* (Corvus frugilegus), *воронú* (Corvus cornix), *чайки* (кавки), *сороки, зґої* (сойка, Garrulus glandarius), *шандáрики = погарцї* (вудвуди), — *вáбв сї: óрібки, ґрібкú* (куропатви), — *свищуть дрозди;* по сїтниках на мочарах і млаках гніздять ся *дикі качки, кулики, солýкви* (слонки), — по сїножатях *пітькають: перепелúцї, деркачí,* — над водами *цївкають* і *плáвцуть* (скачуть) *білогрýди* (Cinclus aquaticus), і *тюрконять: плúскú* білі і жовті; коло хат лїтають *птицї: воробцї, конопéльники, синичкú, щúглики,* а під хатами *лїплять* гнізда і *сьпівають: ластівкú.*

Лїтом *увижають сї бжоли,* а *совають сї оси* і *бендвкú* (Bombus terrestris), а над водами *комарі* (Calopteryx splendeus), *мухáрицї* (Culex pipiens), по полях *фурконв: кобúлицї, підскакують кóники*

Digitized by Google

пільні, — в бульбищах *норя́ть медве́дики*, а *беле́ґи* (відходи коровячі) *переточув*: *ґуджули́я* (Geotrupes stercorarius).

У потоках і ріках Гуцульщини живуть: *струги*, *стружки* (маленькі) (Trutta fario), *пересни́ця* (Phoxinus rivularis), *слижі* (Cobitis barbatula), *бабки́* (Gobius), *головачі* (молочар) і *голова́тиця* (з икринкою) (Salmo Hucho), *підуства*, *свинка* (Chondrostoma nasus), *плети́ця біла* (Leuciscus rutilus), *марі́на* (Barbus fluviatilis), *швея*, *яле́ць* (Alburnus lucidus), *минь* (Lota vulgaris), *клень* (Squalus cephalus), *кова сикавка* (Cobitis taenia), *пискір* (Cobitis fossilis), *верете́льниця*, *гадь сли́не* (Petromyzon fluv.) і инь. Риби живлять ся *черваками*, *пявками* і пр.

Digitized by Google

II. Огляд етнольоґічний.

Посеред тих фізіоґрафічних условин живуть галицькі Гуцули, щеп українсько-руського народу, котрі по нині задержали найбільше знамен оріґінальности, а то завдяки недоступности гір, а з сим і цівілїзацийних впливів. Наслїдком того виявляють Гуцули не тільки в своїй зверхній подобі, але і в подробицях житя ще много таких властивостий і прикмет, які у иньших щепів українсько-руського народу вже затерли ся, а надто виріжнюють ся ще й оріґінальними, гуцульськими властивостями, що були викликані природою, посеред якої вони живуть.

Про походжене назви „Гуцул“ подають всяке: і так виводить Й. Корженьовский*) в передмові до драми „Верховиньцї“, виданій в мові великорускій в р. 1841–1845 в Харкові, назву Гуцул від *кочувати*; именно мали в часї татарских і турецких нападів мешканьцї Подїля хоронити ся в гори; *кочуючи* туди назвали себе *Кочулами* а відси *Гуцулами*.

Др. Кайндль**) подав, що на питане про походжене назви Гуцул Гуцулка Марфа Дучик з Селетина (Буковина) відповіла йому ось що: *„Ек Волохи нас уздріли, тай тогди кричвли: Гуцан! Гуцан!“* [готоман (рум.) = великий злодій], з чого витворила ся назва Гуцул.

*) J. Korzeniowski, O Huculach, z jęz. rosyjskiego przełożył Dr. Czarnik, Lwów 1899 (ст. 21).

**) Dr. Kaindl, Die Huzulen. Wien 1894 (ст. 3).

Digitized by Google

Иньші виводять слово Гуцул від румунського *гоц* = злодій і кінцівки *ул*.

Менї самому довело ся чути про сю назву ось що. В р. 1870 відбув я з моїм шкільним товаришем першу прогульку на Чорногору. Провідника і двох *шкапет* мали ми з Жабя; одно з тих шкапет був низший, скорий і гарний кінь; *фока* кликав його провідник; друге шкапе було вище тамтого, худе і лїниве. На наше питанє, як його кликати, відповів провідник: *„Нїяк, от собі шкапе!“* Ми назвали його Розінанте. Фока ішов сьміло наперед, за ним волїкла ся Розінанте при ненастаннім накликуваню: *Ци шкапе, ци!* а часом і з додатком: *Ци, Бог би те побив! Агі на тебе!* Я спитав провідника: Чому се у вас один кінь такий скорий та круглий, а другий лїнивий та худий? — Бо тамтой правдивий гуцул, а цес нї! — Як то, то у вас і люде Гуцули і конї гуцули? спитав я. — Та то у нас конї гуцули, а від коли по горах ходе усякі шарапатки з окенами (сурдутовцї з люнетами), уже і нас ршених так прозивають!

Що справдї назва Гуцул новіша, доказує те, що коли Гаке*) з порученя австрийського уряду в р. 1793 об'їздив східні Карпати в цїли пізнаня плодів мінеральних тих гір, він не знав назви Гуцул, називав їх „Gebirgsrussen“, „die wahren Pokutier“. Не знав тої назви і польский уряд, до котрого до р. 1772 належали східні Карпати, з чого виходить, що назва Гуцул недавня, придбана новійшим часом, надто гуцульский кінь мае бути турецького походженя, тож можливо, що назва коня (раси) перейшла і на людий.

Самі Гуцули називають себе: *крескени*, *Русняки*, *рускі люде*; вони всї віри *рускої* (обр. грець.).

В їх мові подибуемо чимало фонольогічних (звукових), морфольогічних (формальних) і лексичних (словарних) прикмет, що надають їй характер окремого говору спорідненого близько з говорами покутскими.

I. Звуки. 1) Самозвуки: а) *е* замість *а*, *я*: ек = як, егода = ягода, еблуко = яблуко, ейце, ермарок, теле = теля, дробета = дробята, шепка = шапка, кепелюх = капелюх, Річчени, Гринева, Єворів, Жебе, чери, зачев; — *е* замість *и* в едеш = идеш, ешли = ишли, едїм = идїм (особливо в колядах в Жабю), ед нам = ид нам; — б) *е* замість *и*: абес, абесте, (Річка, Брустури); — в) *и* зам. *і*: Иван = Іван, иду = іду, из = із, зийшла = зійшла; — г) *и* зам. *я* в сполученях: забаривеми-*си* = з -ся; най си = най ся; але

*) Haquet, Neueste physikalisch-politische Reisen. III. 1794.

Digitized by Google

рівночасно подибуємо в *ся* і зам. *я* в сполученях: я забив *ся*, він находив *ся*, як *ся* маєте; д) *у* зам. *ю*: суда = сюда; вівц*у*, кішниц*у*; е) *і* зам. *и*: вібрати = вибрати, війшов, вінести, хлопчіще.

2) Співзвуки: а) *ґ* зам. *д*: ґівка = дівка, ґерка = дірка, ґедьо = дедьо, ґекую, неґіля, поне ґівнок, скла ґім, си ґів, по ґіла; — б) *ть* зам. *к*: доньтя = донька, (Тюдів); — в) *д* зам. *ґ* (г): ледінь = легінь = легінь; — г) *к* зам. *т* перед *е*, *і*, а часом і на кінци слова: крес*к*ени = крестяни, ко*к*е = коте = котя, *к*ешко = тешко = тяжко; пові*к*етати, Ус*к*еріки = Устеріки, све*к*і = светі = сьвяті; *к*ілo = тїло; по сві*к*і = по сьвітї; смер*к*ь = смерть; — д) змягчені співзвуки шипячі: чьо = чо = чого, нічьо = нічо, чолєдь = челядь; шепка, чери, взети, Жебе; — е) *ц* зам. *ч* і на відворіть: ци = чи, а чибук = цибух; — з) тверде *с* зам. мягкого: шос, дес, забаривсми-*си*, най-*си*.

II. Форми. 1) Іменники: а) ім. муж. роду I декл. твердо зак. мають в 1. відмінку ч. мн. деколи таке закінчене як ім. мягко зак., пр. ангел*ї*; — б) подибуємо також прояву відворотну: ім. муж. р. I декл. закінчені на мягкий співзвук, мають 1. відм. ч. мног. утворений під впливом анальогії закін. ім. твер. зак.: Жебівц*и*, Соколівц*и*; — в) особливо в колядах подибуємо форму: лїсо́ве, водо́ве, гостє́ви = лїси, води, гості; г) 6. відм. ім. і прикметників жень. роду має закінчене *ев*, *ов* зам. *ею*, *ою*: землев, горов, долинов, під віворітев, пречистов ґівов, светов землев; надто вікни = вікнами, сли́ди = слїдами, колєдни́ = коляд, коро́вий = коров; го́лубий = голубів, моло́дций = молодців, ри́бий = риб; 2) Дієслова: а) дуже часто подибуємо форми: ораю, ореш, орає; їхаю, їхеш, їхає, їхаємо, під впливом анальогії форм: співаю, співаєш... Впливови анальогії не підпадають такі форми, як тчу, тчеш, тче; б) лучає ся часами, що дієсло́во задержує в 3 ос. числа один. закінчене *т*: рцет, а в иньших випадках тратить його: ісходе (сонце); в) в 3. ос. ч. мног. подибуємо за те часто форми без закінченя *ть*, при чім *а*, *я* переміняють ся згідно з загальним наклоном фонетичним гуц нарічя на *е*: держе́, біже́, боле, прино́се, ходе, гоне і т. д.; г) в гуцульскій мові бачимо слїди давнього аориста в сполученю з причасником минулого часу підметного стану (part. praet. act.) на означене форми способу можливого (conditional): пішов *бих*, продав *бих*, я *бих* просив і т. д.; д) купле = купав (в колядах: дитя купле); е) час будучий творить ся в говорі гуцульскім тим способом, що до дієіменника (infinit.) додає ся слово *му*, *меш*, *ме* зам. иму, имеш, име; від анальогічних форм в говорах українських відріжнюєсь форма гуцульска тим, що слово му, меш, ме кладе ся перед дієс-

Digitized by Google

словом до котрого належить а не по дієслові: ме їсти, мемо їсти, мете знати; з) часті суть форми: єли, єв-сї, єли-сьмо сї = взяв ся; и) запримітити також треба форми способу приказового (imperat.): ході́мо, несі́мо, підведі́мо, а не ходім, несім і т. д.; замітна також форма спос. приказового: скачі = скачи!

III. Гуцульский говір має й деякі свої прикмети синтактичні і в способі вислову. На пр. хотячи означити довше тріванє якогось дійства, говорить гуцул: їхаємо шо їхаємо; гуторимо шо гуторимо; ішов шо ішов; спали шо спали і т. д.; для порівнаня уживають гуцули вставку: *май*, май більший, май ліпший*).

Декуди вимавляють сивно, пивно замість: сильно, пильно і т. д.

Живучи посеред обставин відмінних від иньших щепів українсько-руского народу придбали собі Гуцули многі відрубні понятя, а потреби відповідні условинам житя викликали також відповідні назви не знані мешканьцям долів, як: корчу́га, кліть, мішéнник, мáзанка, опасáнє, притýла, побéдрина, погірнúк, стóіще, зимáрка і мн. и.**) Надто приняли Гуцули живцем або зрусчили много слів чужих народів, з якими мали зносини, особливо румунських, як: аркáн, берфéла, бóвгар, букáт, фін, флекéв, тóкма; нїмецьких, як: басарýнок = Aufbesserung, кáльман = Kachelman, ци = zieh' (поклик на коня), і иньших, як боклаг, в болгарскім *бóкліца*; деякі слова вказують на походженє грецьке, як колúба (*καλύβη*), ґлет (*γλάγος*), або латиньске: кулáстра (culastrum), (ґлет і кулястра уживають в тім значінію як у Гуцулів, і над Днїстром), фортуна (fortuna) і т. и.

Гуцули виговорюють *вівагом* (повільно), наслїдком чого чути в їх мові певне перетягуванє звуків, котре особливо в устах жіночих звучить незвичайно мило, немов би співно. Є ще й та особливість у вимові Гуцулів, що вони в 5. відмінку не виголошують остатнього складу, лиш кличуть прим.: Марі! Семе! Ону! Мико! Гафі! замість Маріко або Маріє, Семене, Онуфре і т. д. Се походить з обставин фізичних, бо таке урване накликуванє чути дальше, як цїле, довге.

В співанках зміняють Гуцули часто наголос, *бо так лїпше віходит*, прим.:

Ой шо так мало на свікі прóжив...
Єк си вібúрав в неґілю рано, —
І скáзав собі лудúне внести...
На першім возі голóсні дзвони...

---

*) Нїколи для вираженя найвисшого степеня замість *май*, як мильно подає Копернїцкий.

**) Осібний словарець, який подаю при кінцї сеї працї, містить ті слова і їх значінє.

Digitized by Google

Я взели, взели, попровади́ли...
Тогди він у́став тай людем ска́зав...
Я встаньмо братя, ми сї підве́ґім, ---
Підве́ґімо́сї та рукн скла́ґім...
Цюлюваліс'ї, обнималіс'ї...

При колядах замітним є те, що де тільки дасть ся вставити *й*, там чути його в сьпіві. Ось прим.:

Й‿а в поли‿й, в поли‿й рубять ся‿й двори‿й
Рубять ся‿й двори‿й на штири‿й угли‿й
На тоті‿й угли‿й росица‿й впала‿й
З тої росици‿й стали‿й керниці‿й,
Й‿а в тих керницях купав ся‿й Хре́стос,
Купав ся‿й Хре́стос я‿й з свя́тим Пе́тром.
Купаючі сі‿й перечіли сі‿й:
Й‿о‿й Петре‿й Петре‿й не перечмо си‿й
Озмімо‿й собі‿й два‿й три‿й янгелї і т. д.

Пісень у Гуцулів, богатих фантазиєю і пречудними природними порівнанями, дуже много; однак мельодия тих пісень, які вони звичайно висьпівують за скрипкою, вправдї в мотивах гарна, але мало ріжнородна.

Кожда мельодия, приграванa на фуярцї або на скрипцї, визначує ся незвичайним богацтвом прикрас, мельодийних мережанок, котрі суть так субтельні і при повторюваню мельодий так зміняють ся, що стають для уха майже невловимі, через що лише в приближеню може їх уняти в нотне письмо.

В співах Гуцулів визначують ся головно три типи мельодий, іменно: коломийкова, весїльна і колядницька. Мала ріжнородність мельодий походить від значного віддаленя хат, рідких товариських зносин, через що не виробило ся у Гуцулів музикальне чутє, не вважаючи на богацтво пісень. Натомісь витворили ся посеред них *специяліс'ти музиканти*, яких, *скрипаків*, за оплатою наймають на хрестини, весїля, толоки, таньцї і т. и. а *трембітанників* на похороии.

По́рекла (Zuname) Гуцулів чисто рускі; є вправдї дещиця нїмецких, румунських і мадярських, як: Шлехтюк, Штурм, Урседюк, Фока, Менґераш, коли однак зважимо, що в цїли експльоатованя плодів гуцульских гір з дерева, ґалєніту, ропи, сировиці, надто в цїлях торговельних осїло посеред Гуцулів чимало чужиньців, головно Румунів, Мадярів та кольоністів Нїмців, котрі зросли ся з гуцульским житєм і самі стали Гуцулами, коли надто зважимо,

Digitized by Google

що деякі з тих пореклів є тільки *прізвищами* (Spitzname), як пр. тепер в Жабю живучий богатир *Блїндер* називає ся властиво Грицько Илюк, а тільки Жидами прозваний Бліндер, бо на одно око слїпий, а Гуцули се підхопили і кличуть його так, — то процент чужих слів, як і чужі пóрекла у Гуцулів не повинни нас дивувати, тим більше, що і в иньших мовах находимо чимало чужих слів і пóреклів придбаних такою самою дорогою.

Сьвітогляд народнїй Гуцулів, їх звичаї, обичаї, казки, в піснях простота мови, поетичні образи і природні прегарні порівнання а в мові складня, доказують, що Гуцули — племя з правіку славянське. Про них повідає В. Поль ось що: „Простір, на якім живуть Гуцули, дуже великий, а племя саме набрало тим більшого значіня, що осїло на пограничю славянських держав. Именно стикають ся на східнім крилї Карпат оселї Дако-Румунів з державами славяньскими. Колиж на иньших пограничах затирають ся родові цїхи двох віддїльних щепів, або творять нову мішанину, виступає у Гуцулів з цїлою силою незатертий ще славяньский тип, що в міру гірської природи виріжнює ся сьмілими і сильними рисами. Велика мусить бути племенна сила Гуцулів, скоро Гуцул на пограничю иньшого, цїлком чужого щепу не тільки остояв ся цїлі віки, але навіть перебрав ся через хребет гір і розложив свої оселї ще на просторі Сучави посеред чужого племени. Гуцули суть на пограничю осель славяньских в карпатскій країні тим, чим в иньших часах і під вплывом иньших обставин була козаччина на Запорожю, чим іще по нині суть Чорногорці на пограничю полудневої Славяньщини, тільки що гуцульске племя не підняло ся до сили відрубного політичного житя.

Найвисшим пунктом на обшарі гуцульських осад є Чорногора, після якої Гуцули називають себе з думою Чорногірцями, хоч і чванять ся назвою Гуцула; о скільки Бойки не суть люблені на сусіднім обшарі рівнин Руси і Буковини, о тільки є Гуцул люблений і відгриває в піснях люду руського подібну ролю як козак“*).

Гуцули визначують ся сильною і красною будовою тїла, незвичайною енергією і свободою в поставі і рухах. Статею своєю ріжнять ся вони виразно від усїх иньших мешканьців наших Карпат.

Мущіни бувають більше високого, ніж середнього росту, а низьких рідко подибати; *білявих* (бльондинів) між ними нема, тільки

*) W. Pol. Rzut oka na północne stoki Karpat, Lwów 1877. Nakł. Richtera (стор. 115, 116).

Digitized by Google

самі *чорнві*, за те часто подибати може мужчин з ясними очима, що отінені густими бровами; лиця мужчин овальні, а коли ні, так частійше подовгасті як круглаві; носи прості; голову їх вкриває довгий, по середині по за вуха розчесаний, сильно маслом намащений волос; вуса, тільки у старших легко підстрижені, звисають у долину.

Челядь жіноцтво) теж звичайно сильної будови, гарної стати, в рухах звинна; між ними більше середнього росту чим високого; много молодих дівчат і жінок визначує ся незвичайною красою; між челядею трафляє ся більше *білявих*, особливо в сс. Космачи, Брустурах, Прокураві; за те очи у них переважно темні.

Тїло своє достроює Гуцул до краси природи, що його окружає; тож не диво, що він в убраню такий *вігадливий*, як нїхто иньший, в чім піддержує його ще і вроджена гордовитість, котра доводить до того, що Гуцул аби показати ся перед иньшим, аби почванити ся своїм богацтвом, любить *повли́ти ся* (прикрасити ся), набрати на себе особливо на свята стільки всякого *лу́дия* (убраня), що воно замісь піднести красу зраджує нераз брак естетичного почутя. Дївка прим. ідучи до шлюбу убирає дві сорочцї, дзьобню, сукню, запаску, кептáр, поверх него сердак, а верх того ґуґлю, на котру накидає ще що найменше дві великі хустцї!

Замилуване до прикрас у Гуцулів велике. Вони украшають навіть такі предмети, на котрих окраси підпадають скорому знищеню, як: кушки, бабчері, коновки, дійницї і т. д. На жаль дбають вони тільки про зверхню, для ока видну прикрасу, а самого тїла нїколи не миють окрім лиця і рук; тільки під неділю миють мужчини волос лугом, а женщини та кучеряві мужчини додають до лугу ще буракового борщу, щоби волос пускав, бо він за цїлий тиждень *склимако́ваний* (збитий). Те саме треба сказати про лад у хатї, де тільки про неділю та сьвята навішують чистого лудиня по жердках, а стіл укривають чистою скатертею; поміст і стїни у хатї миють ледви 3 рази у рік, а декуди лише раз у рік під великдень! Коли зважимо, що по при людий у тій хатї ховає ся *те́лє*, *ѣгнє*, а під припічком кури, а знов те *те́лє* та *ѣгнє* мають посеред хати настелену солому, котра перегнивае нераз через кілька днїв, заким її змінять, надто що вікон у хатї нїколи не відчиняють, а дим з під комина стелить ся по хатї, куди заходить і задуха з *притула*, у котрих ховає ся маржина, — зрозуміємо, що *вошя* і *не́харь* панує особливо зимою в гуцульских хатах і то на жаль з малими виємками майже у всїх!

Digitized by Google

На тій нехарности терплять особливо дїти, котрі не маючи достаточного одїня, пробувають цїлу зиму в тій атмосфері, через що незвичайно скоро підпадають заразливим хоробам, з яких рідко виходять.

В родині є ґазда (*мущі́на, мущени́н*) паном усего; жінка (*че́лядь, челе́дина*) мусить безумовно слухати його і віддавати йому належну честь; дївка, що віддає ся за удівця, не сьміє до него інакше промовляти, як *ви*, аби *дїтва́ учила ся, аби набирала розуму у хатї*. Мужчини гордують челединською роботою; так прим. мужчина не принесе води, *бо се робота челядінська*! Коли жінка втручає ся в справи мужа, каже їй той: *пазь свої*! (пильнуй свого!), або *заткай си*! (мовчи!).

Жінка кличе чоловіка по імени, а як про него говорить з другою, каже: *цес, мій*; чоловік знов згадує про жінку словом: *моя*, а коли жінка старша, *стара* або *баба*!

Родичі, се *стариня́*. Вітця кличуть дїти: *тату, та́точку, ґе́дю, ґе́дику, ля́лю!* (в Космачи, Ворохтї, Микуличині); мати, се *мама, мамка, неня, ненька*.

Про дїтий кажуть родичі: *ґіти, чеда, ґло́та; син, донька, доч, донечка*, а з пестощів на доньку чи сина кажуть: *синку*; *внучо, унуки, унучка, пра(у)нучка*. Дїти з сумішного супружя називають ся: *введене́та*; дальше: *зять, невістка*, котра називає сестру мужа *зо́вицею*, а брата *дївером*; муж сестри, се *шурек*.

Родичів вітця або матери кличуть дїти: *ґіду, ґідику, бабо, мамко, бабунько*, а говорячи про них кажуть: *неня ґедева, неня мамина, ґедик ґедів, свекор, свекруха*. Иньших з роду як по *отцеви* так і по *мамі* звуть *кревними, свояками, своїми, предками, пращурами; вітчимом, мачухою; вуєм, вуйком, вуїною, тетою, кіткою*. Дитина неправого ложа, се *байстре́, байстру́к, ба́хурь*.

Родичі хрестні, се *куми*, а окремо *батько, матка*; похресники називають ся: *фіїн, фіїна*.

Хлопець до 10 років, се *хлопец*, старший: *хлопчіще*, великий: *парубок*, а той що може вже працювати у бутинах: *леґі́нь*; хлопцї, що ходять до школи: *шкільники*. Подібно: *дівче, дівчина, дівчіще, дівка*, а тота що може віддавати ся: *дівка у за́плїтках, дівка у бо́втицях*. Хлопець збиточний: *воровки́й*, а *йойлик* такий що часто плаче; ровесники, се *верстаки́*.

У розмові поміж собою уживають Гуцули звичайно здрібнілих форм, як: *Марівчко* або *Марічко, Николку, Гнатику, Петрику*, до

Digitized by Google

чого додають *любчику, братчіку*, а жінки між собою *душко, душко люба, серце, Марівчко душко.*

Старий чоловік, се *сїдúй*, його *присїла сїдина́*, він *вв сїл'íти*. Убогий, се *прошáк*, а коли він старший: *стáрець, стáриця*; *тéмного* водить *старчýк* (малий хлопець, звичайно калїка), а *лївернúка* (лїрника) водить *дїдовíд*; *лунáвий* вечером нїчого не видить, *бо луна́* очи йому заставить; *боковúйник* се зизоокий, а *привбристий, привóрий*, се недобачаючий (kurzsichtig); *хýхнавий* той, що говорить через ніс, *лопітлúвий*, котрого не мож розуміти, а *гиклúвий*, котрому язик *спирав*. Добрий чоловік = *щúрий*, а у людий шанований = *чéсний*, ученый=*укúй*, письменний = *грамітнúй*, розумний = *умíвтний*, кречний=*чвмний*, уцтивий=*рахмáнний*, богач=*дýка* (*дукáр*), заздрісний = *зáвисливий*, лакомий = *безжéрний*, сухий = *утлúй*, рабіят = *гулáвий, гулáвец*, з таких ставали опришки, бо гулáвий за *нівáщо утопить сокиру в крови* другого, а як допустить ся *головнúцтва* (убійства), утікає у гори у опришки; злодій = *фацáрний*, пустий=*друкарнúк*, інтриґант=*фарíон*, а *філ'ввий*=се фальшивий; той що добре *данцув* = *данцівнúк;* нероба, то *пустúй друк, лихýн*, повільний = *пúнявий*; Словаки, що ходять із склом по селах, се *олéйники*; чужий чоловік в *вайдéй*, а чужий сурдутовець = *лентю́х* або *шарапáтка*, а той, що забогатів між Гуцулами, був *торбевм*. Жінка кокетка = *фіцїґóрна*, молодиця, що заходить собі з парубками, се *подáла*, а парубок штуцер, се *подуфáлий* або *джус*. Такий, що вміє грати на губі, як у скрипку, називав ся *джуфó*.

Знайомі витають ся *щíре* і довго, заким *розведуть бесíду* про якусь нову *ýчутку* (поголоску) або що иньше. Близші знайомі, як тільки зійдуть ся, зараз і цїлюють ся в лице, а декуди і по руках (молодші старших), мущúни жінок а ті мущúн, потім *здоровкаю́ть ся*:

Добрúдень! — Добре здоровв! або: *Дай Боже здоровв! — Як сї мавте? — Гаравд! Як ви, лїпше? — Шо ваша жінка? — Нїчьо собі!* або: *А шож би? Гаравд Богу с'втому дякувати! — Мамка, татко дужі? — Дужі, як ваші? Шо чути коло вас? — Нїчьо, а шо коло вас? — Шо Бог дав, Парасочко люба! — А чи мирóм, братчіку? — Мирóм, фалáбу! - Як спали? Як днували? Як с'вткували? Як гостúли? Як ярмаркували? Добре, як ви? Як сї вам лїтув? Як вимували? Маржинка, дробвта чи дужі? Гаравд, Богу дякувати, як ваші?* Коли добре не знають одні одних, кажуть: *Слава Сусу Христу! — На віки Богу слава!*

Digitized by Google

Як увійдуть у хату а застануть кого при їдженю, кажуть: *Споживайте здорові! — Дай Боже здоровя, просимо і вас рушних! · · Їжте здорові, я вже попоїв, дякувати Богу с'втому!*

В хаті, де лежить умерлий, треба у перед помолити ся а потім спитати: *Ци ви дужі люде усї ршвні* (хрещені)*? — Гаразд, шо ви!* Добрий день або подібно не вільно при мерци казати, бо як би хто так сказав, або привитав ся у перед, заким помолить ся, *того би із села висьмівли!*

Мимо тої щирости в повитаню та в розпитуваню про рідню, маржинку і т. и. Гуцул недовірливий.

З сердечністю в повитаню, в розпитуваню про рідню, маржинку і пр. вяже ся також і незвичайна гостинність Гуцулів; у кождій порі привитав він радо у себе прихожого; хоч *лентюхів, шарапáток*, (сурдутовців), що *тягають* ся по горах та не вміють з *людьми* (себ то з Гуцулами) говорити, він не любить і не радо звірює ся перед ними, всеж таки угостить він їх у хаті, як може найкраще, не жадаючи заплати; *от дайте дитині, я сего не требую*, каже Гуцул, як йому хто хоче заплатити за гостину. Говорю тут про села, куди ще не йде зелїзниця. Правда, є й такі, що кажуть на сурдутовців: „Ади! мало є своїх з'їдунів, іще он якис лентюх іде!“ — а про те стрітить він у своїй хаті того лентюха завсїди гостинно!

Гостинність перейшла у Гуцулів в повірку, що не позволяє їм брати заплати за молоко подане гостеви, *бо би маржина вигинула.*

Гуцул з натури честолюбний, незвичайно вразливий на зневагу і кривду заподіяну йому; він говорить тоді *без óбрівків*, а урази хочби найменшої не забуде довго; тож не дивно, що Гуцули завдно навіть за марну уразу *доправвють ся, подають* ся до суду, *тягают ся по судах*, почім звичайно *єднають ся* по коршмах, наслїдком того тратять на ті *їднанкй* много часу, а ще більше гроша.

Ся вразливість є причиною, що Гуцули часто *вáдять ся* (сварять ся), особливо сусїди мають часто до себе *гнівникá, пívьму* (гнів), що дає їм нагоду *гептати ся* (сварити ся), причім уживають різких виразів, усе з закраскою порнографічною, обкидають ними себе поспільно, а не бракує тоді й проклонів, як: *Тфу, пек ти та чур! Агій ти на лице! Щез бис та скаменїв! Лиже на твою голову! Біда би ти на голову упала! Щез бис у оверо та в тріски! Шляґ би тї трафив! А в голові би ти васкіпáло! Не дїждав бис завтрішної днини! Смагá би тє втела!* і т. и.

Челядь знов клине по своїому: *Дéволи* (себ то дїти) *би в тобі виздихали! Ігі на тебе! Ти суко! Ти віволанко! Ти торбо! Ти недоно́шенице! Ти галя́по! Помийнице! Керúнице! Коро́ставко!*

Digitized by Google

Підпоро жидівска! То недо. ку котячий! Нешвсть би ти сї хати плело! Нешвсть би ти на голову упало! і т. и. Між чѣлядю *бере сї* сварка найбільше *із за* курий та любасів.

Із сварки доходить до бійки, при котрій перший лїпший кіл з плота служить за оружє, а тодї вже не щадить Гуцул нї здоровля нї житя супірника, але й не дорожить своїм!

В бійцї або з пімсти допускають ся Гуцули *головнїцтва*, котре давнїйше заводило їх у *опришки*.

Польський писатель І. Корженьовский, що пробував у 20-их роках сего столїтя в гуцульських горах, а в р. 1830 жив навіть довший час у найглубшім закутку гір у Буркутї, і котрий оснував свою драму „Верховинцї", як сам повідав на основі личио йому звісної пімсти Антося Ревізорчука над мандатором, подав в передмові до тої драми ось що про причину повстання опришків*): „Гуцули мають дванайцять днїв панщини; надужитє учинило тих 12 днїв елястичними і розтягло їх на кілька місяцїв" (ст. 23). „Лучає ся, що серед танцїв і весїля в коршмі і иньших місцях топір утопить ся в груди зневажця. Гуцули уважають такий поступок цїлком природним, то й позволяють убійцї втїкати в гори і там хоронити ся посеред опришків. Через те Гуцульщина майже нїколи не вільна від опришків; се однак не походить із склонности Гуцулів до розбійництва, як їм неслушно закидають, але просто із слїпих, та зовсїм не низьких пристрастей. Тї самі пристрасти вродженї кождому чоловікови; ми знаємо, що вони повинні уступати перед розсудними вимогами правлїня і перед силою закона. Але сего не розуміють тї дїти природи, і через те гинуть. До того треба додати, що низші урядники, як фервальтери, мандатори, присяжні, пушкарі і т. д., заєдно готові до надужить, не шанують вродженої гордости Гуцулів, через що доводять їх до зухвалости, насильства, а нерідко і просто до згуби!" (ст. 26).

І. Ґрегорович, що жив довгі роки в Жабю посеред Гуцулів, так повідав про ту справу: „Деморалїзация Гуцула не тяжить на нїм самім; брак правдивої і щирої опіки, природний наклін видобути ся з під опіки гіршої від неволї, брак чесного поступування з Гуцулами, брак заохоти посилання дїтий до школи, і взагалї брак узнаня в нїм (Гуцулї) чоловіка і брата впливали і впливають на него некористно"**).

---

*) Józef Korzeniowski, O Huculach, Lwów 1899 (стор. 23 і 26).

**) Jan Gregorowicz, Przewodnik dla zwiedzających Czarnohorę, Lwów 1881 (стор. 41).

Digitized by Google

Розуміє ся, що такі утікачі, не маючи відки жити, брали ся до розбою, засїдали по гірских плаях на Жидів, що торгували маржиною, та на Вірмен, що спродавши виправлені козячі шкури (сафіян) в Угорщині, вертали домів з чересами твердо набитими червінцями. А коли з часом промисл виробу сафіяну зачав упадати, нападали опришки панів та богатших хлопів. Нині і слїд по опришках загиб, скрізь по горах безпечно кождому іти, про що найлїпше сьвідчать прогульки слїдичів природи, що самі навіть без провідників місяцями сходять усї гори.

Потреби Гуцула на заспокоєнє житя не великі; бідний *леґедýє сї* (вдоволяє ся) стравою зготовленою або випеченою з кукурудзяної муки і розведеної *гýсьлянкою*, а *бурéшка* (бульба), *фасýлє*, *капуста*, *молоко* і *бриндза* становлять по при кукурудзяну страву головну поживу богача.

Млаві кукурудзяні страви приневоляють Гуцула уживати много і острих приправ, як: соли, перцю, чеснику, цибулї і сильної наперченої горівки з значним % фузлю; з тої самої причини *озме сї* скоро кождий Гуцул до люльки; мущúни курять з мосєжної люльки, старі жінки з *черепахи* (черепяної люльки), *лютий тютюн* з так зв. *кручéнки*, за котрою ходять ночами до сел *долїських*, де закуповують або міняють за бриндзю засушене листє тютюну, дома скручують те листє у *скрутки* і набивають їх у барівки від горівки, аби *тютюн замоцував сї від неї*; заднену барівку ховають у лїсї в мурашковину, де тютюн переходить горівкою і мурашковим квасом, наслїдком чого стає він *лютий*; таким тютюном набивають люльки і запікають їх у грани, а закурюють доперва як зачне тютюн *фушкати* (дим з люльки іти). З такої люльки іде *лютий* (горячий) дим, що відбере тому, хто його перший раз уживає, притомність, а шкура з язика злазить; у хатї, де Гуцули курять такий лютий тютюн, годї висидїти, а у кого є *спір* (астма), той утікає зараз із хати. В Жабю, Криворівни курять майже усї молодиці та старші дївчата *гусєкí* (циґарета).

Орного поля мало в Гуцульщинї, а те, що є, невистарчило би на вижившенє і десятої части всеї тамошньої людности; від управи *ситої* землї здержує ще до нині многих Гуцулів пересуд, мовбн то гріх було *землю пороти*, бо там сидить *áрідник* (чорт). Додаймо до того що Гуцул з природи вигідний, лїнивий, а царинка та полонинка дає йому вигідний, певний, легкий заробок, то зрозумімо, длячого плеканє і торговля маржиною є головним занятєм Гуцулів. Про маржину дбає Гуцул найбільше, для неї жертвує власну вигоду, своє та дїтий здоровлє, ховаючи *дóбутки* (ягнята, телята)

Digitized by Google

в хатї, в якій живе сам. Особливо вівцю цїнить Гуцул високо. „С'втила би сї Божа овечка", повідає ґаздиня, „з неї усе: молоко, вурда, жентиця, гусьлєнка, бриндза, кожух, сердак, ліжник, щей *бу́джениця* (вуджене мясо)". Богатїйші Гуцули закуповують весною по ярмарках худу, зимою змарнїлу худобу за дешеві гроші, випасають її лїтом на полонинах, а в осени продають з добрим заробком.

Як з одного боку такий Гуцул, котрому не брак маржини і можности її *вікожати*, не возьме ся до нїякої иньшої роботи, лиш *лото́шить* (дармує), так з другого боку той, котрому *жбу́в* (недостає), хапає ся за всяку роботу а нераз за таку заплату, яка не покриває навіть коштів подертої одежі при тій роботї, аби лише придбати собі *ґрейцар*. Так пр. побирала в р. 1895 почтарка в Яворові, дївчина 16 лїтна, 12 зр. в рік за те, що щодень, чи то були тріскучі морози, чи спека, *плова* (злива), в сьвято і в будний день ходила до Соколівки на почту 4 km. там і 4 km. назад!

Многі Гуцули працюють з сокирою по *бу́тинах* (зрубах) в нашім краю, а значна часть, особливо з сс. Ясенова, Криворівнї, Березова і инь. *блукає ца́рами* (ца́ра = чужий край), звідки тільки на великдень повертають на короткий час до рідні, щоби *полагодити усякі справи*, особливо оплатити податки.

Тї Гуцули, що живуть над більшими ріками, *пла́влять* ковбки́, що йдуть водою, або пускають ся лїтом долї ріками з дара́бами, та *кермуючи* ними обминають з незвичайною зручністю каміне, що вистає з води, круті береги ріки, шипоти та водопади. Притомність ума при тій роботі, сила і сьміливість заслугують на тим більшу увагу, що таким *плавача́м* та *керманича́м* грозить майже завдно небезпека, так що очи і руки їх не спочивають ані на хвилинку!

Тї бідпїйші, що остають дома, занимають ся *майстерством* коло *хати́й* і *церкви́й*, *бодпарством*, *виробом ложок*, *ткацтвом*, *кушпїрством*, а в деяких селах виходять бідпїйші цїлими родинами у камеральні лїси, де за оплатою 4 зр. від особи збирають *а́фини*, що закуповують у нпх Жидп або таки у селї або в Коломиї, щоби відси розіслати по сьвітї з добрим заробком. (В р. 1898 мали Гуцули з Брустур за афини 2000 зр. доходу).

Деякі галузи домашнього промислу видали з посеред Гуцулів талановитих робітників; назвемо тілько звісну родину Шкрибляків, надто Марка Мегеденюка; вони хоча не витворили, то вдосконалили певний стиль народньої різьби та орнаментики, що зветь ся Шкрибляківским або просто гуцульским.

Digitized by Google

Осібні уступи отсеї праці пояснять близше всї роди і способи виконаня гуцульских робіт.

Гуцул дуже богомільний; скоро рано встане, *йрстит ся* (хрестить ся 3 рази) і молить ся ось так: „Дѣкувати Тобі Господи, що Господь Бог допоміг ніч переночувати. — Поможи Господи днину зоднувати всему народови православному тай минї". Почім говорить *Оченаші*. У вечері кінчить *Оченаші* ось як: „Дѣкувати Господу Богу, що Господь Бог допоміг днину зоднувати. — Поможи Господи ніч переночувати, завтрішної днини дочекати, всему народови православному, хрескѣнскій худобі і моїй, тай минї". — Виходячи з хати у дорогу хрестит правою рукою поріг і каже: „В'імя Отца і Сина! Господи Боже прошу тебе на перехід будь добрий, заступи мене, заборони мене від усѣкого злого, від припадку кѣшкого на рóсах, на вóдах, на кѣшких перехóдах! Заступи Господи! Николаю величний, угоднику Божий, поратівнику Божий, поратуй мене і помилуй мене, всей нарід православний і мене грішного!" — Сїдаючи до обіду йрстит ся і говорить *Оченаш*, а *попоївши* каже: „Дѣкувати Тобі Господи за дар святий і земли с'вѣтій, мамі нашій. Заступи тѣ (землю) Господи від тучі, від граду, від лихих очий! — Дѣкувати Тобі Господи за дар с'вѣтий! Земли с'вѣтій, мамі нашій за врожу твою, за тото, щос нас погодували. Просимо Господа Бога і тебе будь добра погодуй нас і далї! Дѣкувати Тобі Господи за дар Божий, с'вѣтій земли, мамі нашій за твою росúцу, за твій дар, за твою благодать, що ѣс нам наблажила. Дѣкуѣмо Господу Богу і тобі, що отримуѣш хрескѣнску худобу і нашу. Просимо Господа Бога і землю с'вѣту, аби Господь Бог заборонив хрескѣнску худобу і нашу від звіри, від поганої віри, від усѣкого злого, від припадку кѣшкого. Заступи тебе Господи, заборони тебе Господи. Николаю величний, угоднику Божий! Прошу тебе заступи і заборони хрескѣнску худíбку і мою"!

Гуцули обходять з незвичайною пошаною не тільки церквою установлені сьвята, але надто й иньші, як св. Юрия, Ілиї і инь.. які в їх ґаздівстві і віруваню мають важне значінѣ. Крім церковних обрядів, які в сьвяточні дни припадають, мають Гуцули в ті дни ще свої осібні обходи, полишені з часів поганських або розвинені на тлї чарівництва та людових вірувань; навіть при церковних обрядах обходять вони ще чимало таких непризнаних церквою церемоній, головно на те, щоби устерегти себе від *ýроків* а також *за прóщу*.

Digitized by Google

В неділі і сьвята ходять Гуцули радо до церкви; вже досьвіта видно по *плаїчках* (стежках), *плаях* (дорогах для їзди конем) і *дорогах* (для возів) мущин і жінок в мальовничих строях, що прямують до осередка села; ті, що живуть по дальших верхах, *ідуть* звичайно *конем*, мущини одягнені в *прилюдне* (святочне), а челядь (подальша) в *буденне лудине* (убране); прилюдне несе челядь на плечах у бесагах; близько церкви привязує, хто має, своє шкапе до плота: мущини ідуть просто під церков, де завішують на клинках під *опасанем* (у огорожі церковній) або в ґаньчику церкви свої кресані, полишають там палиці та топірці і зараз, не витаючись ні з ким, входять до церкви, кождий на своє місце; тимчасом челядь іде одні під тінисте дерево, иньші під близьку хату, під дзвінницю або у кут цвинтара, там виймають з бесаг прилюдне лудине, а скинувши з себе все буденне, нераз до сорочки, убирають чисте, *убувають ся* в нові постоли чи чоботи, потім виймає кожда жінка, молода і стара, маленьке зеркальце, причісує ся при нім, порядкує на собі намисто; тепер завиває її друга жінка *перемітку* чи *рантух*, а поправивши на собі все *до ладу*, оглянувши доньку та уділивши помочи иньшій жінці, спішать у церков кожда на своє місце. Тут навколішках кромі молитов церковних відмовляють мущини і челядь ось яку молитву:

„На осиянцкій горі сиянцке зіле, с'вте праведне сонце сходить і заходить; там Божа матка лягла спати, спочівати. Прийшов ві син: „Мати моя, мати, буде час спати, спочівати. Ітім Божу службу мати". — „Синку мій любий, прелюбий, який ми сі на тебе сон снив, шо тебе Жиди взели, твої ручки, твої ніжки на хрест розпенили, звоздами прибили, терниикою оперезали, терниикою ти голову з'вязали, кровцу твою розливали!" — „Мати моя, мати, нема чого сі страхати і жехати, тоби мині незабавком часом за христнянский народ муку відбувати". Встала мамка рано в неділю, озмила сина за праву ручку, пішла на ранну службу, а з ранної на пізну, а з пізної на воду; а на тій воті каменец, а на тім каменци манастир, а в тім манастирі пристіл, а на тім престолі Сус Христос лежить крижом пораненим, стоїт коло него Павло й Петро. „Павле й Петре, не стійте коло мене, не здивуйте з моїх ран. Беріт хрест у руки, ітіт по усему світу розповідаючи, ци найдете старого, ци найдете слїпого, ци найдете кривого, хто буде Божу матку спомняти, тот не буде без сакраменту вмирати. Абиж мав тілько гріхів, як листу, як трави, як звізди на небі, буде ему Бог душу простити, не буде му звір поїдати, не буде му чадо кров посисати; як буде умирати, буде ему матка конец голови стояти". Злекіли два ангелі, озмили

Digitized by Google

душку до світлого раю, до супокою вічного, де всї с'ѣтки спочівають і на віки амінь пробувають*).

В Жабю знов відмовляють ту молитву ось у якім варіянтї:

„На горі сіянскій матер Божа в зїлю заснула. Приснив сї їй сон дивнєнький: Сус Христос, син маленький. „Мати моя, ти спиш, нїчо не чуєш, мої муки не видиш". — „Сину мій возлюблений, я сплю, все чую, твою муку вижу. Ніжки ручки звіздєм розбивають, терновий вінок на голов вкладають. На голов вкладають, на хрест розпинають, у ніжки у ручки звізді забивають". В неґілю рано сонце сходе, Пречиста Ґіва по небі ходе, Суса Христа, свого сина, за ручку воде. Привела на утренє, а з утреня до манастирє, а в манастири три столи стоѣ, три свіццї горѣ, сидить Петро й Павло, книжку читаѣ, Суса Христа кѣшко благаѣ. „Петре, Павле, не жалуйте мої муки, беріт розпѣтє в руки, розносїт по всему сьвіту, научай старого і малого і вбогого і богатого, хто ме цей оченаш уміти, не ме в пеклї горіти, анї на мори анї на жовтім піску, нїхто не ме мати гріху!" На тім мори злота церквиця, в тій церквици три столи стоѣ, три свіццї горѣ, сидить Петро й Павло, книжку читаѣ, Суса Христа кѣшко благаѣ. „Петре й Павле, не дивіть сї на мої муки, беріть хрест і книжку в руки, розносїт по всему сьвіту, научайте старого й малого і найменчого за пѣтнїшне співанє, за суботїшне невмиванє, за неґілїшне снїданє. Хто ме цей оченаш говорити зарань і в вечер, то ме Господь Бог з неба сходити, гріхи одпускати рай отворѣти, пекло заперати, на віки віков, амінь"**).

Помолившись здоровкають ся поспільно мущини і челѣдь, при чім цїлюють ся близші знайомі. В церкві самій важнїйшою є присутність, як участь в богослуженю; нема тут звичаю, як на долах, щоб усї присутні в церкві втурували співови дяка; деякі розмовляють, особливо старші, розсївши ся на ступнях або лавках таки в церкві, иньші виходять на двір, де збирають ся в ґрупи одні в *ґаньчику*, другі *під опасанєм* церковним, а знов иньші на цвинтари, або під дзвінницею, де *ґуторять*, розповідаючи одні одним про те, що чули, що видїли, що перебули, випитують ся про події в селї, про маржину, поліг, торги, цїну маржини і т. и. Жінки оглядають поспільно своѣ убранє, говорять про домашні і родинні справи, та *вівѣдять* сплетнї; дївчата звіряють ся одна одній тайком, з залицяня, оповідей, весїль; парубки, позакурювавши *двиґарки*, розповідають про свої парубоцькі пригоди, висьмівають дївчат. Одним

*) Записано від Параски Харик з Брустур.

**) Записано від Юрия Бендейчука з Жабя Слупейки.

Digitized by Google

словом маємо тут громадські сходини. Тільки Євангеліє, проповідь з оповідями, Евхаристия та голос дзвінка на Вірую переривають на хвилю розговір, збирають деяких на той час назад у церков, а всіх разом *заставляють* перервати *гу́тірку*.

По скінченім богослуженю збирають ся ґазди перед церквою, або перед громадським урядом, щоби з уст війта вислухати ріжні урядові накази або відобрати яке візване до суду чи староства. Челядь приводить свою туалєту назад до такого стану, в якім ішла до церкви, по чім розходять ся всї ґрупами, одні в свої *верхи́*, иньші в гостину, а знов иньші, сумішкою старі й молоді, мущини і челядь прямують у коршму, щоби у *во́росї* (купі) погуторити; там обговорюють церковні і війтівскі *о́повіди*, та те, що хто почув, причім *набува́ють ся* (пют), що дає часто нагоду до хвиль зворушень, в яких стає Гуцул дикий як тота природа, що його окружає, а тоді перетворює ся часто гірска ідїлля в драматичні і траґічні сцени, що остаточно опирають ся о суд. Тому то і не дивно, що суд у Жабю, до котрого належать три громади, Жабє, Криворівня і Ясенів з числом мешканців коло 10.000, мав від р. 1895 до 24 липня 1899 ось які справи до полагодженя:

В роцї:	1895	1896	1897	1898	до 24 липня 1899
злочинів	148	141	125	150	100
пянства	108	87	83	57	49
провин*)	407	426	415	397	441**)

Говíнє (пости) обходять Гуцули дуже строго, а вже дївчата, певні того, що говінє принесе їм скорше мужа, *спо́щують* ся до крайности. Я мав нагоду сконстатувати, що дївчина, котра в сиропустну неділю важила 58 kg., по шести неділях стратила 3·20 kg. на вазї.

Крім постів уставлених церквою *заключе* собі Гуцул по перебутій хоробі або з иньшої нагоди осібну *бо́жку* (піст) в скоромний день; таку божку перестерігає він більше, як церковні пости. Є й такі, особливо богачі, що *забожи́ли* ся не їсти мяса нпр. на пущенє або на великдень, а се на те, щоби їм *маржина вела ся*,

*) Викликаних по більшій части пияньством.

**) В півроцї 1899 вимірено о много більше провин і злочинів, як за цїлі попередні роки наслїдком збільшеня числа жандармів в р. 1899.

Digitized by Google

щоби її нїщо не вкусило, аби не мали через цїлий рік шкоди в маржинї.

Гуцули шанують усякі зверхні ознаки і місця християнські, як хрести, каплицї, церкви; вже здалека перед кождим таким місцем здіймають *кресáню* (капелюх), та перехрестившись говорять *Оченаші*, зачинаючи: „Слава тобі Господи Сýсе Христе сину Божий. Оче наш і т. д.“ а кінчать: „Заборони Господи від усякого лихого, від припадку кожкого всей нарід православний тай мене!“ Однак ті *Оченаші* не перешкаджають їм, особливо в дорозї, накликувати на конину або маржину, при якій нагодї мож нераз почути і не конче приличні вислови. Ось примір. Вертав Гуцул з голодним шкапом до дому; близько церкви здоймив *кресаню*, перехрестив ся і став говорити Отче наш; голодне шкапе почало *скубсти* траву, а Гуцул його підганяв; з того вийшов ось який Отче наш: „Оче наш, оже єси на небесах,... птрруу ршена!... і на земли, да с'вятить ся имя твоє... ци ршена, Бог би тє побив!... хлїб наш насушний даш нам днесь... ци ршена, агі на тебе! і т. д.“

З причини многих поганських вірувань а надто длятого, що Гуцули задля територияльних причин не можуть точно приходити до церкви, а тим меньше посилати до неї дїтий, виробили ся у них подекуди дивовижні понятя на тлї християнської релїгії. І так Богородиця а Пречиста Дїва, се у Гуцулів дві відрубні особи, що бачимо з леґенди про писанку, яку подаю понизше; на дарабах і взагалї при водї не вільно згадувати Богородицу, *бо вона вáжить на потопéльників* (чекає на них), се її душі, тому загонить вона умисне дарабу у таке місце, де чоловік легко може утопити ся! — Ось іще розговір двох Гуцулів: „Ивá! — А гов? — Хто ме варе богувати, як цес Бог умре? — Иги, який єс дивний! Нї мене, нї тебе, а свою якус шарапатку вткне!“ — Не мало причиняють ся і родичі до того, що вже з малку не виробляє ся у Гуцулів релїґійне почутє, бо не то що навіть найблизші сусїди не беруть дїтей у церков, але й відстрашують їх *ксьондзом*, як по містах комінарем, говорячи до них: *Не йди там, бо тї ксьондз озме!* — Тож не дивно, що ось яка пригода лучила ся о. Окуневському з Яворова: Іде він вулицею, в тім надбігла дитина, а побачивши сьвященника — в плач: „Ой йой йой ксьондзику, любчику, не бери мене — душко, душко, дам ти ґрейцар!“ — Нїчого не помогло привітливе успокоюванє дитини, вона йойкала, тиснучись по під пліт, а скоро тільки пролїзла, далї на втїкача!

Фізіоґрафічні обставини, які здержують у Гуцулів розвиток інтеллєктуальних сил, підтримують у них старі віруваня. Всї зміни

Digitized by Google

і пригоди в житю вони приписують впливам злих *духів: нявок, нічниць, лисиць, юдів*; ті духи випивають молоко у коров, насилають сон на чоловіка, коли він хоче пильнувати чого, вівертають дерева, провалюють каміня з гори, насилають громи та лискавки, бувають причиною того, що вівця *розчéхла* ся, що земля не вродила, що дитина вродить ся нїма, що корова дістане на вимени чираки, що в дереві є два серця, що чоловік упе ся, що дитина дістає вогник, що вкусить *софія* (гадина), юдине племя, яке ховаєть ся у землю, де живе юда і т. д.

Гуцули вірять, що поміж людьми бувають *богí зéмні, нéпрості* (люде), котрі знають цїлий сьвіт духів і можуть ворожити будуще. Вони вірять в силу слова *чародїнників*, котрі можуть спровадити бурю, град і громи; вірять в те, що *Мамуní*, уводять жінок, *манять людий* так що ті відразу остовпіють; що *Мавкú* роблять дівчатам при куделї збитки, слинять, мотають і плентають нитки; що на 40 с'вятих *Нявки* учеплюють ся спячого чоловіка і ссисають його так, що часом і здурів: він уже нїколи *вéселости* не має, так Нявка карає єго; що *Мольфарí накликують* усяке лихо на людий, на їх маржину, на їх майно!

Кождий чоловік може стати таким земним богом, треба до того лише незвичайної сили волї і сьмілости, а надто треба знати тайну, як се зробити. Так нпр. аби стати градівником, треба украсти в церкві патик (палицю яку, або дручок від запалювання сьвічок); над тим патиком мусить відправити ся 12 *службúй*, так аби нїхто про се не знав і аби патика нїхто не бачив.

Але і против дїланя тих людий *нéпростих* є *розлýка*. Щоби прим. не зайшла чарівниця у кошєру та не счарувала маржини, треба на дверех кошєри зробити дехтем знак хреста. Гакке оповідає, що в часї його побуту в горах уживали Гуцули дехтю против *паскýдника* (карбункула), мазали дехтем не тільки заражену маржину, але і здорову, щоби від неї відвернути хоробу; віра в силу дехтю мала правдоподібно первісно на цїли відвернути і від кошєри епідемию); длятого кладуть ще до нині Гуцули на дверех кошєри і на воротах хрест намазаний дехтем. Ся розлука (хрест на дверех) легка, її може доконати кождий; але є иньші *розлýки* вельми трудні, на які треба *спóсобу* осібного, надто треба все дуже докладно робити, коли хто хоче, аби *вíповчувало сї* (сповнило ся) так, як собі загадає, або *аби лихе відвернути.*

Ба, але і против *розлуки* знає чародїнник розлуку. Ось прим. від граду оплачують ся Гуцули *градівникови*; та коли не вважаючи на його чари побє град у селї, має градівник зараз розлуку:

Digitized by Google

поїздки; на жаль представляють ті дані о много гіршій стан річи, як змогли се сконстатувати статистичні дані по шпиталях, а то просто для того, що многі Гуцули цілком не лічать ся, а коли лічать ся, так найбільше у своїх чародійників та знахорів, а тільки маленька часть удає ся о поратунок до шпиталів; се передовсім для того, що Гуцули не розуміючи просто хороби, толкують собі кождий її прояв інакше; і так прим. скоро потеруха кине ся на ніс, кажуть, що се *волóкниця*, яка бере ся з води, — прояв знов на піднебінню називають *раком*, котрий *бере ся з порóху*, а виратує ся чоловік з него лише *лютим* тютюном, як його зараз курить, — колиж виступлять рани по тілі, се знов інша хороба, *бешéґа*, на яку помагає листє *бешéзника* і т. д.

Ось і вислідки розслідів д-ра Меруновича: комісия веліла припроваджувати до себе таких людий і їх рідню, що були по шпиталях лічені, або про котрих у селу люде знали, що вони хорують на подібні хороби, яких частину я навів повисше. В 14 селах було візваних звиж 600 людий, однак коло 200 не ставило ся, бо або не було їх дома, або просто не хотіли явитись. Наслідком чого оглянули лікарі тільки 378 людий з таким результатом:

в селі	оглянено осіб	найдено хорих, що потребують зараз лічення	
Жабю	109	25	
Ясенові гор.	23	6	
Кріворівни	23	8	
Гриняві	—	2	
Яблониці	64	2	
Ферескули	—	1	
Головах	2	1	
Перехреснім	12	4	
Полянках	8	1	
Монастирску	36	9	не Гуцули
Москалівці	50	5	не Гуцули
Яворові	20	8	
Річці	11	7	
Космачи	20	12	
	378	91	

На 378 оглянених потребує зараз лічення 91! Прочі були або вилічені в шпиталях, або стан їх не був грізний, але всі 378 були сіфілітичні! При тій нагоді сконстатувала комісия, що потеруха виступає дуже часто в цілій родині, де навіть малі дїти за-

Digitized by Google

ражують ся від старших; розвиткови тої страшної хороби сприяє нечистота тїла і нехарність у хатї, про що я згадував висше, а переносить її по більшій части ложка і люлька!

Подам на тім місцї ще дати про Жабє і Космач призбирані в шпитали в Коломиї.

І так лїчено:

в роцї:	з Жабя	з Космача
1896	8 осіб	10 осіб
1897	13 „	27 „
1898	28 „	31 „
до 1/5 1899	6 „	1 „
разом	55 осіб	69 осіб

між котрими було 24 мущин, 26 женщин а 5 дїтий. В р. 1868 була одна цїла родина: мати і 5 дїтий, з котрих одно 5-лїтнє умерло. — Хоробу приніс отець з Румунії, а з матері удїлилась она всїм дїтям.

З одної родини в Космачи було в шпитали 8 осіб: 55-лїтний батько, 40-лїтна мати і 6 дїтий від 5 до 15-ти лїт. — Причина хороби як у Жабю.

З роком 1899 зменшило ся число хорих в шпитали Коломийскім, бо в Жабю осїв лїкар, у котрого недужі шукають поратунку.

Повисші дані зовсїм не вичерпують числа хорих, а то з причин вже згаданих, іменно що многі хорі лїчать ся самі, або у знахорів, або й цїлком не лїчать ся, а надто, що шпиталь Коломийский має всего 80 ліжок для сифілїтичних, про те шукають ті, що хотять ся лїчити, помочи також у шпиталях у Снятинї, Надвірній, Станїславові і Львові.

Зароди тої страшної хороби приносять Гуцули найбільше з Румунії і Росиї, де многі з них пробувають на заробках нераз і цїлими роками. Послухаймож тепер іще в тій справі двох голосів, одного з року 1793, а другого з р. 1896.

Гакке сконстатував у р. 1793, що в околицю над Черемошем занесли московські жовнїри потеруху з нагоди війни Росиї з Туреччинною; надто повідав Гакке, що по над Черемошем провадив тоді головний шлях, яким переганяли всякі купцї худобу з Волиня, Поділя і Украіни на Угорщину, а Вірмени, що для торгу маржиною осїли в Кутах, в осередку того шляху, стали головними винуват-

Digitized by Google

цями деморалїзациї посеред Гуцулів. Так писав Гакке 1793 р. Сто лїт пізнїще подав про повстанє потерухи „Справоздане ц. к. Ради здоровля про санїтарнї обставини в Галичинї в р. 1896“ (видане р. 1893) на стор. 78 ось що: „Від кількох років загнїздила ся (значить передше не було) потеруха також у гірских місцевостях повіту Надвірняньского, як в Зеленій, Пасїчній, а від р. 1896 показала ся також у Дорі і Делятинї, куди заволікли її робітники заняті в рр. 1893 і 1894 при будові зелїзницї Станїславів-Мармарош-Сїґет“.

Як бачимо оба урядові документи стверджують, що посторонні люди заносили і заносять зароди страшної хороби поміж наших людий. А наслїдки тої хороби? Ось які: 1) велика смертельність дїтий, особливо в перших днях житя; в родини, де вимерло 12-о дїтий; 2) бездїтність; 3) неплодність, а наслїдком її 4) деморалїзация, 5) упадок зросту людности, 6) перехід гуцульского майна в жидївскі руки а в слїд за тим 7) скорий упадок Гуцульщини, — як се покажу зараз, а надто в статистичнім огляді.

Давнїще було поміж Гуцулами чимало *дуків, дукарів*, що мали свої просторі полонини, де випасали по кілька соток власних овець, а у кождого навіть найбіднїщого була своя маржина, овечки, царинка і добрий кавалок огорода; скрізь по горах *орудував* Гуцул, там чув ся він вольним, як козак на степах.

Описуючи добробит Гуцулів подав В. Поль ось який опис заможности Гуцулів: „Увійшовши у хату видїли ми, що ґазда був маючий, цїла одна стїна була покрита дорогою зброєю, рушницями, яничарками, турецкими ножами і кінджалами викладаними сріблом, слоневою костею і перловою матицею, — обік висїли пістолєти, мисливскі роги і боклаги на горівку і молоко. Усе те висїло на килимі, що покривав цїлу стїну. Про богацтво Гуцула свідчить також скількість ліжників, порозвішуваних на жердцї перед ліжком. Ліжниками, що висїли, можна би оббити кілька хат. Та про те не легко купити ліжник, стрільбу або коня.... бо як Гуцул сказав: „Бачите, пане, у нас люди не кохають ся в грошех“, і виняв із скринї капелюх, котрий довкола був убраний перепаскою з кавалків золота! На нашу прозьбу, щоби нам ґазда вистарав ся 18 коней, загнали його сини з близького пасовиска на подвірє стадо зложене з 46 коний...“*)

---

*) W. Pol, Obrazy z życia i z natury. Nakład Tow. przyj. ośw. Kraków 1869. T. I. 223 і д.

Digitized by Google

Нині змінили ся ті обставини; дукарів поміж Гуцулами майже нема, їх нерухоме майно роздроблене, маржини у них мало, число коний зменшилось так, що й на цїле село годї їх найти. 48, килимів дасть Бог, словом Гуцули з'убожіли, а вроджена їх бута зломана. Натомість забогатїли Жиди, що стали тепер власниками майже всїх придоріжних царин, піль, та найкрасчих, найдоступнїйщих полонин. Жиди орудують нині по горах та полонинах!

Ось примір: Десять років тому назад жив у Ворохті один однїський Жидок у лихій коршминї; нині заняли найдогіднїщі придорожні місця самі Сальпетри, Фертільґери, Шафери і инь., що недавно зайшли тудн *торбеями*, а поклавши там кільканайцять гарних самотрісків в родї шинків, крамів, складів стухлої муки і т. и. і живучи з 629 гуцульских ворохтяньских душ стали панами найкрасшої верховнни!

Чогож воно так? На се склали ся і складають ся ось які, в части природні а більше *неповинні* обставини:

1. Зріст числа людности в загалї, котрої після списи з $^{31}/_{12}$ 1880 було в гуцульских селах 54.634 а $^{31}/_{12}$ 1890 уже 63.265, значить о 15·79% більше. (В тім самім часї виносив у цїлій Галичинї приріст людности 10·8%). Коли зважимо, що в тім часї зросло в Гуцульщинї число Жидів о 42·33% а Гуцулів лише о 12·7% і що, як згадано висше, найкрасші полонини, царинки, поля перейшли від Гуцулів у жидівскі руки, а кождий Гуцул, не маючи певного способу заробкованя, хоче конечно бодай на кавалочку ґрунту оперти ся, щоби на тім *клаптику* землї стати самостійним ґаздою, то зрозуміємо, що мусїло витворитись поміж Гуцулами богато посїдачів, що мають лише хату і маленький кусень городу, на чім годї удержати і одну штуку маржини. З тої верстви дрібних посїдачів витворило і витворює ся що раз більше число щоденних зарібників, що працюють по бутинах, полонинах, ходять *цара́ми* (чужими краями) з сокирою в руцї на заробок або стають наймитами. Гуцули навіть найбіднїщі не предвиджують будущих потреб і не дбають про заробок, а коли який з них і рад би ухопитись заробку, прим. при будові зелїзниці, не найде його, бо підприємцї приводять цїлу масу чужих робітників, котрі забирають увесь заробок, а за те полишають між Гуцулами тільки деморалїзацию, і, як показано висше, зароди страшної потерухи!

На доказ того, як роздроблені нині гуцульскі ґрунти, подаю для імформациї викази стану посїлостий зібрані з одної громади Гриняви з рр. 1882 і 1898.

Digitized by Google

Громада	Після виказу стану посїлостий з р. 1882 було посїлостий:						
	без приходу ґрунтового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	над 40 зр.	
Гринява	21	*4* 269	*2* 107	*2* 82	*1* 46	20	*1* 39	*10* 584

Громада	Після виказу стану посїлостий з р. 1898 було посїлостий:						
	без приходу ґрунтового	з приходом ґрунтовим					разом
		до 5 зр.	над 5—10 зр.	над 10—20 зр.	над 20—30 зр.	над 30—40 зр.	над 40 зр.	
Гринява	*2* 18	*9* 398	*6* 154	*3* 116	43	*1* 31	*10* 51	*31* 811

Дрібнїщі числа, подані над загальним числом посїлостий, вказують число жидівских посїлостий.

З порівнання сих виказів виходить, що в протягу 15 лїт зросло число всїх посїлостий у Гриняві о 227, найбільший %, бо 47·9 припадає на посїлости з приходом ґрунтовим до 5 зр., отже в найбіднїщій верстві. Число посїлостий жидівских зросло в тім часї з 10 на 31, отже о 210%, підчас коли число гуцульских посїлостий лише о 35·9%!

2. Гуцули руйнують ся на *окавиях* (хрестинах, весїлях, празниках і т. и.), які в загалї у рускоґо народу опирають ся на народніх звичаях, випливають із звісноі його гостинности, а у Гуцулів, оперті надто на фізіоґрафічних обставинах, є просто природними і конечними, бо дають найблизшій рідні можність бодай при тій нагодї побачитись і *у вбросї погуторити* (поспільно поговорити), а при тім і *набувати ся до сита*. Жиди користаючи з того піддають Гуцулам сардинки, фіґи, вино і т. и., за що велять собі підохоченому народови платити в десятеро вартости.

Новіщими часами вкрала ся у Гуцулів мода носити *двиґарки*, на які вони видають великі гроші розмірно до вартости товару найпідлїщого сорта!

Звісна прим. є конечність мати в *пасківнику* бодай кавалок сала при посьвященю паски. Бідний, що не має власного *кусака*

Digitized by Google

сала, зазичує його за оплатою у богача, аби лиш показати ся прилюдно!

3. Матеріяльні тягарі, які безупинно спадають на робучу клясу в виді податків, ріжних додатків до податків і иньших *дачок*. Так прим. мала громада Гринява в р. 1897 чистого доходу 20.275 зр. 35 кр. а заплатила податку 5.582 зр. 59 кр.

4. Ненастанні процеси, які Гуцули ведуть між собою навіть в справах дуже благих, от прим. за *обрáзу гонóру*, що їх коштує не тільки много часу, але надто дає їм нагоду цїлими днями *набувáти ся* по містах.

5. Легкий кредит, удїлюваний без потреби Гуцулам цїлими десятками банків, заложених ріжнородними спекулянтами радше в цїли знищеня як поратованя людий, котрі нераз не потребують кредиту, а що гірше, не розуміють строгости закона і не добачають сїтий, які позакладали на них усякі павуки, що дожидають тільки способности, щоби тими сїтьми обмотати довжника і виссати з него остатню краплю крови.

Крім тих видимих, законом дозволених сїтий, закидають Жиди на Гуцулів ще иньші. Вони ходять по горах нїби то за щетиною, і т. и., а властиво розносять горівку та тютюн, особливо зимою по тих Гуцулах, що *поклáдних* гроший не мають, що виходять лїтом на заробок у бутини, до сплавачки і т. и. Жиди втискають тим зарібникам горівку, почестувавши їх нею уперед, та тютюн з тим, що заплата слїдує тоді, як Гуцул заробить, або спродасть маржину. Підохочений і мнимою ласкавостю Жида унятий Гуцул набере того доволї, обіцяє вернути належитість з *лúфою*, дає яку *залóгу*, а часто ще *фелелýє* (ручить) за другого, а коли прийде час сплати, прийдесь йому заплатити з коштами судовимими за 1 зр. нераз і 20 зр.

Усї Жиди, що живуть у Гуцульщинї, утворили між собою *змову* (Ring), наслїдком якої продають вони у верхах, куди лїтом в добру пору навезуть муки і пр., все у трое дорожше, як у містї. І так прим. мука, якої лїтр платить ся в Коссові 7 кр., коштує в горах 25—30 кр. готівкою, а ще дорожше на *борґ* для робітників у бутинах, при сплавачцї. З такого *борґованя* муки, тютюну, горівки виходять процеси, що цїлковито нищать бідняцких Гуцулів.

На доказ сего наведу числа судових процесів із суду в Жабю, до котрого належать три села: Жабе, Криворівня і Ясенів з числом людности коло 12.000. І так було там процесів за дрібні справи (низше 50 зр.)

Digitized by Google

В році:	1895	1896	1897	1898	до $^{24}/_{7}$ 1899 було
справ дрібних:	1627	1770	1400	1062	1034
а екзекуцій	—*)	—*)	—*)	477	625

Скарги по більшій части внесені Жидами, а екзекуції переведені виключно Жидами!

6. Гуцул не довіряє інтелігентови; на се зложили ся часи панщизняні, матеріяльна залежність сьвященьства від парафіян і може мимовільне поневіряне Гуцулів по урядах, у котрих, коли веде ся яка справа, урядник промовляє до Жида рег пан, просить його сідати, а Гуцулови велить дожидати рішеня за дверми або під дверми. З того виробили собі Гуцули поняте, що *Жиди мають борше віру в судї як Русна́ки.* Що таке поступуване впливає некорисно на віру в справедливість суду, не треба й казати.

Се використує хитрий Жид, а знаючи натуру Гуцула, піддержує в нім те недовіре, дорадчує йому в кождій хвилї, а розуміючи власний інтерес помагає йому в потребі, аж поки як той павук не обмотає свою жертву і не стане сам ґаздою в гуцульскій хатї.

Много гуцульского майна дістало ся в жидівскі руки ще тим способом, що Жид підійшовши Гуцула виєднав у нього нотаріяльний запис, на підставі котрого Гуцул стає жидівским *годованцем*, якого Жид має до смерти годувати і давати йому певну скількість горівки на день, за що все майно годованця має перейти по його смерти в жидівскі руки. Розуміє ся, скоро Жид дістане такий запис, розпиває Гуцула так, що сей дуже скоро мине ся з тим сьвітом! Такі записи лучали ся найчастїще поміж подружями, що не жили з собою, або не мали дітий або просто з пянства!**)

---

*) В рр. 1895-6-7, не провадженo еще виказу екзекуций, тому не можу дат за ті роки подати.

**) Що такі відносини істнували в Гуцульщинї вже від давна, бачимо з урядового документу з р. 1852, який тут наводжу дословно:

Bericht des Dominiums Nadwórna dt. 10/1 1852 Zhl. 2246 ex 1851 betreffend die Mittheilung von Aufschliessen über den ruthenischen Volksstamm Huzulen genannt.

„Dieses Volk überlässt sich nur zu sehr dem verderblichen Einflusse der Juden. Und so kömmt es, dass der Huzule dem Brandweingenusse zu sehr fröhnt, daher nichts zu ersparren vermag. Der rührige Jude dringt in die Hütte des Huzulen, ja selbst bis in seine Sennenhütte ein, und schwazt diesem unwissenden Volke oft das beste Stück Rindvieh, mit Zuhilfenahme des alles vermögenden Brandweins ab. Von Ersparung kann da keine Rede sein, wo das in Gal. hübsch zahlreiche Volk Israels einerseits auf Vieh, Kleidungsstücke und Wirtschaftgeräthschaften gegen 90% stets willig borgt, andererseits das geborgte Geld durch Brandweinauschank gleich wieder verschlingt.“

Digitized by Google

7. Тепер зрозуміємо причину незвичайного зросту жидівских посїлостий, якого примір дають викази подані на ст. 50-тій. Жиди відбирають Гуцулам уже й остатнїй питомий їх заробок по полонинах; вони *прячуть* там самі бриндзю; з разу вигадують, що ось то тому, бо хотять мати кошерну бриндзю, а тим часом витискають они Гуцулів з *ватагóваня* заставляючи їх *вівчарувáти* (пасти)!

8) Брак просьвіти, котрий справив те, що легковірні Гуцули йдуть на жидівску вудку, стають жертвами несумлїнних дорадників, попадають у лихварскі сїти тим лекше, що Жиди маневрують *ненáвидцем*, уміють обійти всякий закон і ударемнити всяку діяльність людий доброї волї.

До упадку Гуцулів причиняють ся немало і ті, що підпирають Жидів з ріжних причин, через що помагають Гуцулам летїти що раз глубше у пропасть, а на послїдок пятнують не тільки того, хто пімстив свою кривду, але і цїле племя за мниму провину кількох людий, опришками.

Сї обставини довели до того, що, як се виказують понизші статистичні дані, не вважаючи на зріст людности малїє в Гуцульщинї в страшній мірі число пожиточних звірят, властивого гуцульского майна, яке достарчає їм гроша не тільки на власні потреби, але й на покритє ріжнородних тягарів. Аджеж величезні і найкрасші обшари гуцульскої землї перейшли і переходять завдно в жидівскі руки, наслїдком чого корчать ся гуцульскі оселї, а рівночасно збільшають ся жидівскі!

Додаймо до того нївеляторську і неприродну цівілїзацийну сістему нашого шкільництва, вплив зелїзних доріг, знищенє домашного промислу фабричними виробами і заведенєм промислових шкіл, які впливають дуже некористно на розвій домашнього промислу, і грозять йому скорою загладою, — тож, коли не зайдуть які незвичайні відносини, той Гуцул, що ведений почутєм своєї волї був пострахом Вірмен та Жидів — той Гуцул, для котрого кінь і стрільба були до недавна невідступними товаришами, — той Гуцул, що нині ще звуком своєї трембіти витає на полонинї схід сонця і пращає нею товариша зложеного у домовину, — стане скоро мітичною постатею!

Digitized by Google

III. Статистичний огляд.

Галичині, замешкують Гуцули 40 катастральних громад, з яких 24 *пíше сї* до коссівского, 11 до печеніжиньского, а 5 до надвірняньского повітів.

До деяких з тих громад належить по кілька окремих осель, звязаних із своїми осередками в одну територіяльну цілість. І так до громади Жабє належать: Багна, Чорна гора, Буковец, Ходак, Грабовец, Ильця долішна, Ильця горішна, Косарище, Красний Луг, Криве поле, Кривец, Погар малий, Погар великий, Біланец, Блихава, Кринта, Маґура, Пушкар, Сеницї, Слупейка, Віпче, Жєбіский, Жмієнський; до гр. Текучі належать: Баня свірска, до Дори — Яремче, до Ямни — Багрівец, до Микуличина — Татарів, Ворохта і Поляна. Бував й так, що оселї територняльно розділені від осередків. І так оселї Бистрец, Дземброня, Зелене, Явірник, Ріка, висунені найглубше на полудне в гори, відмежені від своїх осередків, Криворівні і Ясенова, обшарами громади Жабє. Такі оселї повстали так, що деякі Гуцули, маючи глубоко в горах свої полонини, поклали зразу близ них *зимаркí* (хати, в котрих зимою живуть Гуцули, щоби сіно з далеких кішниць не звозити домів, але згодувати маржину на місці поліґу), а потім позбувши ся ґрунту, положеного на території осередка громади, осіли на все в тих зимарках, не зриваючи однак звязи із первісним місцем замешкання.

Digitized by Google

Села згаданих громад визначують ся типовим характером гуцульских сел*), а їх мешканці, з малими виїмками, східні у всіх чертах, які визначують Гуцулів. До тих виїмків належать Жиди, що загніздили ся по всіх гуцульских селах, надто шляхта в с. Березові, котра вже нині з'асимілювала ся з Гуцулами, а в громаді Зеленій зближають ся мешканці частий Зелена, Фентарала, Хрипилів ношею і мовою більше до Бойків, як до Гуцулів.

До сел типово гуцульских зачислені тут громади Тюдів, Шешори, Люча, де живуть так звані *перевідникй*, що граничать з одного боку з Гуцулами, з другого з *людьми долїськими;* передвідники повстали з колишніх Гуцулів, що перевелись девчім, або з долїських людий, що стали Гуцулами; та сяк чи так нині майже не ріжнять ся вони від типових Гуцулів, хоча про те Гуцули не зачисляють їх до себе, лиш виразно називають їх *перевідниками.* Хати сел перевідників тримають ся більше купи, зрідка хто живе поза осередком села; в мові перевідників менше чужих слів, а віра в чари не вкоренила ся так глубоко, як у типових Гуцулів.

Статистичні дані наведені тут зібрав я з урядових жерел, а іменно. в Ortsrepertorium von Galizien, Ausgabe der kk. statistischen Centralcommission in Wien, з актів ц. к. Намістництва у Львові, Староств, Урядів податкових, Ради шкільної краєвої, Архіва мап, Видїлу краєвого і Видїлів повітових.

Для порівнання зросту людности, надто зросту зглядно упадку числа пожиточних звірят, подаю дані з остатніх двох конскрипций, іменно з рр. 1880 і 1890. Виказів високости оплачуваних податків за ті роки годї було роздобути, тому подаю найновіщий виказ за р. 1896, а для порівнаня зросту податків виказ з р. 1886. Для ілюстрациї приходів і розходів поодиноких громад подаю дотичні викази за р. 1896; вони показують потреби гуцульских громад а надто жерела з яких громади черпають фонди на покрите тих потреб. Статистичні дані про стан шкільництва удїлені менї ц. к. Радою шкільною краєвою; вони уложені на підставі реляций отриманих по 23. марта 1899 р. від окружних рад шкільних; число людности в тім виказї подане після шематизма гр. к. клира станїславівскої Епархиї, до якої належать гуцульскі громади в Галичинї.

З причини, що гуцульскі громади не творять для себе одного повіту, а тільки частини трьох повітів, годї було зібрати инъші дані, прим. про санїтарні відносини, родини, смертельність, рух торговельний, судові відносини. Що може було зробити в тім напрямі, подав я вже в попередній части.

*) Про се буде бесїда в осібнім роздїлї.

Digitized by Google

Людність галицької Гуцульщини

Повіт	Громада	Простір в km²		Після спису людности з дня 31/12 1880 було:					
						з тих віри:			
		громадський	двірський	хат	всіх мешканців	гр. к.	р. к.	жид.	инш.
Косівський	Бабин	11·23	0·89	150	638	638	—	—	—
	Бервінкова	2·59	0·36	60	245	240	1	4	—
	Білоберезка	19·30	7·86	300	1104	1092	2	10	—
	Хороцева	4·04	—·—	83	298	290	—	8	—
	Довгополе	4·85	0·02	67	294	285	3	6	—
	Ферескуля	8·13	0·006	99	463	452	—	11	—
	Голови	34·42	1·42	273	1274	1253	6	15	—
	Гринява	181·98	237·87	356	959	939	2	14	4
	Яблоница	10 95	3·65	116	531	482	3	46	—
	Ясенів з Рікою, Зеленем і Явірником	36·64	15·00	542	2152	2091	14	47	—
	Яворів	48·92	3·36	534	2284	2226	16	42	—
	Красноіля	14·05	1·30	170	695	664	3	28	—
	Криворівня з Бистрицем, Дзембронею і Рікою	43·75	1·00	481	1833	1744	17	72	—
	Перехресне	8·48	—·—	112	520	517	—	3	—
	Поляниця	4·64	0·47	174	385	385	—	—	—
	Ростоки	26·21	1·73	391	1497	1449	2	46	—
	Рожен малий	17·11	00·07	220	906	891	—	15	—
	Рожен великий	21·86	3·50	326	1437	1373	6	58	—
	Річка	51·18	0·12	605	2681	2656	—	25	—
	Стебне	7·69	0·66	84	374	363	—	11	—
	Соколівка	10·19	7·42	306	1391	1366	2	23	—
	Тюдів	9·16	0·0004	280	1155	1132	—	23	—
	Устеріки	8·85	2 02	139	540	513	16	11	—
	Жабє { Ильця, Слупейка	412·96	183·16	1467	5458	4923	38	495	2
Печеніжинський	Акришори	8·44	1·24	150	733	707	—	26	—
	Баня березівска	8·30	4·80	208	888	855	3	30	—
	Березів нижний	8·75	0·45	290	1274	1113	94	67	—
	Березів вижний	30·98	3·14	683	2919	2734	39	146	—
	Брустури	48·06	4·56	385	1891	1855	—	36	—
	Космач	62 62	23·86	734	3023	2872	10	141	—
	Лючa	15 60	23·64	255	1007	967	9	31	—
	Лючка	3·39	2·99	62	261	254	—	7	—
	Прокурава	6·60	4·30	176	874	845	—	29	—
	Текуча і Баня сьвірска	15·19	4·60	270	1070	1029	—	41	—
	Шешори	45·88	0·29	324	1485	1313	146	26	—
Надвірнянський	Дора з Яремчем	25 37	46·06	341	1628	1553	1	74	—
	Яблоница	44·32	60·96	265	1199	1111	8	80	—
	Ямна з Багрівцем	13·68	23·75	153	727	723	—	4	—
	Микуличин з Татаровом, Ворохтою і Поляницею	116·52	315·98	676	2717	2520	41	154	2
	Зелена	74·50	391·28	347	2239	2219	—	20	—
	Разом	1527·58	1383·82	12654	54049	51634	482	1925	8

Digitized by Google

в роках 1880 і 1890.

Після спису людности з дня $^{31}/_{12}$ 1890 було:										Отже зросло, взглядно змалїло, від р. 1880 до р. 1890 число					
		з тих віри:				а народности:						а з тих:			
хат	всїх мешканців	гр. к.	р. к.	жид.	иньш.	руської	польс.	нїмец.	иньш	хат	всїх мешканців	гр. к.	р. к.	жид.	иньш.
151	770	770	—	—	—	770	—	—	—	1	132	132	—	—	—
63	270	262	—	8	—	262	—	8	—	3	25	22	—1	4	—
309	1267	1236	5	26	—	1236	5	26	—	9	163	144	3	16	—
92	388	363	—	25	—	363	—	25	—	9	90	73	—	17	—
78	378	342	7	28	1	343	7	28	—	11	84	57	4	22	1
105	499	470	4	25	—	474	—	25	—	6	36	18	4	14	—
361	1441	1409	13	19	—	1409	13	19	—	91	167	156	7	4	—
430	1246	1130	50	59	7	1130	50	64	2	74	287	191	48	45	3
129	590	518	13	59	—	518	13	59	—	12	59	36	10	13	—
653	2561	2444	21	88	8	2447	16	98	—	111	409	353	7	41	8
565	2497	2440	11	45	1	2452	—	45	—	31	213	214	—5	3	1
167	851	797	12	42	—	797	12	42	—	3	156	133	9	14	—
525	2166	2056	28	82	—	2056	28	82	—	44	333	312	11	10	—
121	554	548	—	6	—	548	—	6	—	9	34	31	—	3	—
227	452	440	1	11	—	441	—	11	—	53	67	65	1	11	—
430	1600	1529	—	71	—	1529	—	71	—	39	103	80	—2	25	—
227	1030	1008	—	22	—	1008	—	22	—	7	124	117	—	7	—
335	1607	1539	3	65	—	1542	—	65	—	9	170	160	3	7	
681	3109	3082	2	25	—	3084	—	25	—	76	428	426	2	—	—
94	484	460	12	10	2	462	12	10	—	10	110	97	12	—1	2
325	1619	1582	—	37	—	1582	—	37	—	19	228	216	—2	14	—
283	1283	1266	—	17	—	1266	—	17	—	3	128	134	—	—6	—
141	602	549	20	33	—	549	20	33	—	2	62	36	4	22	—
1530	6259	5543	59	654	3	5599	57	603	—	63	801	620	21	159	1
161	776	738	—	38	—	761	—	15	—	11	43	31	—	12	—
218	1025	987	7	31	—	1019	6	—	—	10	137	132	4	1	—
314	1670	1520	66	84	—	1663	7	—	—	24	396	407	—28	17	—
795	3737	3592	3	142	—	3737	—	—	—	112	8 8	858	—36	—4	—
433	2260	2211	2	47	—	2210	3	47	—	48	369	356	2	11	—
823	3568	3385	7	176	—	3385	7	176	—	89	545	513	—3	35	—
278	1224	1179	13	32	—	1184	—	40	—	23	217	2 2	4	1	—
67	249	240	—	9	—	240	—	9	—	5	—12	—14	—	2	—
195	985	942	—	43	—	942	—	43	—	19	111	97	—	14	—
279	1265	1194	8	63	—	1256	—	9	—	9	195	175	8	22	—
374	1678	1450	198	30	—	1550	98	30	—	50	193	137	52	4	—
365	1945	1783	29	133	—	1873	—	68	4	24	317	230	28	59	—
344	1405	1239	44	110	12	1240	154	11	—	79	206	128	36	30	12
165	803	784	4	15	—	787	4	12	—	12	76	61	4	11	—
755	3295	2907	150	236	2	3001	120	174	—	79	578	387	109	82	—
462	2857	2554	198	94	11	2605	170	82	—	115	618	335	198	74	11
14053	63265	59488	990	2740	47	59320	802	2137	6	1399	9216	7854	508	815	39

Digitized by Google

Табулярна власність гуцульских

Повіт	Громади	Рілї		Луки		Городів		Пасовиск		Полонин	
		морг.	сяж.	морг.	сяж.	морг.	сяж.	морг.	сяж.	морг.	сяж.
Косівський	Бабин	83	160	912	854	38	994	680	309		
	Бервінкова	50	813	92	257	5	1118	181	1496		
	Білоберезка	240	1327	1759	506	45	1537	1880	219		
	Хороцова	57	1369	259	1183	22	1396	282	1392		
	Довгополе	80	13	378	332	6	857	307	162		
	Ферескуля	140	1482	676	1132	6	1161	308	1304		
	Голови	281	555	2164	711	8	685	1835	361		
	Гринява	161	1258	4253	1249	4	672	4455	1155	9436	1315
	Яблониця	110	631	687	87	7	1214	681	235		
	Ясенів горішний	150	990	5547	116	90	949	2115	1583		
	Яворів	242	979	3504	763	54	1166	3225	331		
	Красноіля	136	924	1105	895	16	327	966	1049		
	Криворівня	54	559	2027	196	63	889	2946	1376		
	Перехресне	215	1449	775	1022	4	1531	427	558		
	Полянки	78	52	323	1431	6	649	245	815		
	Ростоки	340	660	1856	751	65	228	1292	19		
	Рожен малий	212	1552	1056	1098	47	294	950	445		
	Рожен великий	260	281	1304	945	39	1565	1178	388		
	Річка	160	724	3419	33	78	292	2730	1151		
	Отебне	131	1319	658	97	9	1220	317	1297		
	Соколівка	155	714	1081	559	63	498	642	1199		
	Тюдів	313	1105	201	1422	60	301	854	611		
	Устеріки	74	1586	522	663	8	534	533	921		
	Жабє	914	1326	13914	276	99	900	13751	545	14865	166
Печеніжинський	Акришори	115	777	886	127	45	768	332	1271		
	Бани березівска	255	404	810	502	18	1412	227	977		
	Березів нижний	314	759	681	637	25	316	337	774		
	Березів вижний	1011	753	2648	1470	101	512	1107	1124		
	Брустури	160	340	3034	963	81	1052	2835	853		
	Космач	275	1161	5440	1424	97	964	3120	335		
	Люча	286	262	1678	35	27	155	735	1251		
	Лючки	111	1018	323	63	14	535	133	1115		
	Прокурава	92	1211	622	995	30	1223	558	859		
	Шешори	249	861	1535	187	75	13	987	903		
	Текуча	208	292	1840	1005	52	1424	337	1258		
Надвірнянський	Дора	262	163	2435	1474	79	68	1427	1333		
	Яблониця	212	920	3184	260	1	535	2709	853	651	319
	Ямна	77	1533	731	1581	19	377	518	1360	369	387
	Микуличин	366	1135	5089	918	25	1279	8418	953	5322	638
	Зелена	304	1059	2985	1228	47	364	3362	946	4634	416
В 3 повітах а 40 громадах всего		8954	876	80424	647	1587	1574	69944	886	35282	41

Digitized by Google

громад в Галичині.

Лісів		Сума ґрунтів підпадаючих податкови		Ґрунтів неурожайних		Площ під будівлю і подвір'я		Иньших ґрунтів вільних від податку		Сума ґрунтів вільних від податку		Сума всіх ґрунтів	
морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.	морґ.	сяж.
381	362	2095	1079	2	1515	2	963	5	392	10	1270	2106	749
136	487	466	971	12	1251	1	1423	30	1420	45	894	512	265
689	645	4615	1034	12	1545	7	1452	82	1120	103	917	4719	351
38	1211	662	151	3	706	2	414	34	516	40	36	702	187
12	470	784	234	13	922	2	813	45	775	61	910	845	1144
240	385	1373	664	7	462	2	1533	30	1151	40	1536	1414	600
1888	1369	6178	481	—	741	9	240	40	360	49	1341	6228	222
53188	664	71500	1513	1101	260	12	1273	344	119	1458	52	72938	1565
1013	473	2499	1040	12	738	2	647	22	532	37	317	2536	1357
2904	1061	8808	1499	15	1527	13	651	136	625	165	1203	8974	1102
1907	650	8934	689	39	1133	16	807	93	203	149	543	9083	1232
360	545	2585	540	11	340	5	1433	65	907	82	1080	2668	20
2478	1196	7570	1016	45	129	12	545	146	1180	204	254	7774	1270
43	1136	1467	896	2	643	3	670	—	971	6	684	1473	1580
196	532	850	279	10	1083	1	910	25	877	37	1270	887	1549
1027	916	4581	974	49	349	8	662	215	769	273	180	4854	1154
663	179	2930	368	9	1205	7	298	27	221	44	124	2974	492
1501	767	4284	746	26	1358	8	1489	87	16	122	1293	4407	439
2360	91	8748	691	78	1095	21	758	66	851	166	1104	8915	195
217	1391	1395	524	14	47	3	103	38	79	55	229	1450	753
978	415	2921	185	73	1192	5	1271	60	474	139	1337	3060	1522
6	972	1439	1211	52	663	9	707	89	1080	151	850	1591	461
653	1444	1793	348	4	81	3	1376	87	1115	95	972	1888	1320
58853	1564	102898	1577	261	433	65	1127	846	1487	1173	1447	103572	1424
258	50	1637	1393	2	637	3	823	37	407	43	267	1681	60
869	291	2181	386	7	1017	10	149	76	1098	94	664	2275	1050
129	461	1487	1347	9	1424	10	599	93	680	113	1103	1601	850
808	79	5677	1450	72	799	23	762	153	1208	249	1169	5927	1019
2769	380	8881	388	118	544	10	1330	134	1543	264	267	9145	655
5632	1045	14567	129	114	897	19	1467	322	1373	457	537	15024	666
3979	1273	6706	1376	1	1160	7	514	101	398	110	472	6817	248
499	1250	1082	781	—	728	3	562	23	795	27	485	1109	1266
535	1077	1840	565	6	774	3	1208	43	138	53	520	1893	1085
4995	788	7842	1152	12	1476	9	1041	158	691	181	8	8023	1160
841	1109	3281	288	21	779	8	328	126	1535	156	1042	3437	1330
7902	1498	12107	1386	148	94	17	622	137	1039	303	155	12410	1491
11076	780	17838	467	406	963	13	875	106	1582	527	220	18365	687
4251	3	6068	468	348	1136	5	831	86	730	440	1097	6508	1565
54279	405	78502	528	991	777	29	1218	632	58	1653	453	75165	981
67840	587	79174	1401	1250	1256	31	835	482	829	1764	1320	90939	1120
298572	340	494765	1164	5386	299	433	1129	5336	994	11156	822	505922 = 2911·40 Km²	386

Digitized by Google

Виказ пожиточних звірят в роках 1880

Повіт	В громадах	після конскрипції з року 1880 було					
		худоби	коней	овець	кіз	свиней	пнів бджіл
Косівський	Бабин	318	28	1235	18	140	43
	Бервінкова	212	35	498	—	86	19
	Білоберезка	996	131	1783	29	448	184
	Хороцева	199	43	427	8	140	34
	Довгополе	282	40	557	29	134	17
	Ферескули	421	77	695	17	168	17
	Голови	1768	203	2696	310	599	97
	Гринява	1190	258	2021	242	444	47
	Яблоница	557	117	599	38	207	5
	Ясенів горішний	1514	198	3949	177	622	178
	Яворів	1633	294	3824	238	715	130
	Красноіля	881	107	1359	—	504	109
	Криворівня	1604	268	3809	—	630	158
	Поляники	288	53	453	—	127	—
	Перехресне	530	53	864	—	188	26
	Рожен малий	468	69	736	143	148	43
	Рожен великий	781	109	1153	57	325	156
	Ростоки	1024	124	1458	10	393	76
	Річка	1378	368	3913	208	606	90
	Соколівка	467	64	1336	80	248	54
	Стебне	326	72	668	—	138	29
	Тюдів	399	61	171	72	225	41
	Устеріки	328	39	663	—	138	32
	Жабе	6608	1018	11799	761	2415	628
Печеніжинський	Акрінори	402	35	575	—	176	50
	Баня березівська	465	27	193	—	130	24
	Березів нижний	805	43	393	59	237	19
	Березів вижний	1107	95	843	71	441	66
	Брустури	1017	287	1992	97	463	23
	Космач	2098	340	2586	113	708	85
	Люча	351	43	132	46	122	12
	Лючки	87	18	29	41	26	8
	Прокурава	272	40	644	102	129	77
	Шешори	704	83	977	100	2·4	112
	Текуча	579	29	475	83	176	45
Надвірнянський	Дора	502	22	1030	8	204	—
	Яблоница	2095	95	3231	213	215	—
	Ямна	341	41	702	13	130	—
	Микуличин	3594	267	4784	104	1194	—
	Зелена	1296	85	1880	210	480	—
	Разом	59930	5341	66979	3647	14838	2724

Digitized by Google

і 1890 в гуцульских громадах в Галичині.

після конскрипції з року 1890 було						Змалїло, взглядно зросло, від р. 1880—1890 число					
худоби	коний	овець	кіз	свиней	пнів бжіл	худоби	коний	овець	кіз	свиней	пнів бжіл
315	30	1660	56	112	86	−3	+2	+425	+38	−28	+43
146	24	400	—	42	8	−66	−11	−98	—	−44	−11
805	87	1575	80	211	165	−191	−44	−158	+51	−222	−19
152	22	259	—	81	—	−47	−21	−168	−8	−59	+1
285	28	803	1	132	35	+3	−12	+246	−28	−2	+9
450	67	925	37	117	28	+29	−10	+230	+20	−51	+25
1664	174	3452	89	476	42	−104	−29	+756	−231	−123	+119
1118	201	2200	223	452	216	−72	−57	+179	−19	+8	+8
528	104	885	141	199	130	−29	−13	+286	+103	−8	+20
1414	183	3751	110	462	25	−100	−15	−198	−67	−160	+96
1474	183	4485	241	473	274	−159	−111	+661	+3	−242	+118
844	97	1088	27	293	248	−37	−10	−271	+27	−211	−18
1578	148	3850	199	466	91	−31	−120	+41	+199	−164	+246
353	48	760	—	137	404	+65	−5	+307	—	+10	+14
514	39	751	2	190	14	−16	−14	−113	+2	+2	+40
462	48	803	225	78	66	−6	−21	+67	+82	−70	+18
698	89	1746	89	244	61	−83	−20	+593	+32	−81	−1
890	90	1607	35	319	155	−134	−34	+149	+25	−74	+36
1247	205	4310	91	430	112	−131	−163	+397	−117	−176	+146
393	65	1812	154	159	236	−74	+1	+476	+74	−89	+11
347	36	650	—	163	65	+21	−36	−18	—	+25	+3
344	53	410	121	144	32	−55	−8	+239	+49	−81	+13
273	39	477	20	106	54	−55	—	−186	+20	−32	+76
5454	793	10314	382	1974	965	−1154	−225	−1485	−379	−441	+337
379	40	897	80	100	33	−23	+5	+322	+80	−76	−17
435	29	287	2	155	5	−30	+2	+94	+2	+25	−19
661	45	310	33	110	—	−144	+2	−83	−26	−127	−19
1711	98	1671	101	485	88	+554	+3	+828	+30	+44	+22
1173	231	2842	63	400	56	+156	−56	+850	−31	−63	+33
2023	270	2961	112	715	174	−75	−70	+425	−1	+7	+89
566	99	349	18	233	66	+215	+56	+217	−28	+111	+54
100	17	59	—	30	—	+13	−1	+30	−41	+4	−8
253	30	953	7	72	66	−19	−10	+309	−95	−57	−11
844	72	1252	48	259	110	+140	−11	+275	−52	+35	−2
484	24	936		103	4	−95	−5	+461	−33	−73	−41
780	97	1287	24	310	—	+278	+75	+257	+16	+106	—
1418	91	1776	61	240	—	−677	−4	−1455	−152	+25	—
417	31	604	—	82	—	+76	−10	−98	−13	−48	—
2727	265	3286	121	797	—	−867	−2	−1498	+17	−597	—
1563	268	1643	208	417	—	+267	+183	−187	−2	−63	—
36381	4687	69786	3200	11970	4222	−23549	−654	+2807	−447	−2848	+1498

Digitized by Google

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1886 податки безпосередні з додатками державними: грунтовий зр.	кр.	домовий зр.	кр.	зарібковий зр.	кр.	доходовий зр.	кр.	разом зр.	кр.
Косівський	Бабин	295	98	228	30	8	92	19	14	552	34
	Бервінкова	59	50	85	70	3	57	8	00	156	77
	Білоберезка	556	25	336	60	17	84	23	96	934	65
	Хороцева	102	46	102	95	28	56	13	30	247	27
	Довгополе	128	31	110	05	14	28	27	24	279	88
	Ферескуля	205	10	131	95	17	85	25	48	380	38
	Голови	518	40	427	25	22	31	28	07	996	04
	Гринява	2161	34	341	45	52	65	69	77	2625	21
	Яблоница	259	75	178	70	49	98	41	48	529	91
	Ясенів	702	39	782	65	73	92	194	80	1754	46
	Яворів	1117	72	724	75	122	05	55	70	2020	22
	Красноіля	321	53	277	00	46	41	56	83	717	27
	Криворівня	624	29	718	35	120	59	93	34	1556	57
	Перехресне	196	77	172	15	7	14	3	00	379	06
	Полянки	122	41	122	05	3	57	2	60	250	63
	Ростоки	552	58	557	45	44	65	47	36	1202	04
	Рожен великий	438	51	470	60	82	13	32	53	1023	78
	Рожен малий	349	94	312	40	21	67	13	00	703	01
	Річка	858	91	980	90	109	80	54	41	2004	02
	Соколівка	433	01	448	30	49	09	68	53	998	94
	Стебне	186	48	137	05	14	28	12	64	350	45
	Тюдів	230	79	407	65	38	38	53	00	729	82
	Устеріки	177	08	209	75	43	74	37	36	467	93
	Жабе	5214	51	2113	80	903	63	683	71	8984	11
Печеніжиньский	Акришори	297	96	184	70	32	13	18	70	533	49
	Баня березівска	193	63	246	75	12	36	2	63	463	37
	Березів нижний	289	33	411	20	146	04½	56	80	903	37½
	Березів вижний	897	93	798	05	116	01	6	80	1818	79
	Брустури	744	20	989	25	35	69	39	07	1808	21
	Космач	1620	85	1048	30	358	05	133	89	3169	49
	Люча	529	05	289	15	46	42	11	99½	876	61½
	Лючки	57	09	63	85	24	99	2	63½	148	56½
	Прокурява	182	34	218	75	21	42	37	44	459	95
	Шешори	893	94	505	80	39	27½	56	12	1495	13½
	Текуча	266	54	377	75	25	89	2	97½	673	15½
Надвірнянський	Дора	385	45	491	10	98	17	242	56½	1217	28½
	Яблоница	468	99	397	45	208	42	373	51½	1448	37½
	Ямна	127	47	192	55	98	13	10	06	428	21
	Мукуличин	810	49	902	40	294	86	468	73	2476	48
	Зелена	441	94	471	80	311	22	—	—	1224	96
										48992	18

Digitized by Google

оплачуваних в р. 1886.

Ухвалена стопа % додатків до податків безпосередних на цілі:							Сума всіх додатків і додатків оплачуваних в р. 1886	
громадські, а іменно:				повітові (адм. і дорогові)	Краєві з індемнізацією	разом		
адміністраційні	шкільні	дорогові	разом					
%	%	%	%	%	%	% = зр.	зр.	кр.
21	21	—	42	23	63	128 = 706.99	1259	33
50	—	—	50	23	63	136 = 213 20	369	97
44	16	—	60	23	63	146 = 1364 58	2299	23
49	29	—	78	23	63	164 = 405·52	652	79
40	21	—	61	23	63	147 = 411·42	691	31
50	—	—	50	23	63	136 = 517·32	897	70
32	10	—	42	23	63	128 = 1274·93	2270	97
29	—	—	29	23	63	115 = 3018·99	5644	20
41	—	—	41	23	63	127 = 672·98	1202	89
47	18½	—	65½	23	63	151½ = 2658·00	4412	46
14	15	—	29	23	63	115 = 2323.25	4343	47
20	14	—	34	23	63	120 = 860 72	1577	99
38	23½	—	61½	23	63	147½ = 2296 94	3852	51
33	20	—	53	23	63	136 = 515·52	894	58
45	22	—	67	23	63	153 = 383·46	634	09
27½	15½	—	43	23	63	129 = 1550·63	2752	67
27½	—	—	27½	23	63	113½ = 1161·99	2185	77
26	35	—	61	23	63	147 = 1033 43	1736	44
38	15	—	53	23	63	139 = 2785.58	4789	60
29	23	—	52	23	63	138 = 1378·53	2377	47
47	22	—	69	23	63	155 = 543·19	893	64
34	35½	—	69½	23	63	155½ = 1134·87	1864	69
45	—	—	45	23	63	131 = 612 98	1080	91
18	13½	—	31½	23	63	117½ = 10566.32	19550	43
22	—	3	25	6	63	94 = 501·48	1034	97
37	—	3	40	6	63	109 = 507·25	972	62
14	54	3	71	6	63	140 = 1264·72	2168	09
25	—	3	28	6	63	97 = 1764·22	3583	01
18	14	—	32	23	63	118 = 2133·68	3941	89
27	17½	—	44	23	63	130½ = 4136·18	7305	67
38	7	3	48	6	63	117 = 1025·63	1902	24
45	—	3	48	6	63	117 = 173·82	322	38
35	34	—	69	23	63	155 = 712·92	1172	87
29	24	—	53	23	63	139 = 2078·23	3573	36
21	23	3	47	6	63	116 = 780·85	1454	00
53	3	3¼	59¼	8	63	130¼ = 1585·50	2802	78
51	3	3¼	57¼	8	63	128¼ = 1857·53	3306	90
61	3	3¼	67¼	8	63	138¼ = 592·00	1020	21
33	3	3¼	39¼	8	63	110¼ = 2730·31	5206	79
50	3	3¼	56¼	8	63	127¼ = 1558 76	2783	72
						61793·50	110785	68

Digitized by Google

Виказ податків і додатків

Повіт	Громада	Приписані до побору на р. 1896 податки безпосередні з додатками державними: грунтовий зр.	грунтовий кр.	домовий зр.	домовий кр.	зарібковий зр.	зарібковий кр.	доходовий зр.	доходовий кр.	разом зр.	разом кр.
Косівський	Бабин	346	86	220	65	14	28	—	—	581	79
	Бервінкова	70	64	85	70	3	57	—	—	159	91
	Білоберезка	677	02	400	95	26	77	—	—	1104	74
	Хороцева	135	56	100	70	3	57	—	—	239	83
	Довгополе	181	09	109	25	31	24	—	—	321	58
	Фересикули	278	15	156	25	21	42	—	—	455	82
	Голови	645	91	440	50	21	42	—	—	1107	83
	Гринява	1796	96	444	30	43	72	2	98	2287	95
	Яблониця	338	52	211	90	33	92	—	—	584	34
	Ясенів гор.	914	12	891	40	44	62½	5	95	1856	09½
	Яворів	1400	16	732	35	66	92½	—	—	2199	43½
	Красноїля	506	90	277	95	39	28	—	—	824	13
	Криворівня	708	62	658	95	29	46½	3	82½	1396	86
	Перехресне	257	36	166	15	10	71	—	—	434	22
	Поляники	167	20	127	55	7	14	—	—	301	89
	Ростоки	725	97	602	35	51	77	—	—	1380	09
	Рожен великий	544	16	467	50	50	87	—	—	1062	53
	Рожен малий	427	28	311	20	30	35	—	—	768	83
	Річка	1366	22	982	05	100	84	8	36	2457	47
	Соколівка	457	16	449	95	51	78	—	—	958	89
	Стебне	241	88	135	35	7	14	—	—	384	37
	Тюдів	307	99	403	75	12	50	—	—	724	24
	Устеріки	214	13	206	75	26	71	—	—	447	59
	Жабе	6243	85	2403	34	364	14	35	19	9046	52
Печеніжинський	Акрішори	352	40	187	40	17	85	12	70	570	35
	Баня березівська	194	99	267	45	23	20	2	67	488	31
	Березів нижний	311	96	380	90	83	89	62	28	839	03
	Березів нижний	972	16	848	80	120	48	4	33	1945	77
	Брустури	1011	48	615	15	53	55½	3	72½	1683	91
	Космач	1859	44	1086	80	160	72½	3	82½	3110	79
	Люча	527	29	317	55	21	42	—	—	866	26
	Лючки	57	07	65	70	7	14	5	61	135	02
	Прокурява	184	98	279	95	21	42	2	38	488	73
	Текуча	344	04	405	40	40	16	2	97	792	57
	Шешори	529	13	532	25	40	17	5	95	1107	17
Надвірнянський	Дора	414	67	679	31	119	44	89	18	1302	60
	Яблониця	539	86	501	76	247	71	168	35	1457	68
	Ямна	162	97	381	94	60	69	132	91	738	51
	Микуличин	929	52	2026	66	450	35	509	31	3915	84
	Зелена	666	49	571	75	390	37	266	64	1895	25
										52424	56

Digitized by Google

оплачуваних в р. 1896.

Ухвалена стопа % додатку до податків безпосередних на цїли:								Сума всіх податків і додатків оплачуваних в р. 1896	
громадскі, а именно:					повітові (адм. і дорогові)	краєві з індемнізацією	разом		
адмінїстрацийні	шкільні	дорогові	парафіяльні	разом					
%	%	%	%	%	%	%	% = зр.	зр.	кр.
48	49	3	—	100	28	63	191 = 1111 21	1693	00
50	—	3	5	58	28	63	149 = 238·26	398	17
48	10	3	—	61	28	63	152 = 1679·20	2783	94
49	—	3	6	58	28	63	149 = 357·34	597	17
39	22	3	—	64	28	63	155 = 498·44	820	02
38	—	3	—	41	28	63	132 = 601·68	1057	50
34	1	3	—	38	28	63	129 = 1429·07	23536	90
24½	25½	3	—	53	28	63	144 = 3294·64	5582	59
36	—	3	—	39	28	63	140 = 818·07	1402	41
34	10	3	10	57	28	63	148 = 2747·02	4603	11
19	6	3	—	28	28	63	119 = 2617·32	4816	75
40	25	3	—	68	28	63	159 = 1310·36	2134	49
50	9	3	—	62	28	63	153 = 2135·66	3531	52
42	21½	3	—	66	28	63	157 = 681·72	1115	94
50	22	3	—	75	28	63	166 = 501·13	803	02
44	8	3	—	55	28	63	146 = 2014·93	3395	02
40	—	3	—	43	28	63	134 = 1423 79	2486	32
50	38	3	—	91	28	63	182 = 1399·27	2168	10
27	6	3	—	36	28	63	127 = 3120·98	5578	45
27	10	3	—	40	28	63	131 = 1256·14	2215	03
50	22	3	—	75	28	63	166 = 638 05	1022	42
48	12	3	—	63	28	63	154 = 1115·32	1839	56
39	—	3	1½	43	28	63	134½ = 602·00	1049	59
24	3	3	—	30½	28	63	121 = 10946·28	19992	80
25	18	3	—	46	13	63	122 = 695 82	1266	17
19	21	3	—	43	13	63	119 = 581·08	1069	39
29	42	3	—	74	13	63	150 = 1258·54	2097	57
18	21	3	—	42	13	63	118 = 2296 00	4241	77
28½	—	3	—	31	28	63	122 = 2054·37	3738	28
34½	10	3	—	47	28	63	138 = 4292·89	7403	68
44	50	3	—	97	13	63	173 = 1498 62	2364	88
50	—	3	—	53	13	63	129 = 174·82	310	34
34½	28	3	—	65	28	63	156 = 762 41	1251	14
17	43	3	—	67	13	63	143 = 1133·37	1925	94
27½	17	3	—	47½	13	63	138½ = 1533·88	2641	38
46	9	3	—	58	14	63	135 = 1758·51	3061	11
33	5	3	—	41	14	63	118 = 1720·06	3177	74
50	4	3	—	57	14	63	134 = 989 60	1728	11
38	5	3	—	46	14	63	123 = 4816 48	8732	32
50	3	3	—	56	14	63	133 = 2520·68	4415	93
							70625·21	123049	77

Digitized by Google

Виказ доходів після замкнень

Повіт	Громада	Чинші і оплати з домів zр.	кр	з грунтів zр.	кр	з лісів zр.	кр	з фабрик zр.	кр	Відсотки від капіталів цінних паперів і т. п. zр.	кр	З відкупу права пользования і рибальства zр.	кр	Такси zр.	кр	Додатки на підкриття окремо громадських від повітових фондів земських zр.	кр	% = zр.	кр
Косівський	Бабин	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	62	—	—	48		413	97
	Бервінкова	8	34	20	—	19	46	—	—	22	05	—	—	—	—	50		329	03
	Білоберезка	—	—	—	—	6	45	—	—	65	10	—	—	—	—	48		597	28
	Хороцова	—	—	192	85	—	75	—	—	42	—	—	—	—	—	49½		406	39
	Довгополе	—	—	45	02	—	—	—	—	33	60	—	—	—	—	39		150	93
	Ферескуля	—	—	62	42	7	90	—	—	25	20	—	—	—	—	30		267	03
	Голови	—	—	10	-	—	—	—	—	44	10	—	—	—	—	34		666	68
	Гринява	—	—	—	—	268	37	—	—	293	61	—	—	—	—	24½		959	12
	Яблониця	—	—	88	81	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	36		103	89
	Ясенів горішний	—	—	292	60	72	78	—	—	—	—	—	—	—	—	34		924	38
	Яворів	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19		394	82
	Красноіля	—	—	54	80	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40		70?	55
	Криворівня	—	—	107	95	30	20	—	—	—	—	—	—	—	—	50		701	65
	Перехресне	—	—	—	—	—	—	—	—	44	10	—	—	—	—	42		210	99
	Полянки	—	—	82	02	—	—	—	—	37	80	—	—	—	—	50		176	94
	Ростоки	—	—	11	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44		568	20
	Рожен малий	—	—	—	—	1	10	—	—	—	—	—	—	—	—	40		568	13
	Рожен великий	—	—	98	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50		850	12
	Річка	—	—	—	-	—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	27		886	77
	Соколівка	—	—	119	45	—	—	—	—	—	-	7	10	—	—	27		222	61
	Стебне	—	—	35	58	—	—	—	—	46	20	—	—	—	—	50		247	09
	Тюдів	—	—	262	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48		516	43
	Устеріки	250	—	104	—	35	18	—	—	—	—	—	—	—	—	39		1081	56
	Жабе	—		417	30	12	—	—	—	—	—	12	—	—	—	24		4325	91
Печеніжинський	Акришори	—	—	126	91	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25		158	57
	Баня березівська	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35	05	—	—	19		194	45
	Березів нижний	—	—	13	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	29		606	25
	Березів вижний	—	—	117	80	108	29	—	—	—	—	—	—	—	—	18		600	—
	Брустури	—	—	—	-	—	—	—	—	—	—	—	-	—	—	28½		897	52
	Космач	—	—	242	30	26	75	—	—	—	-	—	—	—	—	34½		1259	21
	Люча	—	—	138	50	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	44		602	—
	Лючки	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	50		—	—
	Прокурава	—	—	—	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	34½		495	72
	Шешори	—	—	311	28	—	—	—	—	—	—	7	50	—	—	27½		519	71
	Текуча	—	—	35	—	16	70	115	02	—	—	—	—	—	—	17		549	20
Надвірнянський	Дора	48	89	123	98	48	40	—	—	6	30	17	32	15	—	46		732	89
	Яблониця	—	—	76	50	—	—	—	—	47	18	5	00	46	12	33		1068	69
	Ямна	—	—	517	80	1	—	—	—	15	18	10	—	8	10	50		228	65
	Микуличин	114	75	155	61	32	58	—	—	150	63	11	—	62	52	18		1154	72
	Зелена	4	-	298	35	14	—	—	—	44	10	30	—	—	—	50		962	00

Digitized by Google

рахункових за рік 1896.

Доходи річні		Запас касовий з попереднього року		Впливи надзвичайні						Впливи дорог.				На цілі шкільні і додатки і т.		На цілі парафіяльні		Разом		Належитости повістані в кінцем року		Високість оплачуваних в громаді податків	
				зі спродажи грунтів і реальностий		в позичок затягнених		залічки отримані і звернені		вартість зужитих пристанций		субвенциї еквівалент запас касовий і инв.											
зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.	зр.	кр.
28	34	—	03	—	—	—	—	21	85	78	30	98	80	165	39	—	—	812	30	47	—	581	74
28	32	2	89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	169	28	—	—	674	37	72	80	159	91
96	35	121	35	—	—	—	—	—	—	307	20	—	—	72	48	—	—	1266	21	1	—	1104	74
28	02	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44	75	15	—	729	77	164	30	239	83
—	—	32	81	—	—	—	—	—	—	87	60	—	—	67	28	—	—	417	26	55	20	321	58
50	—	318	21	—	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—	850	76	89	62	455	82
4	—	13	56	—	—	—	—	—	—	268	—	49	20	84	69	—	—	1140	23	23	30	1107	83
306	06	—	07	993	48	—	—	—	—	363	31	—	—	—	—	—	—	3184	02	14	—	2287	95
75	—	40	83	—	—	—	—	—	—	141	60	—	—	—	—	—	—	450	13	272	50	584	34
11	17	11	55	—	—	300	—	108	17	325	20	—	—	182	17	186	—	2414	02	258	40	1856	09
—	—	—	89	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	131	96	—	—	527	67	527	77	2199	43
40	—	88	22	—	—	—	—	—	—	183	60	—	—	104	17	—	—	1173	34	—	—	824	13
92	06	6	30	—	—	—	—	—	—	296	99	200	—	114	45	—	—	1549	60	1032	66	1395	86
—	23	3	01	—	—	—	—	—	—	141	60	—	—	131	15	—	—	530	85	1	10	434	22
—	23	—	02	—	—	—	—	—	—	99	60	—	—	127	25	—	—	523	87	1	10	301	89
198	06	372	16	—	—	—	—	—	—	436	50	—	—	53	—	—	—	1639	07	113	83	1380	09
147	96	109	—	—	—	—	—	—	—	379	50	—	—	—	—	—	—	1205	69	13	90	1062	53
143	16	343	16	—	—	—	—	—	—	248	40	—	—	201	21	—	—	1884	55	47	12	768	83
124	47	17	62	—	—	—	—	40	—	734	40	—	—	103	74	—	—	1912	01	7	30	2457	47
234	57	—	—	47	55	—	—	—	—	354	60	—	—	172	58	—	—	1158	46	59	95	958	89
—	—	2	93	—	—	—	—	—	—	103	20	—	—	110	50	—	—	545	50	1	—	384	37
130	88	320	93	—	—	—	—	512	24	336	—	—	—	140	—	—	—	2219	15	1	—	724	24
87	78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1558	52	142	—	447	59
647	92	78	90	—	—	—	—	50	55	610	20	884	45	711	78	—	—	7751	01	2692	62	9046	52
12	75	—	—	—	—	—	—	—	—	194	40	—	—	—	—	—	—	492	63	—	—	570	35
—	—	86	79	—	—	—	—	—	—	148	80	—	—	—	—	—	—	465	09	—	—	488	31
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	319	50	—	—	—	—	—	—	939	25	—	—	839	03
—	50	693	58	—	—	—	—	—	—	901	20	—	—	—	—	—	—	2421	37	—	—	1945	77
106	—	31	28	—	—	—	—	—	—	471	—	22	20	—	—	—	—	1528	—	2	—	1683	91
24	—	15	56	—	—	—	—	—	—	863	70	93	79	542	35	—	—	3067	85	352	24	3110	79
—	—	12	—	—	—	—	—	—	—	267	—	—	—	—	—	—	—	1031	50	—	—	866	26
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	135	52
196	46	5	10	—	—	—	—	—	—	206	40	—	—	191	14	—	—	1094	82	11	05	488	73
221	78	24	32	—	—	—	—	—	—	433	65	—	—	200	—	—	—	1718	25	681	65	1107	50
—	—	42	03	—	—	—	—	—	—	394	80	—	—	—	—	—	—	1152	75	—	—	792	57
118	—	869	48	—	—	—	—	—	—	826	82	—	—	121	83	—	—	2928	91	75	32	1302	60
—	—	491	22	—	—	—	—	—	—	838	06	—	—	—	—	—	—	2572	87	616	90	1457	68
69	77	134	74	—	—	—	—	—	—	322	40	—	—	16	20	—	—	1323	84	—	—	738	51
307	43	3211	80	—	—	—	—	—	—	1291	—	—	—	132	—	—	—	6624	04	811	45	3915	84
21	94	727	01	—	—	—	—	—	—	1079	40	858	07	48	73	—	—	4087	61	108	83	1895	25

Digitized by Google

Виказ видатків після замкнень

Повіт	Громада	Побори функціонарів		Кошта канцелярії		Адміністрація дібр, кошта		Податки, еквіваленти, оплати державні		Цілі добродійні, убогих і инші		Поліція місцева		Арештанти і шупасники		Сторожа огнева		Сторожа полева і ґґсова		Видатки на цілі санітарні	
		зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр
К о с о і в с к и й	Бабин	145	—	16	73	—	—	5	01	—	—	20	—	—	—	—	—	-	—	72	-
	Бервінкова	96	80	28		7	08	69	55	—	—	7	—	—	—	—	—	10	—	22	32
	Білоберезка	285	—	45	—	8	—	38	86	—	—	30	—	—	—	—	—	45	—	107	85
	Хороцева	308	—	27	60	—	—	79	33	—	—	32	—	—	—	—	—	24	—	34	92
	Довгополе	80	—	9	—	—	—	36	85	—	—	10	—	—	—	—	—	—	—	17	50
	Ферескуля	130	—	5	—	20	—	35	10	—	—	20	—	—	—	—		35	—	81	78
	Голови	263	10	20	—	—	—	2	-	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	161	20
	Гринява	405	—	65	—	55	53	115	62	—	—	199	94	—	—	—	—	110	—	160	- -
	Яблоница	160	—	11	—	—	—	12	55	—	—	35	—	—	—	—	—	10	—	5	—
	Ясенів горішний	282	—	70	-	49	59	430	98	—	—	227	71	—	—	—	—	40	—	215	07
	Яворів	122	—	41	20	2	43	3	19	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—	107	40
	Красноіля	198		15	—	—	—	20	07	—	—	30		—	—	—	—	—	—	152	72
	Криворівня	372	50	30	80	1	—	233	80	—	—	96	91	—	—	—	—	—	—	165	35
	Перехресне	129	—	10		—	—	1	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	73	50
	Полянки	134	—	17	—	—	—	52	41	—	—	-	—	—	—	—	—	16	—	4	-
	Ростоки	215	—	36	—	—	—	110	16	—	—	30	—	—	—	—	—	20	—	213	06
	Рожен великий	170	—	20	—	—	—	37	78	—	—	40	—	—	—	—	—	10	—	172	96
	Рожен малий	160	—	20	—	—	—	138	55	—	—	65	—	—	—	—	—	20	—	143	16
	Річка	400	—	16	—	—	—	1	04	—	—	170	-	—	—	—	—	—	—	235	75
	Соколівка	214	—	34	60	—	—	97	92	—	—	30	—	—	—	—	—	—	—	69	45
	Стебне	125	—	16	—	—	—	31	84	—	—	15	—	—	—	—	—	30	—	5	—
	Тюдів	210	-	20	—	—	—	153	83	—	—	30	—	—	—	—	—	40	—	128	88
	Устеріки	85	—	10	—	946	82	123	04	—	—	10		—	—	—	—	32	—	60	08
	Жабє	709	68	142	29	40	58	1316	31	—	—	356		15	—	—	—	274	—	937	63
Печеніжинський	Акришори	73	—	14	—	5	—	68	66	—	—	20	—	—	—	—	-	10	—	—	—
	Баня беревівська	60	—	54	25	—	—	2	60	—	-	40	—	—	—	—	—	4	—	—	—
	Березів нижний	155	—	20	—	6	—	50	29	—	—	60	—	—	—	—	—	19	—	—	—
	Березів вижний	120	—	18	39	111	-	117	65	—	—	100	—	—	—	—	—	65	—	31	—
	Брустури	341	99	6	—	—	—	16	14	—	—	60	—	—	—	—	—	—	—	151	68
	Космач	447	—	50	-	3	90	213	32	—	—	315	16	—	—	—	--	130	-	53	—
	Люча	132	50	17	40	122	30	157	06	—	—	56	17	-	—	—	—	5	12	—	—
	Лючки	—	-	4	30	—	—	—	-	—	—		-	—	-	—	—	—		—	—
	Прокурава	109	—	2	-	—	—	28	39	—	—	20	—	—	—	—	—	—	—	65	60
	Шешори	216	—	22	—	—	—	437	04	-	—	30	—	—	—	—	—	—	—	86	14
	Текуча	142		—	—	121	17	39	35	—	-	23	10	—	—	—	—	32	20	—	—
Надвірнянський	Дора	282	—	103	62	262	64	208	50	21	24	130	—	—	—	9	86	70	-	15	—
	Яблоница	428	87	30	78	120	—	16	20	—	—	99	96	—	—	—	-	82	—	10	—
	Ямна	220	—	27	-	55	66	57	66	—	—	60	—	—	—	—	—	44	—	8	10
	Микуличин	504	—	56	70	521	52	134	31	—	—	234	11	6	45	—	—	146	54	50	56
	Зелена	240	—	96	—	470		515	42	—	—	185	50	—	—	—	—	86	—	69	20

Digitized by Google

...хункових за рік 1896.

...нок і другі цілі виїскові.	Видатки на цілі										Видатки надзвичайні						Різні видатки		Запас касовий з кінцем року		Відсотки від сплачених довгів		Разом		Всі довги і инші належності позістані з кінцем року	
	шкільні і просвіти		парафіяльні		дорогові: готівкою		дорогові: вартість всяких вужитих престацій		дорогові: запас касовий дорогових з кінцем року		купно грунтів, домів, будівлі		сплата довгів		залички уділені і сплачені											
кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр	кр	зр.	кр	зр.	кр	зр.	кр
20	165	39	—	—	98	80	78	30	—	—	60	—	—	—	—	—	22	70	105	32	—	—	812	30	—	—
—	169	28	—	—	—	—	—	—	—	—	138	10	—	—	—	—	5	41	66	82	—	—	674	37	—	—
—	72	48	—	—	—	—	307	20	—	—	—	—	—	—	—	—	49	82	265	—	—	—	1266	21	21	—
—	44	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	46	02	16	14	—	—	729	77	8	40
—	67	28	—	—	—	—	87	60	—	—	—	—	—	—	—	—	12	45	88	57	—	—	417	26	3	47
—	350	—	—	—	—	—	120	—	—	—	—	—	—	—	—	—	37	64	12	24	—	—	850	76	65	—
—	84	69	—	—	49	20	268	—	—	—	—	—	—	—	—	—	67	73	164	31	—	—	1140	23	—	—
	1323	32	—	—	—	—	363	31	—	—	—	—	—	—	—	—	141	75	234	55	—	—	3184	02	—	—
—	—	—	—	—	—	—	141	60	—	—	—	—	—	—	—	—	28	33	41	65	—	—	450	13	—	—
—	343	84	374	75	—	—	325	20	—	—	—	—	—	—	—	—	42	07	7	80	—	—	2414	02	3541	07
—	88	96	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	38	54	3	95	—	—	527	67	216	30
—	104	17	—	—	—	—	183	60	—	—	—	—	—	—	—	—	82	34	387	44	—	—	1173	34	—	—
—	75	—	—	—	200	—	296	99	—	—	—	—	—	—	—	—	69	42	7	23	—	—	1549	60	—	—
—	131	15	—	—	—	—	141	60	—	—	—	—	—	—	—	—	31	41	6	99	—	—	530	85	1	75
—	127	25	—	—	—	—	99	60	—	—	—	—	—	—	—	—	33	90	35	71	—	—	523	87	—	—
—	170	—	—	—	—	—	436	50	—	—	—	—	—	—	—	—	91	53	306	82	—	—	1639	07	52	12
—	—	—	—	—	—	—	379	50	—	—	—	—	—	—	—	—	218	70	146	75	—	—	1205	69	—	—
—	201	21	—	—	—	—	248	40	—	—	—	—	532	24	—	—	81	73	269	26	—	—	1884	55	—	—
—	223	74	—	—	—	—	734	40	—	—	—	—	—	—	—	—	25	50	105	58	—	—	1912	01	41	50
—	172	58	—	—	—	—	354	60	—	—	—	—	—	—	18	82	110	17	51	32	—	—	1158	46	2	70
—	110	50	—	—	—	—	103	20	—	—	—	—	—	—	—	—	33	43	67	53	—	—	545	50	—	—
—	140	—	—	—	—	—	336	—	—	—	—	—	20	—	—	—	112	44	1024	—	—	—	2219	15	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	152	31	133	27	—	—	1558	52	—	—
—	711	78	—	—	870	27	610	20	14	18	—	—	100	—	—	—	1088	19	544	90	—	—	7751	01	1860	98
—	—	—	—	—	—	—	194	40	—	—	—	—	33	57	—	—	25	—	106	55	—	—	560	18	—	—
—	—	—	—	—	—	—	148	80	—	—	—	—	—	—	—	—	55	20	80	24	—	—	465	09	—	—
30	129	96	—	—	—	—	319	50	—	—	—	—	—	—	—	—	150	88	23	32	—	—	939	25	—	—
—	—	—	—	—	—	—	901	20	—	—	300	—	—	—	—	—	263	03	389	10	—	—	2421	37	—	—
—	108	71	—	—	22	20	471	—	—	—	—	—	200	—	—	—	125	75	24	52	—	—	1528	—	—	—
—	542	35	—	—	93	97	863	70	—	—	—	—	40	—	—	—	262	10	18	65	27	70	3067	85	1381	69
56	493	73	—	—	—	—	267	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49	80	133	56	—	—	1448	20	—	—
—	—	—	—	—	—	—	72	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	60	—	—	—	—	83	90	—	—
—	191	14	—	—	—	—	206	40	—	—	—	—	—	—	—	—	134	12	335	17	—	—	1094	82	—	—
—	200	—	—	—	—	—	433	65	—	—	—	—	—	—	—	—	164	99	125	43	—	—	1718	25	—	—
—	—	—	—	—	—	—	394	80	—	—	—	—	—	—	—	—	85	21	301	24	—	—	1152	75	—	—
—	121	83	—	—	30	—	826	82	—	—	—	—	—	—	—	—	809	37	20	03	—	—	2928	91	—	—
97	—	—	—	—	55	—	838	06	—	—	—	—	—	—	—	—	172	31	684	72	—	—	2572	87	347	83
—	16	20	—	—	20	—	322	40	—	—	—	—	—	—	—	—	431	35	51	47	—	—	1323	84	—	—
48	132	—	—	—	60	—	1291	—	—	—	—	—	—	—	584	38	574	06	2313	93	—	—	6624	04	40	75
—	48	73	—	—	933	07	1079	40	—	—	26	14	—	—	—	—	130	47	207	67	—	—	4087	61	—	—

Digitized by Google

Виказ шкіл і число молодіжи шкільної.

Повіт	Громада	Після Шематизму клира Станіславівської Еп. на р. 1899 було мешканців:	Школа	Дітий	
				обовязаних до науки:	учащало на науку:
Мостиський	Бабин	823	—	—	—
	Бервінкова	298	—	—	—
	Білоберезка Хороцева	1858	1 кл.	158	78
	Довгополе	405	1 кл.	236	115
	Фересхуля	530	-	—	—
	Голови	1069	1 кл.	—	—
	Гринява	1505	1 кл.	167	79
	Яблониця	690	—	—	—
	Ясенів гор.	2513	1 кл.	395	104
	Яворів	2703	1 кл.	209	83
	Красноіля	960	1 кл.	154	80
	Криворівня	2693	1 кл.	189	71
	Перехресне	474	—	—	—
	Полянки	508	—	—	—
	Ростоки	1836	1 кл.	—	—
	Рожен великий	1190	—	—	—
	Рожен малий	1729	1 кл.	—	—
	Річка	3295	1 кл.	367	77
	Соколівка	508	—	—	—
	Стебне	1819	1 кл.	260	90
	Тюдів	1264	1 кл.	389	147
	Устеріки	587	—	—	—
	Жабе Ильця	3468	1 кл.	424	77
	Жабе Слупейка	2892	1 кл.	176	75
Печеніжиньский	Акришори	1019	—	—	—
	Баня березівска	1267	—	—	—
	Березів нижний	1692	1 кл.	322	61
	Березів вижний	4756	2 кл.	—	—
	Брустури	2316	1 кл.	231	60
	Космач	3591	2 кл.	771	216
	Люча	1305	1 кл.	—	—
	Лючки	397	—	—	—
	Прокурава	1051	—	—	—
	Текуча	1777	1 кл.	138	83
	Шешори	1304	—	—	—
Надвірнянь-ский	Дора	1992	1 кл.	133	43
	Яблониця	1790	1 кл.	—	—
	Ямна	883	—	-	—
	Микуличин	3616	1 кл.	135	89
	Зелена	2525	1 кл.	93	59

Число анальфабетів у тих селах = 92·7%.

Digitized by Google

IV. Гуцульске село.

Селом називають Гуцули осередок катастральної громади, де є церков, приходство, школа, громадский уряд та кілька *осе́дків* (ґаздівств); иньші части одної громади, се *куті́*.

Громади названі звичайно після осередка села, а кути від потока, над котрим, або від гори, під якою розложили ся оседки. І так громада *Жебе*, названа від потока Жебівский, над яким, після оповідань Гуцулів, жив колись Жебка, перший осадник того села. Він, кажуть, привів собі *кми́тів*, що йому служили кілька років, і за се подавав їм відтак по кавалкови ґрунту. Над тим потоком є теж осередок громади. Другі *куті́* Жебя називають ся (крім вичислених у попередній части): Присліп великий, Дїл, Гать крива, Волова, Одзирноватий, Чорний Потік, Голи́ці, Багни, На усті Ільці, Чердаки, Бе́рда, Красни́к, Під Костричов, Ґриджин, У Новаковій бе́ри, Кривец малий, Кр. великий, Плай з під Кринти, Маґурка, Підобіч, Довбнівки, Верх річки, Від Го́лов, З під Сениць, Підбере́жниця, Бре́чник, Козьманівський, Дво́рище, Флесївки, Біла кобила, Під Берґенчинов церквов...

Digitized by Google

Від назв тих кутів називають Гуцули одні одних: Ма̀гурени, Пушкарени, Плаївци, Кринтени, Костричени, Ілечени, Погорени, Грібчени, Красничени, Флесівчени і т. д.

Тільки чужому чоловікови назве Гуцул на запитане громаду, до якої він *пише сї*, а між собою відповість приміром: „*Я з Плоского*“, хоч такого села нема, а тільки один *кут* села Яворова називає ся *Плоске*.

Гуцулів, що живуть по *верха́х*, називають *верхівця́ми*, а тих, що мають свої оселки на рівнім близь церкви: *селя́нами; плайові* знов се ті, що живуть при *плаях* (гірских дорогах), а *варічени*, що за рікою мають свої оселки.

12. Осередок села Яворова.

За *правдивих* Гуцулів уважають ся жителї з Жабя, Криворівні, Ясенова, Голов, Перехресного, Зеленої, Явірника, Ясеня, Ворохти, Гриняви, Довгополя, Ферескулї; тих, що живуть близше Підгіря, як з Тюдева, Шешор, Лючі, Дори, називають *перевідника́ми*, а про тих, що *сидя* на обшарах поміж перевідниками і правдивими Гуцулами, кажуть: *Се так собі Гуцули!*

До сусїдних сел і їх мешканців Гуцули не дуже приязні, овшім дуже часто з погордою *привзвішкують* одні одних або *вікладають їм прізвища*. І так називають Гуцулів з Бервінкової по доброму Бервінковци, а насьміпливо Загубипідкова, бо у них дороги злі; з Білоберезки: Білоберезчени — Підбийтабівка; — з Брустур: Брусковни — Прусаки́; з Довгополя: Довгопільци — Сугаки́ (бо люде високі); з Ферескулї: Ферескульци — Шкруми́; з Го-

Digitized by Google

лов: Головци — Сїдлайпес, у них конї худі; з Гриняви: Гринівци — Греми-грім; з Ясенова: Ясенівци — Клябу́шники, бо носять *вакля-бучені* (закривлені) палиці; з Космача: Космачени — Джуси; з Криворівні: Криворівци — Калаї (бідні; *каланник* = бідний); з Кутів: Кутчени — Облупикотюга, бо поміж ними є *псевники*, такі що бють пси, або Цибуленики, бо торгують цибулею; з Ріжна: Ріжнени — Обдерисело; з Ростік: Росточени — Занесисокира; про тих кажуть, що вкрадуть сокиру, хоч би з пливучої дараби, або Намуленники, бо вони ходе завдно з дарабами та дорогою спочивають край ріки в намулистих місцях; з Річки: Річчени — Облупикобила, бо у них конї худі, аж *гинут у руках*; з Соколівки: Соколівци — Кізя голо́вка, бо держать кози; з Стебного: Стебнени — Лупай шкабрі, (*шкабрі* = тріски); з Тюдева: Тюдівци — Продайфльовра (вирабляють фльоври = фуярки); з Устерік: Устерічени — Пропань на віки; з Жабя: Жебівци — Жебаки́ або Бичколупники.

Буковинських Гуцулів називають *баранами*, бо їх попи а також і самі Гуцули з бородами, натомість називають Буковинци наших: *Су́сами*.

Фізіоґрафічні условини, посеред яких живуть Гуцули, вказують, що як села так і кути не творять для себе замкненої, природними границями (полями, лїсами і т. и.) віддїленої цїлости; гуцульскі *оседки* розкинені по *всїх горах*, де тільки мож було найти сухіще місце на хату, охоронене від вітрів, від виливів потоків, де би близько був *кусник ситої землї* на город, царинка на *весняний випас* маржини, сїножать, поле, лїсок, де би атмосферичні условини уможливили житє лїтом і зимою, та звідки би було доступно чоловікови і маржинї до головних артерий комунїкацийних, які йдуть по над більші ріки. Наслїдком того, що цїле нерухоме майно одного газди (крім полонин і кішниць) творить одну цїлість, *осе́док*, розкинені гуцульскі хати по *ки́тицях* (горах лише верхом покритих лїсом), по *ке́черах* (горах у верху гладких, а в долині залїсених), по *ровчо́линах* (горах, на яких видно одним пасмом з гори у долину лїс, другим поле або пасовиско), по *при́луках* або *прога́линах* (місцями лїс, місцями поле), по *присло́пах* (долинах з двох боків заслонених горами), під *толо́ками* (лїсами громадскими), над потоками, словом скрізь по горах; наслїдком того граничать оседки одної громади з оседками сусїднїх громад, а гуцульскі громади обнимають просторони по кілька квадратових миль.

Кождий гуцульский оседок відграничений від сусїдного *хита-ра́ми* (границями), здовж котрих покладені *дїнницї*, именно: *плоти́*, *му́ри*, або *ло́ми*.

Digitized by Google

Пліт складає ся з *кіля*, *вориня*, *гужевки або гужви* і *підніжок*. — *Кіль*, се дві високі, вільні, з *сучя* обрубані і з кори обдерті молоді смереки, а так за грубі, аби їх може рукою *обгвакати* (обняти) і вбиті в землю по два їх поруч себе; один із них 5—6 м. довгий, другий коротший; *вориня*, се 3—4 м. довге, колене смерекове дерево, уложене *лігма* (поземо) поміж двома парами кіля в *угли* так, щоби

13. Сутки межи плотами.

з поза кіля виставали кінці вориня; *гужевка*, *гужва*, се колач сплетений з пареного смерекового *сучя* (галузя); вбиваючи довший кіль закладають через него гужву, а коли вориня покладене, пересилюють гужву і через коротший кіль, щоби кіль не *розвернло ся* (не розходилось); *підніжки*, се каміне підложене між кілем під долішне вориня, щоби воно не *пріло* (не гнило) від землї.

Високе кіле кладе ся тому, бо *прикопень* (часть кола, вбита в землю) *випрівав* в протягу 2—3 років; тоді треба его витягнути,

Digitized by Google

здорову часть кола обтесати і вбити назад у те місце, де перше був приколень, аби не *поступати в чуже*, але класти пліт здовж того самого хитаря.

Воринє одної части плота опираєся на воронє другої части, де творить *вугли*; наслїдком такої конструкциї тягне ся пліт у зиґзаковатій лїнії. Часть плота поміж двома парами кіля називає ся *пресло*.

Мури або *вічні плоти* уложені з великого каміня здовж потоків.

Ломи, се великі смереки з сучєм повалені хитарями; ломи дїлять обширні пасовиска, лїси, кішниці, де близько подостатком

14. Кінь в сутках перед розкладенім воринєм.

дерева, де звалена смерека з сучєм може заняти кілька метрів широкости, де отже на стислій лїнії граничній ніщо не залежить.

Здовж доріг кладуть тепер подекуди *штахєти* з драниць.

Для прогону маржини лишають сусїди між плотами на хитарях місце на *суткы*, (каменисту дорогу згружену завше маржиною); сутками годї їхати возом; в поперек тих суток закладають властителї сусїднїх оседків воринє, яке, їдучи конем, треба розкладати; се воринє покладене на те, аби маржина, що пасе ся тими сутками, не відбігала від оседка.

Digitized by Google

До прогону маржини і до ходу служать *плаї*, дороги не огороджені плотами; — для людий ведуть осібні *плаїчкы* (стежки) через царинки, городи, просто в напрямах пожаданих; укорочаючи собі тими плаїчками дорогу мусять *піші* завдно переходити *перелáвами*, розкладати воринє, яким оседок і поля огороджені, а переліззши через него зараз його назад закласти. За годину ходу прийде ся пішому з десять разів перелізти через плоти або розложити воринє, бо вся часть заселених гір виглядає з далека як шахівниця з нерівними полями обведеними плотами, а ґаздівскі хати стоять немов у безверхих клітках. Посеред царинок видно *одéнки* з сіном обведені навкруги *бплотом*, подібно зробленим як плоти, щоби маржина не обскубувала сіна.

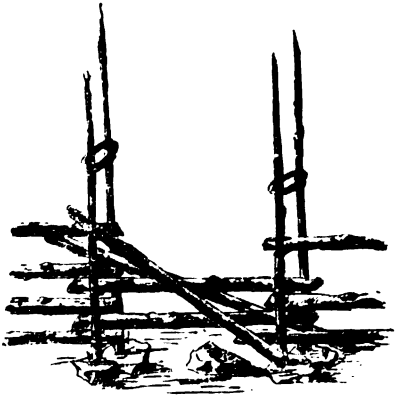

15. Перелаз в однім пресі.

Артериї комунїкацийні, котрими може їхати возом і прогонити більше маржини, се *вулицї*; ними прямує ся на *дороги*, утримувані коштом повіту або краю; дороги ведуть завше по над більші ріки; ними сполучені і головні оседки сіл; здовж тих доріг ведуть по обох боках дінниці з оседками так, що тільки запримітивши таблицю з написею села бачимо, що минаємо одно село а входимо в друге.

16. Стовп при дорозї.

При тих придоріжних плотах, особливо в місцях, де нема близько *чýркалів* (жерел) здорової води, з яких деревляною ринвою чурить вода, поставлені *стовпи́* з дашками,

Digitized by Google

під котрими стоїть коновка або горше з водою. Се за *простúбіг* для прохожих. Побіч таких стовпів або і окроме поставлені хрести або каплички на *славу* Божу та на те, щоби прохожі молили ся за *одпущенє гріхів.*

Дороги, що перетинають Гуцульщину, ідуть: одна з м. Кутів по над Черемош через сс. Тюдів, Рожен, Ростоки, Хороцову, Бервінкову до Устерік, звідси по над Білу Ріку (білий Черемош) через сс. Стебне, Довгополе, Поляни, Ферескулю, Гриняву до Буркута, а з Устерік по над Чорну Ріку (Чорний Черемош) до Ясенова, Криворівні, Жабя і до Буркута; — друга дорога веде з м. Коссова по над Ріку Рибницю через сс. Город, Москаліївку, Соколівку, Яворів, через гору Буковец до Ясенова, де вяже ся зі згаданою дорогою, що йде по над Чорну Ріку; з м. Пістиня йде лиха дорога горі рікою Пістинькою через с. Шешори до с. Прокурави, звідки одна здовж Пістиньки Брустурскої йде до с. Брустур, друга здовж Пістиньки Космацкої до с. Космача; з м. Яблонова веде дорога горі рікою Лючкою через сс. Лючу, Березів до сс. Бані і Акришор; з м. Делятина веде горі Прутом дорога через сс. Микуличин, Дору, Ямну, Татарів на Угорщину.

Крім двох згаданих доріг до Буркута, якими мож вигідно їхати возом, іде туди ще третій плай від с. Красноілї через гори Скуповец і Лукавец.

На Угорщину веде крім згаданої дороги через Микуличин і Татарів ще кілька плаїв, уживаних лише літом для піших і маржини; і так: з Жабя через гг. Кострицю і Шпиці до угорского місточка Сигота; з с. Ясенова через с. Криворівню, Буркут до угорского села Поляна; а близь того плая іде другий з с. Гриняви через гг. Гойчину і Попадю теж до с. Поляна.

З далеких верхів сходять *верхівцї*, одні *пішв* другі *верхо́м* (на кони), плаїчками, плаями, сутками, вулицями на дороги. Піші несуть перекинені через плече *бесáги* (вовняний міх до 150 cm. довгий по середині з одного боку не зошитий, котрого один конець звисає на перед, другий такий сам на плечі); в ті бесаги кладуть усякі пакунки; ті, що *ідуть верхом*, перекидають 4 і більше бесаг через коня, одні перед, другі на зад себе. Крім бесаг накладають Гуцули на коня ще іншого *те́рху* (тягару).

До ходу каменистими і згруженими сутками, плаями та вулицями, надто під верх, і до ношеня терхів, надає ся дуже раса гуцульского коня, що витворила ся на полонинах з турецких коний.

Digitized by Google

Турецке походженє гуцульского коня видно по цїлім його складї, по масти переважно карій, по грубім карку, буйній гриві і такім хвостї, що все власне знаменує турецку расу коня.

Гуцульский кінь стає при *достатній* паші, *ладній* і здоровій водї сильний, живий, а зроджений і вихований на гірскім теренї виробляє собі за молоду мяснї і стає звинним, оборотним і добрим до ходу; вихований в гірскім клїматї, лїтом і зимою під голим небом загартований, є він незвичайно витрівалий, та за те не доходить 14-ої міри, тільки звичайно 13-ої. Добрий гуцульский кінь

17. Гуцульский кінь.

має груди і крижі широкі, карчило товсте, голову малу, форемну, чоло широке; в передї він висший, хребетна лїнія рівна, тому він в рухах свобідний і легкий; око у него повне, зір бистрий; наполоханий з *ненáпа* готов завдно *вертти* ся (кинути ся в бік) і утїкати, до чого надають ся його сильні, тверді, на камінях затовчені копита, не високі але міцні ноги. Він жиє 20 лїт і більше.

До ужитку сїдлають його ось як: уперед кладуть *підклад* = *шерстянник*, сукно з кізьої вовни, (таке дуже міцне), щоби деревяна *тáрниця* (сїдло) не давила коня; тарницю з підфостинєм *присїдлують* (стягають) сильно *попрýгами*, що йдуть попід черево

Digitized by Google

коня; на тарницю кладуть *прúсїдку*, малий вовняний ліжничок, аби їздцеви було мягко сидїти; на голову коневи закладають *оброкéнку* з предівним *вуголовом* (часть на голові) і такою *петелькою* (шнур) або *обрóть* = *капéстру* з *ремінним* (скіряним) вуголовом; до їзди верхом убирають коня у *вузду* (ремінний вуголов з зелїзними зобáлами і ремінними *пóводами*).

Так осїдланий кінь відбував свою першу пробу з *тéрхом* (тягарем) до 50 kg. ваги, привязаний до тарниці другого *звúклого* коня, за котрим він поступав сьміліще. Як кінь таку подорож відбуде у місто і назад, мож на него сїдати і переїздити найнебезпечнїщі місця, до чого він дуже надав ся, бо він незвичайно *сохрáнний*.

Нині підупав дуже хів гуцульских коний а число їх, як се виказано в статистичній части, зменчилось страшно, а то наслїдком материяльного упадку самих Гуцулів, що змушені уживати під терх однорічні лошата, через що гуцульскі коні доперва в шестім роцї житя доходять до властивої їм міри.

В р. 1878, коли була бранка гуцульских коний до Боснії, вибрано з цїлої Гуцульщини заледви 40 добрих коний.

Гуцули дуже замилувані в своїх конях: найбіднїщий ґазда рад би мати бодай одного, а то вже просто з потреби, бо такий кінь подав тим, що живуть далеко від міста, церкви, млина, дороги, одиноке средство до *кочóваня* по спадистих, каменистих, часто руслом потоків проведених дорогах.

Перед 30-и роками було ще доволї таких *богатирів*, що мали по 30-еро красних коний; нині рідко уже *стáтних* ґаздів, які би мали 2– 4-ро коний. Лучають ся ще декуди добрі кобили, але ті лиш тому добрі, бо стоять під специяльною опікою ґаздині, відки теж походить і назва їх *бáбине шкапи*. — Вправдї удержує правительство в Гуцульщині річно кілька расових *вóрів* (вір = der Hengst), однак з сего користають мало Гуцули вже просто з причини значного віддаленя, а потім і коштів, так що нині рідко де мож побачити правдивого і доброго гуцульского коня. Та про те і той кінь, який тепер живе у горах, відповідає потребам Гуцулів і гірскому теренови, бо він незвичайно обережний, глядить дорогою уже з далека на місце, куди йому буде *спосíбно* йти; на каменистій дорозї *пошнúпав* (обнюхав) камінє, попробує ногою, чи не лежить воно *лóвом*; так само робить і з *плúтвм* (з великим плитким камінєм); заким стане на него, нагадує ся зі спущеною головою і з роздутими ніздрами нераз довго, та потім ступає сьміло і певно. Під *óблавом* (придорожною скалою) вигне він тїло, щоби не завадити *тéрхом* або їздцем о скалу; на *ґрéготї* (дрібнім каміню), осо-

Digitized by Google

бливо ідучи з гори, *дробить* = *мачкує* він і то дуже *сохранно* (обережно), щоби не усунути каміня. Дуже часто ведуть плаї по над пропастями, над облазами або спускають ся наглими *рипами* (високими берегами) до броду, щоби перекинути ся на другу сто-

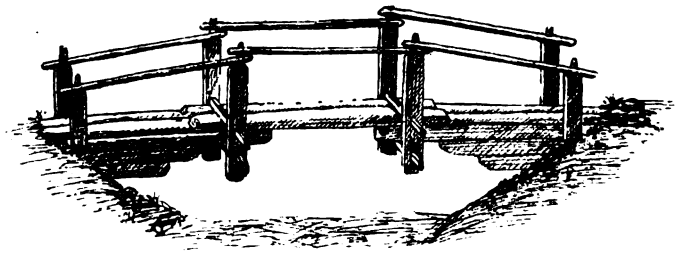

18 Бер.

рону ріки; там пускає чоловік коня, а сам іде догіднїщим місцем або *кладкою* (одно бервено перекинене поперек ріки), а де ріка ширша, *бером* (4—6 бервен у двоє повязаних з собою і заосмотрених поручем); так само пускає Гуцул свого коня, коли йде *тур-*

19. Гуцул і Гуцулка в дорозї до міста.

шником (дрібним густим смерековим лїсом), через який ідуть *кувви* (бистрі каменисті потоки у туршниках), або *бердами* (скалами); люде самі йдуть утоптаними плаїчками через кішниці, городи, безпечні, що кінь омине всї перешкоди і вийде до них з неушко-

Digitized by Google

дженим терхом, хоч як ему приходить ся нераз *укро* (прикро і тяжко) іти. У *чірвну́* (каламутну) воду піде гуцульский кінь лиш тоді, коли докладно знає *бри́д*; дуже *сохра́нно* переступає він місця в потоках, що бистро з гуком зливають ся до головних рік; кожде *ку́рбало* (глибше місце) омине він і переступить усї *ско́ки* (пороги) в ріці; через *мра́вницю* (лїсове багно) і *ба́лту* (рідке болото) та *груди* (густе болото), словом, де лише *міськаво* (болотнисто) а чоловікови *гля́ба* (годї) перейти, піде гуцульский кінь певно. Особливо в пригоді став він чоловікови, коли *годи́на іде* (дощ паде) та *покази́ть* (попсув) дорогу, васлїдком чого стає вона *понори́ста* (западає ся); а як *упаде те́мрява* (темно), або ударить

20. Гуцули ідут з терхами у місто.

пітьма, та горами стане дуже *бійно* (страшно) іти, тодї вже треба своє здоровє і житє повірити кіньським ногам! Зимою іде гуцульский кінь *шпа́рко* (скоро) лише тодї, як на дворі *ве́ремя* (погода) та як бачить і чує під ногами *набі́й* (утоптану снїгову дорогу) або *трапа́ш* (стежку убиту вівцями); а як упаде *пошпа́й* (сьвіжий снїг), та дорога стане *кі́пною*, або як утворить ся *поле́диця* (Glatteis) або *відволо́да* (як було мо́розно а́ снїг пустить, або як воднистий снїг заме́рзне), тодї йде він дуже *сохра́нно*. Через ріку ступає він зимою дуже обережно, бо в леду бувають *про́рїви* (дїри).

Гуцульский кінь живе поспільно з чоловіком, він знає добре людий, привязує ся до дїтий, іде за голосом людий, памятає всї плаї

Digitized by Google

21. Гуцули в дорозї (після картини Ярошиньского.)

Digitized by Google

і місця попасів або перестанків; вертає сам з далеких полонин домів, а обладований несе терпеливо *те́рки* або їздця. На кони їздить у Гуцульщині кождий, бо дороги каменисті, гори стрімкі, просторони далекі. Сидячи на кони пряде Гуцулка кужівку, а мати кормить дитину при грудех. У великій пригоді стає гуцульский кінь *привбристому* або спячому чоловікови; він такого занесе певно і безпечно до дому. В день і в ночи пильнують ся гуцульскі коні самі від *звіраки́*. Словом, наколи би не гуцульський кінь, стояли би гори пусткою!

Бувають між гуцульскими кіньми, особливо молодшими, *варівні* = *варівкі*, що *фиркають* (відбивають задними ногами), *пу́джа-*

22. Боднар накликує до купна коновок.

ють сі (страшать ся) та *вержуть сі* (кидають ся) *будь чого*; з таким не *ва́рко* (небезпечно) йти у дорогу; такому коневи не *пани́ть* (не любо) зразу́ іти з терхом за другими, але він з часом *навче́в сі* від другого старшого вже *бува́лого* і стає *розу́мний* як тамтой.

Ідучи в дорогу беруть Гуцули великі парасолї, особливо в часї, коли в горах *вдорожить ся дощ іти* (слота), та збирають ся по кілька разом, а в кого більше орудок, той наладовує кількоро шкапет *те́ржами*: бербеницями бриндзї, ліжниками, сукном, вовною, коновками, ложками, грибами, *лубом* (корою), сіном. Передом пускають

Digitized by Google

найстарше і найсупокійніше, *бувале шкапя*, за котрим слідом ідуть иньші привязані *курмеєм* (довгим шнуром) до *тáрниці* (сідла) попереднього шкапети, або ступають вільно одно за одним у місто, — щоби звідтам обладовані *марфою*, потребами закупленими у *крамах* та на торзі, як кукурудзою, сілю, огірками, чісником, цибулею, горшками, кітлами (завішеними на тарницях), *сарсáмою* (ремісничий знаряд), або з *бордюхом* повним муки повернути домів. (*Бордюх*, се скіра здоймлена в цілости з кози, потім виправлена, в місцях, де були ноги та хвіст, позавязувана, в головах зрівнана і там пересилена ремінцем до стяганя).

В часі ярмарків бував по дорогах дуже *глíтно;* до піших і коний з терхом прибувають *дробéта* (вівці) і маржина, призначені

23. Гуцули з Жабя на попасї.

на продаж, а *гайнарі* (ті що гонять жидівску маржину) та *спрвтáнники*, (що збирають закуплену в селї маржину і гонять її на означене місце), *вíбють* нераз *такої* на дорозї, що возом нїхто не може сеї товпи минути. Ціла тота *джурґа*, маса, посував ся звільна наперед, творячи довгі каравани. На вперед кождої з них іде один з належних до тої ґрупи; він непускає свою маржину наперед а вслїд за такою ґрупою ідут ґазди, ґаздині, що в тій ґрупі мають свою маржинку; вони знов недозволяють їй приостатись по заду. — Де тільки по дорозї є яка коршма, там відпочивають ті, що ще з вечера вийшли з дому. Там перекуповують *Нéхрести* маржину і т. н. передаючи купно гайнярам, щоб, *змудрувавши* (обдуривши) дорогою

Digitized by Google

Гуцула, і *замогоричивши* (добивши торгу), уткнути пяному нераз замість *великої банки* (10 зр.) *баночку* (1 зр.), потім у місті з добрим зарібком збути закуплену маржину.

Посеред тої каравани найде ся де кілька візків, на котрих *їхав* у місто стілько людий, кілько там може змістити ся. З тої сумішки людий, коний, маржини, дробет, свиний та *Поганої віри* (Жидів) чути вже з далеку сварку *баришівників* (посередників купна), гийкане гайнарів, ревіт худоби, блеяне овець, квик свиний та голосне *шварґотанє* Жидів, що не обдуривши Гуцула в селї спішать у місто, щоби при помочи мійских *товтів* (купців) *зманти́ти* його там.

Посеред тої товпи покаже ся часом *паничь* (жандарм), котрого присутність впливає незвичайно успокоюючо на той гамір!

Digitized by Google

V. Гуцульский оседок.

24. Оседок Якова Лунинчука в Брустурах.

се́док, се хата враз з иньшими будинками, садок, ца́рина, пасовисько, кішниця, словом, ціле нерухоме майно одного ґазди, обведене плотом.

До оседка входить ся *розло́гами* або *воротá́ми*.

Розло́ги покладені з двох у землю вбитих стовпів з видовбаними *ґа́рами*, через котрі можна в один бік розсувати *заворітниці* (гладке, вібле кіле). Розлоги розкладають ся в той бік, де часть заворітниць грубша; щоби *піші* не потребували розсувати всіх заворітниць, покладене з обох боків розлоги велике каміне, на яке ступивши переλазять через розлоги

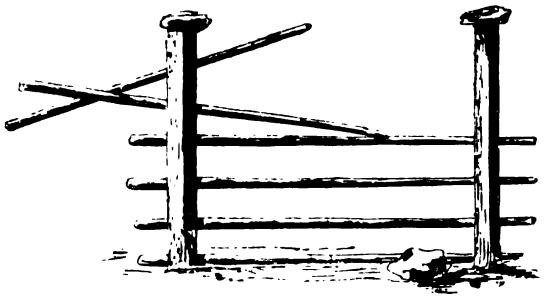

25. Розлоги, у горі розкладені.

Digitized by Google

розсунені лише в горі; се против того, аби маржина не перелазила, наколи би хто назад не заложив заворітниць; для прогону маржини треба розкласти всї заворітниці.

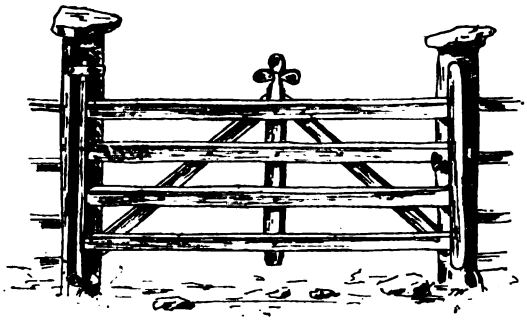

26. Ворота заперті на клюк, спочивають у *каганци*, а обертають ся у *кечці* (у горі).

Воротá, *зáворинь*, отвирають ся в один бік, а *бильця́* їх заложені цїпко у ґари стовпиків, з котрих один горішним чопом обертав ся у *гужві*, засиленій на нерухомий стовп, а долїшнїм ходить *вухом* у *каганци* видовбанім у споду нерухомого стовпа, — або оба чопи ходять у *гужвах* або *кечкáх* [кавалок твердого дерева з вирубаним *спижем*, місцемн а вухо воріт, у якім оно ходить], прибитих до нерухомого стовпа; другий стовпик воріт,

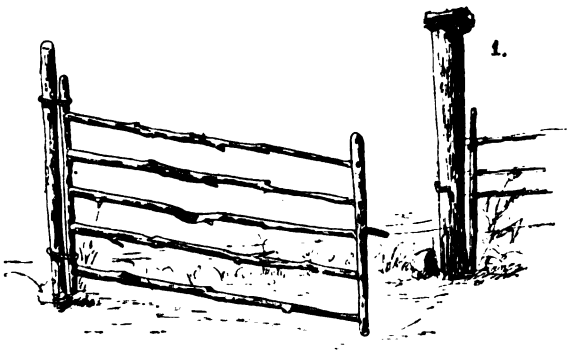

27. Ворота на гужвах до запераня на клюк.

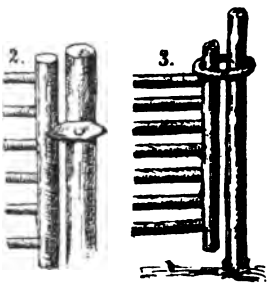

28. Ворота заперті 2. на закрутку 3. на гужву.

коли ті заперті, заложений за *клюк*; бувають ворота *зачинені закруткою* або притрумувані гужвою.

Оба великі стовпи, де видовбані ґари на заворітниці або в яких ходять ворота, прикриті *плитвм*, аби не *пріли* (не перемакали).

Розлогами або ворітьми входить ся на подвірє перед хату, яку ставлять *стельмахи*, при помочи ось якої *сарсáми*, *зелїзника* (знарядів): *барди*, *топора* (широкого знаряду подібного до сокири; бардою тешуть бруси); *сокири*, *гиблїв*, *лáвки* (се до 1 m. довгий, обгибльований гладко і в чотири грани вироблений кавалок твердого дерева,

Digitized by Google

з ножем по середині як у гибли; лавкою вимірює стельмах, чи дерево гладко обгибльоване; *як пустить лавку по протесї, зараз пізнасть, де є на нїм горбок); долотів, цьопґлїв* (кліщів), *пили трацької* (на 2 робітники, до різаня протесів, відрізування грубих кусків дерева), *кросневої* пилки в рамцях на одного робітника, *клямрів, шнура, каламаря* з углем розведеним водою і *ваги. Гонталїв* уживає стельмах лише для побитя хати ґонтами, а де треба збити що иньше, робить се *тиблями*, деревляними кілками; дуже рідко що прибиває він *цьвяхами* або *ввіздем*.

Дерево (материял) на всяку будівлю приготовлює стельмах з *віблека*, круглого пня смереки; долїшнїй конець віблека, від *гу́ввра*, утятий на 6 m се *ко́вбок*, а *пла́тва* – се 8 m. довга часть віблека теж від *гувера, кроква* — 6 сяжінь, а *кіль* 5—6 m. довга часть віблека від вершка; з ковбка колять *дошки*. З віблека лагодить стельмах зелїзником *дерево*, материял на хату, при чім *бракує* він (відкидає) ковбки *борта́ві* (порохнаві), *бре́склі* (сирі), та *бри́няві* (перестоялі, що зачинають уже червонїти), а *лишеє мудре* (добре) дерево.

Приладжене дерево (материял) на будівлю є: 1) *вібле*, кругле і гладке, 2) *брусо́ване*, на чотири грани за шнуром бардою тесане, 3) *різане*, з одної смереки трацькою пилою здовж самого *серця* перерізане на два *проте́си*, наслїдком чого *протїс* з одного боку гладкий, з другого віблий.

Місце під *шалаш* = *халаш* = *хату* вибирає Гуцул звичайно на горбі проти сонця; воно мусить бути щасливе, а таким є те, де маржина радо *спочіває*, або де мурашки сиплять *мурашко́вину*.

На такім місцї робить стельмах перш усього хрест з малої смерічки, на котрій лишає лише *верхівку*, одну верству *сучя* (галузя) під верхом. Під тою верствою пробиває він *трупїну*, і закладає через ню лїгма патичок. Такий хрест з верхівкою обвиває стельмах вовною, убирає зїлем, обкурює ладаном, покроплює свяченою водою, потім закопує його по середині місця, де має стати хата. Тепер *завязує хату* (кладе підвалини) з *брусованого* дерева, обкурює ладаном цїле місце призначене під хату, а потім і підвалини; де терен нерівний, підпирає підвалини *підлїжка́ми* (великим камінєм). Завязуючи четвертий угол підвалини *знає вже стельмах, яке те місце, де має стати хата, чи воно щасливе, чи нї, чи буде ґаздї добре вести ся, чи буде він довго жити; стельмах усе знає, але сего він нїкому не каже, він лише собі се знає. А знає він се по підвалинах, по зелїзнику, по голосови, як, який*

Digitized by Google

і відки його чути; чи ворона закраче, чи сорока заскрекотить, він варав знав, як лиш підвалину варубав. Добрий се знак, як тодї плишка (Motacilla flava) прилетить, або ластівка васьпівав, кінь заржав, вів варече, або вівця заблїв; але як би коза заверещіла, то вже біда, або як би ворона закракала або котюга забрехала. — Як стельмах завязав уже підвалини та добивав довбнев ґари, слухав він, чи потік ме шуміти, чи вітер буде по вúсокому віяти або гриміти, чи з тиха долом. Як шумить потік, то не добре, і тогди не добре, як по вúсоку вітер вів або гримить, а як долом по тихо вів, то добре.

Коли вже підвалини на всїх 4 кінцях зарубані, перетинав стельмах *ґрейцар* на 4 части і кидав по одному кусневи по усїх чотирох углах із середини, надто сипле у вугли сьвяченої води і кладе там хлїба, соли, сирої білої і чорної вовни.

З сею всею роботою мусить він упорати ся до полудня, бо з полудня *гляба* (не вільно) коло хати робити; на мое питанє, чому се так, відповів мині Лесьо Ковбчук, майстер з Яворова: „*Ба установили собі так з давна, аби могли набувати сї* (їсти, пити, танцювати).“

І справдї, скоро тільки підвалини готові, кладе ґазда по середині місця будівлї стіл, на нїм горівку, пиво і запрошує людий на *заснóванє*. Ті приносять з собою на *колáч* (дарунок) хлїба, зерна, муки в мисцї, за то *харчують* і пють, а як у кого музика програв, то й *данцують*. Дехто з тих людий остався на *толоцї* (до помочи) одну днину або більше, яка і коли у кого воля і охота.

Другого дня по заснованю завязує стельмах *óдвірки*, одні з переду у *хорóмах* (сїнях), другі проти тих назад дому, потім з хоромів у хату*) (комнату), у комору, як до дому. Закопуючи одвірки *хатнї* у підвалину, бере стельмах з ватри, що горить посеред місця будівлї, вугля та попелу і кидає на відлїв позад дому, а се на те, аби вогонь *не хапав ся* дому.

По завязаню одвірків ставить стельмах *острýб* з дерева віблого, або з протесів або з брусів; відповідно до того бувають хати *віблі*, *рівані* (*з протесів*) і *брусовані*.

Щоби вібле дерево покласти у вугол, робить стельмах у місцї, де один віблек *паде на другий*, іменно в гузирі одного *круглі ґари* (вижолобленя), в які має впасти *вершек* другого віблека так, що

*) *Хата*, се дім з одною комнатою, а *хатú* з двома комнатами. Для зрозуміня буду уживати слова *дім* в значінню цїлости, як теж і Гуцули говорять, а слово *хата* на означенє части дому, комнати.

Digitized by Google

в цілім острубі вершки одного вібляка падуть у гузирі другого; в той спосіб вирівнує ся висота цілого оструба.

Так само кладе стельмах оструб з *протéсів* віблою стороною до *надвíря*, а гладкою до середини.

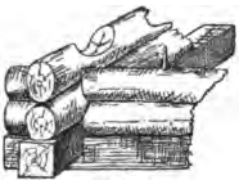

29. Вугли.

З оструба віблого та з протесів вистають кінці дерева по за оструб; ті кінці, як також і місце, де вони ловлять ся, називають ся *вýглами*. — Верхній поперечний вугол оструба вихоплює ся по над долїшні; він теж часто вирубаний у *сáдці*, які вистають що раз більше з долини у гору. (гл. об. 32.)

Оструб з *брусів* завязує стельмах на *зáмки* без вуглів; в тій цїли кладе він клини відповідно вирубані один поверх другого і збиває їх *тúблями* (деревляними кілками).

При одвірках завязані віблеки чи протеси тільки одним кінцем у спідні віблеки чи протеси, а другим кінцем, *вухом* (чопом) входять у *ґари одвíркові*; такі части оструба називають ся *сімцї* (*сомéць*); вони вяжуть теж вугли або замки оструба з *варцáбами* вікон. Дерево, що лежить поверх одвірків, іде вже

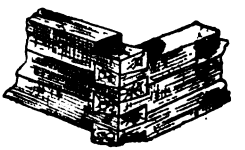

30. Замки.

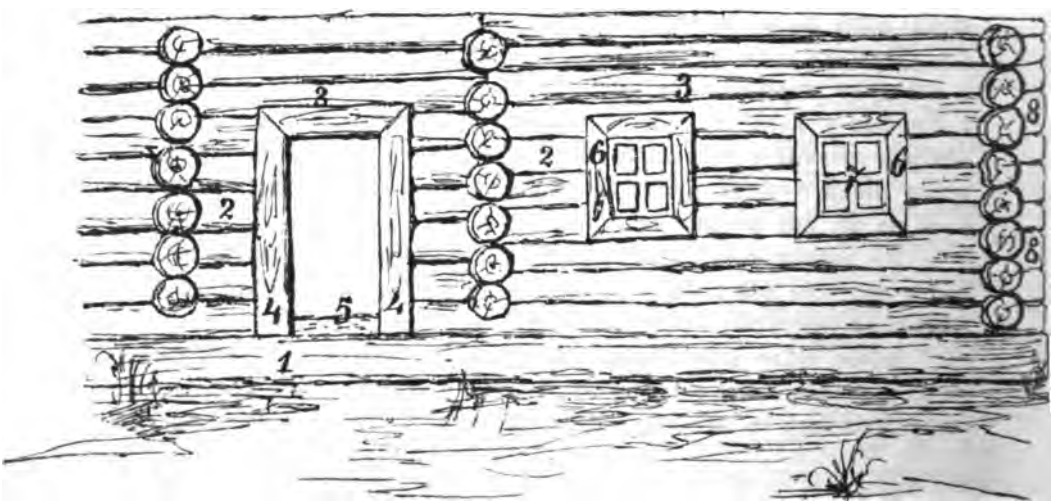

31. *Оструб.* 1. Підвалина. 2. Сомець. 3. Правило. 4. Одвірки. 5. Поріг. 6. Варцаби. 7. Рамця. 8. Вугли.

Digitized by Google

право від вугла до вугла, чи від замка до замка; воно називає ся *правúло*.

Завязавши оструб кладе стельмах верх него *сволоки*; поперечний сволок зарубує він у оструб, де той сволок вистає по над вікнами на задвірє; три або чотири поздовжні сволоки *лягають* на поперечнім, а зарубані їх кінці лежать на острубі. Зі споду на середнім поздовжнім сволоці пише стельмах *хрест*, а коли *вміє та хоче, то і що инче*. На поздовжних сволоках лежить *стелúна* з гибльованих тертиць, впущених (аби добре приставали) одна *шпунтарéм* у *жолóбницю* другої; в горішнім віблєку, протесї, чи брусї оструба видовбана ширша жолобниця, в яку впущена цїлою своєю грубостею крайня тертиця стелиии.

Над хоромами не кладуть нї сволоків нї стелини.

Поверх стелини на вистаючих верхніх углах оструба покладена *обрýбина*; вона замикає хату зверха так, як зачинала її з долини підвалина; поміж стелиною а *підкрівною латою* лишена шпара для проходу диму з пода.

32. Верхний вугол. 1. Обрубина. 2. Віблєк, на яким опирає ся стріха. 2. Шпара для проходу диму.

До обрубини *затоплені кізли* з віблєків і прибиті тиблями; у горі, де кізли сходять ся з собою, збиті вони тиблями в *завєвки*; долїшні кінці кізлів вистають з обрубини і творять враз з побоєм вистаючу *стріху*, щоби не *чуріло* на оструб. Аби завєзки кізлів (у горі) не *ровходили ся*, повязані вони до *буркнúцї* (довгого віблєка) що йде *гребенем* даху; до тої буркницї прибита зо споду кожда пара кізлів *клюкáми* (гаковатими тиблями); кожду пару кізлів між собою вяже під верхом іще *бантúнє* (тонкий віблєк); поверх кізлів з долини до гори прибиває стельмах тиблями лати, він *латкує* кізли. — В буркници є на оба боки ґари; у ті заходять кінцями дошки, що йдуть з гори в долину і укривають хату; самаж буркниця покрита зверху *дранúцями* (на метер довгими тонкими колєними дошками), щоби не пріла; верх лат покладені дранициї одна побіч другої, а в місцях, де дві дранициї сходять ся, верх них третя, аби не чуріло на під; верх дранець покладене довге кіл, привалене камінєм, аби вітер не розніс дранець; така хата зве ся *камінєм провалена* або *плюска*, бо її криша слабо похилена (під кутом 25—30°); *побита хата*, се знов така, у якої криша

Digitized by Google

нахилена під кутом до 60°; її *побій*, 6-и падеві дошки, уложені як драниці, але прибиті у *ряди ґонтáлями* до лат; в ще хати *побиті ґонтами*.

Прúчівки (боки) даху не добігають від стріхи похилисто аж до *гребеня*, але ломлять ся вже в $^2/_3$ части і йдуть відси прямо-

33. Хата Шкрибляків в Яворові.

висно до буркниці, наслідком чого творить та часть причівка трикутник, заложений драницями; у причівках є *перехрéсне*, мале віконце (без скла) звичайно в формі хреста, куди виходить дим, що йде з комина у хороми, а звідси *стелить ся по поду*.

34. Прúчівок.

Новіщими часами кладуть у даху осібні *димники*, з яких вимітає *сажвр* сажу.

Віблу хату (остуб покладений з віблєків) клинкують із середини, потім накидають глиною і білять, а з *надвіря імшать її* (закладають мохом кожду розколібину поміж віблєками).

Digitized by Google

Стіни *митої хати* (покладеної з протесів або брусів з середини обгибльованих) миють, а щоби стіни скорше пожовкли, додають до води, якою їх миють, капустяного квасу.

На підвалинах кладуть *лі́ґари*, а верх них *по́міст* з тертиць гибльованих, засипавши уперед місце поміж ними глиною та камінєм.

Є ще много хат без помосту; у тих *мастить* ґаздиня кілька разів до року *долівкй*, засипані глиною до висоти підвалин.

Скоро хата *укрита*, закладає стельмах двері і вікна; двері входові вироблені з гибльованих тертиць збитих *шпу́гами* (поперечними впущеними або прибитими листвами); лівий бік дверий має зі споду і в горі *вуха* (вистаючі чопи); між одвірки у споду кладе стельмах *поріг*, в нім видовбує з лівого боку *каганець* (ямку), де вкладає двері долїшним *вухом*; горішне вухо дверий прикладає до одвірка і примоцовує його *кечкою*, каблуковато витятим кавалком твердого дерева з вирубаним *спижем* (місцем на вухо); замість каганьця кладуть і у споду кечку; у каганци і кечці або у кечках *ходе двері вухами* завше до хоромів.

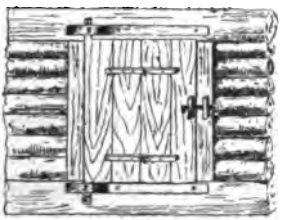

35. Двері. Гибльовані тертиці збиті поперечними шпугами; вирубані з лівого боку вуха ходять у кечках; двері замкнені на засув.

Входові двері замикають ся на *замок лавчастий* або *замок ґаний*.

Замок лавчастий, сліпий, зложений з одного *одвірника, засува і вубчастого ключа*. Гранчастий одвірник його, гладко з твердого дерева оброблений, прибитий із середини хоромів до одвірка; в тім одвірнику є *лавкй*, гладкі кавалки твердого дерева, які можуть своїм тягарем легко упасти в *ґари* видовбані у засуві, наслїдком чого хата буде замкнена; щоби двері отворити, треба ключа *з зубцями*, які своєю величиною і відступами відповідають цїлком положеню і велнчині лавок. Через отвір, зроблений в одвірковім сомци, впихає ся з надвіря руку з ключем у хороми, там треба вложити з правого боку у засув ключ зубцями у гору, шукаючи за лавками; скоро зубці натрафлять на лавки, треба піднести ключ у гору, його зубці підносять лавки

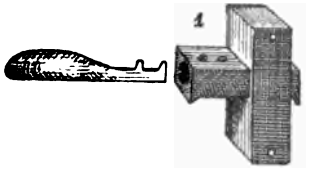

36. Замок лавчастий. 1) Ключ висунений з одвірника. 2) Перекрій через замок з ключем під лавками.

Digitized by Google

з засува; потягаючи тепер ключем в правий бік, висуваємо і засув, що вихопившись зпоза дверий, позволяє їх отворити.

Грубість ключа, число зубців, їх віддалене від себе і висота, що все мусить докладно відповідати ґарам у засуві і лавкам у одвірнику, не позволяють отворити замок без відповідного ключа.

Лавчастий замок називає ся також *слїпий* тому, бо механїзм його (лавки і ґари) укритий.

Иньші лавчасті замки отвирають ся ключами, яких не треба всувати в засув, але вложити в одвірник з боку, а викрученем ключа зубчастого будуть підважені лавки, наслїдком чого можна засув висунути, як у попереднїм замку.

Лучає ся часом, що ключ *віхопить ся* з руки і упаде у хороми; без него годї отворити замок; тому привязаний ключ на довгім шнурку, або під отвором стоїть поличка, на якій ключ спадаючи задержить ся.

Замок бганий або *одноручний*, зложений з двох *одвірників* і з *засува в жолобицями*. *Одвірники*, се обтесані кавалки твердого дерева, з яких один прибитий до одвірка, другий до остуба; в одвірниках ходить *засув*; такий замок отвирає ся ключем *бганим* (складаним); його впихає ся з надвіря через дїру, поза якою *язик* ключа спадає у долину в жолобицю засува; викручуючи ключем на право висуваємо засув зпоза дверий, наслїдком чого вони відмикають ся; коли-ж посунемо отворений засув повисшим способом на лїво, *віхоплює* ся засув поза одвірок і двері, — він замкне їх.

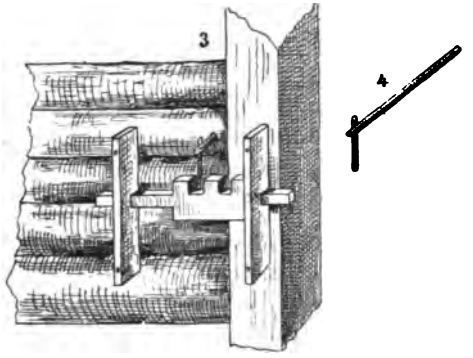

87. 3) Замок одноручний, 4) ключ бганий.

Описані замки мож замикати і без ключів; в тій цїли треба засув скоро пересунути через одвірник, причім лавки самі впадають у ґари засува. Щоби засув не *перебіг* через одвірник, але забіг як *треба* до *самої міри*, він з обох боків або *зарубаний*, або з него вистають чопики, котрі спирають його; по за них він не піде *ні в зад ні в перед*.

Аби входовими дверима завдно *не веревати, не рипати*, кладуть по при них з надвіря при одвірках до 1 m. високу *фіртку*, зроблену з лат, як ворота; се на те, аби вівцї, свинї не залазили у хороми,

Digitized by Google

коли двері *відчинені*; фіртка ходить у гужвах або кечках зо спижами, прибитих до лівого одвірка; вона примикає ся (як ворота) на *клюк*, на *зáсув*, *зáкрутку*, *зелїзну зáщіпку* або на такуж *клямку*.

Двері з хоромів у хатї *зачиняють ся* на зелїзну клямку або замикають ся на колодку.

Поверх *варцáбів* вікон покладене *футрúнв*, а в вікна рамці з 4-а *склянкáми* (склом), надто часто з надвіря *вікóнниці*. — Дехто визначує свої вікна тим, що оббілює їх довкола по варцабах.

Є доми з одною хатою і з двома хатами; в остатнім случаю називає ся хата на право від хоромів *правáчкою* а хата з лівого боку *лївáчкою*; називають теж таку хату, що стоїть звернена до полонии, *горішною*, а *долїшною* тоту, що звернена до *подóля*.

Коли хата поставлена, виймає стельмах закопаний хрест, утне *верхівку* (вершек з верховим сучем, віха), а хрест сам прибиває до схід сонця з правого боку хати від причівків на буркницю, або над одвірками, де той хрест стоїть на все.

Коли стельмах упорав ся зі своєю роботою коло остpуба, побою, стелини, помоста та дверий, закладає він у хатї піч, у *правачцї* з лівого боку, а у *лївачцї* з правого боку дверий. В тій цїли кладе він у тих місцях в високости одного метра на підиїжках закопаних у землю деревляну стелину, обведену до широкости 40 цм. з двох боків звернених на хату *óпіцками* (з протесів); з двох других боків зарубана тота стелина у стїни хати, де міцно держить ся; на тоту стелину насипає глини і каміня до високости опіцків, і убиває *туго* довбнею; по середині вибитої стелини стелить короткий грубий ковбок; з двох боків від хати кладе в віддаленю від того ковбка прямовисно дві *лóдві* (широкі грубі дошці), і вбиває їх у місці, де вони з собою або зо стїнами творять простий кут; тепер сипле верх згаданого ковбка і в округ него глини як у яку скриню (замкнену з двох боків лодвами, а з двох других хатнúми стїнами); глину тоту убиває теж довбнею дуже туго до високости лодв; коли вже глина рівно з лодвами убита, відкидує майстер лодви, а ковбок підпалює; заким сей вигорить, висохне убита глина, по чім витїсує ґазда рискалем і вирівнує те місце, де був ковбок, і *піч готова*; побіч печі роблять таким самим способом ще менчі *пічкú*, в які кладуть у *горшвтах* зготовлену страву, аби була тепла. Піч і пічки звернені отвором до вікон; часть перед печею називає ся *прúпічок*, а з боку *запічок*; в припічок вбивають дві зелїзні або деревляні *лабкú*, на яких укладають поземі рамці; на них мурують *кóмин*; в тій цїли роблять з глини, званої *мармýрок*, *брýсвчка* (цеголки) і укладають їх на поземих рамцях відповідно до того, який

Digitized by Google

мав бути комин, як він *проти хати пасув*; у горі комина кладуть укосом на плитю або зелїзнїм *шíню* з брусевка *кáглу*, яку пускають через стїну у хороми; комин укривають плитем такої величини, який він (комин) у горі за широкий, почім замащують його з усїх сторін глиною.

Є теж у гуцульских хатах комини з кахлїв вироблюваних гончарями в Пістини і Коссові. Ті кахлї поливані і украшені взорами цьвітів, церквий, хрестів, образами сьвятих, сценами з гуцульского житя, гербом Австриї, зьвірями і т. и.

38. Комин кахлевий.

Дим, що вихоплює ся з ватри, яка горить у печі чи під комином, виходить комином і каглою просто у хороми, а звідси на під.

Коли при печі нема комина, тодї виходить дим просто на хату, а звідси через двері у хороми або вікнами на двір. Така хата називає ся *курна* або *бурдéй*; підчас того, як у такій хатї горить ватра, сидять люде на низьких стільчиках, або на *кайлакáх* = *ýтинках* (коротко утятих ковбках), аби дим, що збирає ся під стелиною, не вигризав очий. У такій хатї стелина і горішні части стїн темно-вишневі від диму.

Від диму, що в усїх хатах іде з хоромів на під, прикурюють ся хороми і цїлий побій зі споду; обрубина і піддаше стають вугляно-чорні, висша часть побою темно-вишнева, а у споду при стелині ясніща.

Піч занимає майже четвертину цїлої хати (комнати); у нїй або під комином варить ся страва; у пічках стоїть *мерéндя* (готовий харч): *кітлик* або *кулешóвник* з *кулешірéм* (горнець, в якім готовить ся кулеша і патик до заколоченя її), *гладунéць* з молоком; до стїни печі припертий деревляний *круг*, на який викидає ся зготовлену кулешу, в кутї стоїть *вишка*, мала лопатка до мішаня, *рамат*, *раматка* (стирка); надто є піч огнищем родинного житя, коло неї вештає ся завдно ґаздиня, до пічок заглядають часто ті, що зголоднїли або запізнились у обіди; на запічку сидить баба з кужівкою, а верх печі за комином усї дїти, деякі з них голї-

Digitized by Google

сенькі, а по при них вигрівають ся старші та ті, що *розболїли ся*, той що *упаде у ле́жу*, а вже більш усїх лїниві; тому то і сьпівають до дїтий, що зимою заваджають у тїсній хатї:

Дїти, дїти, де вас подїти?
На піч запхати, та їсти не дати!

або глузуючи з лїнивого:

Живіт мене болить,
На піч мене пустїть,
На саму середину
Загріти черевину.

Попри людий грів ся на печи кіт, що завдно *прведе*.

У *кочергáх*, у кутї коло дверий і печі, стоять приперті до стїни: *кочéрга*, *замíтавка* (лопата до грани), *огрібáч* (патик, яким підгрібають грань), *вінник* (до вимітаня попелу), *весло́* (коромесло); *лопата піківна*, якою саджають хлїб у піч, стоїть у *порвдку* на *грвдцї*, аби була чиста.

Під тою самою стїною, під котрою покладена піч, стоїть *ослїн*

39. Стїна лїва з печею, постелею.

зроблений з *лодвів*, опертих одним кінцем о запічок, другим на лавици, уставленій здовж стїни проти дверий; новіщими часами ста-

Digitized by Google

влять уже готові *ліжка;* ослін чи ліжко застелені *пóстелею*: сїном, ліжниками, а в головах є *джéрґа* (підклад з ліжника або сїна).

Над постелею здовж неї висять на сволоках дві *грéдцї* з довгих тонких віблєків; декуди бувають ті гредцї гарно орнаментовані, тривко прибиті до стелини; на гредках порозвішуване усяке *фантє*, *лудúнь* (зверхне убранє) святочне, *ґуґлї*, ліжники, *ковердовї* (барвні) ліжники вироблені на запас або до укривання для тих, що сплять по лавицях і т. и.; у поперек постелї у ногах є одна гредка, на якій висить *колиска* так низько, щоби мож у ночи дитину ногою заколисати. Колиска зложена з двох гладких *кругів*, сповних тонкими *побічницями;* вона висить на *дугáх* з *курмéй* (грубого шнурка).

Здовж стїни проти дверий стоїть 50 cm широка *лáвиця*, зроблена з тертиці до 10 cm грубої і довгої як стїна. Проти дверий перед лавицею стоїть *скриня* або *стів*.

Скриня, зроблена з букового дерева, стоїть на чотирох прямих ногах і служить до тої цїли, що стіл, надто до переховання сорочок, лудиня і пр., в якій цїли здоймає ся з неї гладка мита

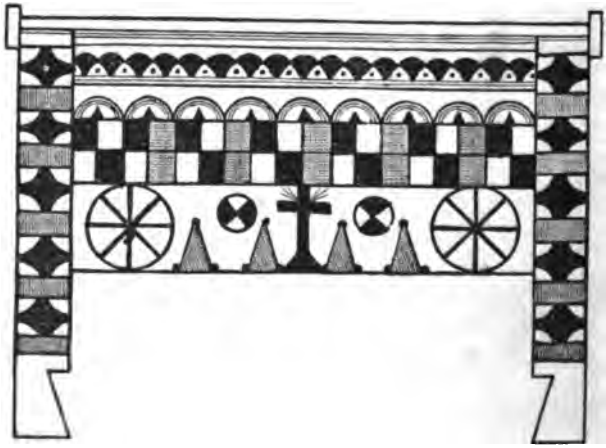

40. Скриня з букового дерева вирізувана і писана

стільниця. Дерево (материял готовий) на скринї запускане червоною краскою а потім вирізуване; деякі поля поміж вирізуваним помальовані *черленою* і синьою краскою (об. 40 і 41).

Бувають також білі скринї, тільки вирізувані або випалювані (об. 42).

Стів (об. 43) складає ся з двох плоских на вхрест зложених ніг, сповних *побічницею* в *завéзку* (в місцї, де побічниця переходить

Digitized by Google

через ноги), приміцненою до ніг *клинцями;* у долині обведені ноги *підніжєм*, яке вяже їх сильно і не дає їм розходити ся; верх ніг

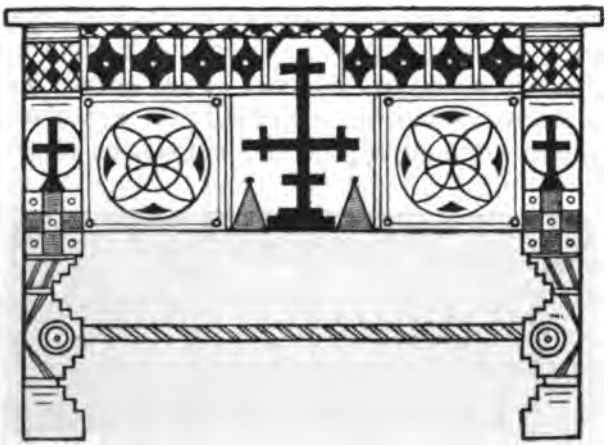

41. Скриня, иньший орнамент як об. 40.

лежить груба широка *стільниця*, під якою є *шуфляда*. Такий стіл, укритий все *скáтертею*, бував у декого незвичайно красно плоскорізь-

42. Скриня тільки вирізувана. Судячи після дерева, має вона коло 200 літ; власність музея ім. Дїдушицких.

бою і червоною барвою *писаний*, або випалюваний; він вироблений з мягкого дерева. Стіна над столом призначена на *образник;* по-

Digitized by Google

серед образів мусить бути образ сьв. Николая. Образи *учічкані* свяченим зїлєм; верх них висять *писанки* і *голубцї* (тулуб тих голубців творять випорожнені писанки, до яких приліплені з двох боків і з заду як вахляр пофалдовані кольорові папірці, що представляють крила і хвіст, а голова дороблена з воску украшеного позоліткою); місце під образами завішують *дїда́ми*: по два *кукурудзяні шульки* у *гушму фостами* звязані, по середині тих шульків привязують червоною ниткою *чівкú* (кукур. волос, котрий звисає у долину, де

43. Образник. Під ним писаний стів заставлений у Велúкдень.

його рівно обтинають); з *шумелúня* двох шульків (листя що укриває шульок) плетуть *кіску*; такі *дїди* вішають на *цьвек* під образи, або накладуть на *беґа́рик* (патик) і кладуть верх образів.

Образи убирають теж сьвяченим зїлєм та *сирінúми колачáми* (весільними).

Здовж передньої стїни, в якій є одно або двоє *вікний*, уставлена широка груба лавиця, а над вікнами довга *полиця* або така *ґредка*, як над постелею.

Digitized by Google

Із сторони від вікон стоїть при *придверній* стїнї шафка з полицями; вона занимає цїлий бік стїни від дверий до передної стїни. Полицї тої шафки вузкі, в них понакладані миски, *гле́ки* (збанки), *черса́кй* (горшки), горшєта, баняки, *пугарі* (склянки), *пбрция* (келїшок), фляшка заткана *гро́здем* (грізд = корок), *блєхівка* (блящана лїтра), *гуска* соли, лїхтарь і т. н.; долїшна часть шафки ширша, замикана, на ножі, ложки, сіль, фляшки, баньки і т. и.

Над одвірками хатєними є ще *нами́сник* з мисками поливаними, збанками і пр., а верх него пушка на перець, товчок, лїйка

44. Придверна стїна.

і т. д. — Намисник служить більше для окраси, тому він часто різьблений або у взори випалюваний (об. 45.).

По вільних стїнах хати висять *топірцї*, *табівкй*, *порохо́вницї*, *боклагй*, *гара́пники*, дзьобнї, а де в кого *кріс* (пушка) (див. вироби домашнього промислу).

У хату вносять варстати ткацкі і иньші, коли до того прийде час, про що буде мова низше.

По стїнах хоромів, які нїколи не мають стелини, висить на клинках: в вінках кукурудза, *рєд* на коня, *та́рницї* (сїдла) з стре-

Digitized by Google

45. Намисник. Дерево вказує, що він роблений перед 100 літами. Власність музея ім. Дідушицьких.

Digitized by Google

менами, узди, капестри, шлиї, ліци, попруги, нашильники, ярем, занози, коси, линва до сїна, пили і инші ґаздівскі потреби, а по кутах стоять *чубе́рка* (дїйниці), *полі́бочки* з капустою, огірками, бураками, квасом, мотовило, ручні жорна, або такі з *корбов = ручний*

46. Ручний млин. Власність музея ім. Дїдушицьких.

млин. У него в на спіднім *ермі* корба до крученя колеса з *палькáми*, що обертав ся на *валї*; верх того ерма *спочівав* на лодві *спідни́к* (камінь) у обручи; верх спідника лежить *повéрхник* (другий камінь); у середині поверхника затоплений зелїзний *веретѣ́нник*, котрий переходить через спідник, під яким в зелїзне *веретéно*, що опирав ся

Digitized by Google

в каганци підойми, яка йде здовж ярма по середині; верх долїшного ярма в друге менче, *кошеве*, де в горі в кіш, а під ним *коритце в вухом*; колесо, кручене корбою, зачіпав палькáми за *спицї* веретена, а обертаючи ся обертав й поверхник, який ходить у обручі; *спружина*, що в на поверхнику, бє о вухо коритця і витрясав з него зерно; воно паде у *прогóрницю* (дїру у верхнику), а з відси поміж камінє; тут воно тре ся на муку, яка паде *мучникóм* у *корито*. — У кошевім ярмі в *зáкрутка*, нею мож кіш висше або низше спустити, проти того, чи треба більше зерна чи менше дати під камінь; як дасть ся більше зерна, то йде мука *крупкíща* (грубша), а як менче то *мілька*.

Є теж у хоромах *ступа походю́ча*, зложена з колоди видовбаної у горі ширше а в споду вузше, а у дні вкритої зелїзним *постóлом* (бляхою); до тої колоди впущений прямовисний *врéм* (два тесані *рáмена* з поперечницями); через поперечниці впущений довгий *макогін*, котрого вершок обтяжений колодою, а сподок зарубаний і зі споду вкритий зелїзним *постóлом*, аби добре упадав у *ступу*; з боку ярма уміщене колесо з жолобом, яке обертав ся на валу; жолобом колеса перебігав шнур, що на однім кінцї двигав *макогін*; другий конець шнура присилений до *стýпатня* (дручка), що ходить *валом* у *ярмі* ступи. Подавлений ногою ступатень похиляв ся в долину, тягне за собою шнуром макогін у гору, а коли нога пустить ступатень, паде макогін своїм тягарем у ступу, де піхав сїмє або зерно соняшника на муку. Дно ступи і спід макогона заковані *постолами* на те, аби дерево не гризло муки. У *клюпі* (звичайній ступі) держить ся макогін на ступатневи і паде у ступу хитанєм другого кінця ступатня; — з *муки* стертої у *ступі* або *клюпі* бє ся *в олійници* олїй.

До оструба хоромів приперта *лїтря*, драбинка, якою мож лїзти на під.

До осьвітленя хати служать нині нахтові *лямпи*; давнїще осьвітлювано хату смоляними *скипкáми*, що завдно під комином горіли, або сьвітлом *каганця* з лою; з лямпою нахтовою не вміють Гуцули добре поводити ся, наслїдком чого вона часто *самопотúть* і обкопчує хату.

Так виглядав нутро хати (хатий) Гуцула, де в *гаравдí*; не все, що подане повнеше, мусить бути в кождій хатї; се йде *проти* потреб та *гаравдів* ґазди, так як і гуцульский дім може мати у одного Гуцула одну хату, у другого дві розділені хоромами; де в дві хатї, там живуть або дві родині поруч себе, або ґазди ужи-

Digitized by Google

вають одну хату на щодень, другу, *світли́цю*, про свята, або теж живуть в одній самі а в другій слуги.

Перед хатою є завше *приспа*, у бідного з каміня, у засібнішого з грубого віблєка або такоїж дошки; де є дві хаті, там поста-

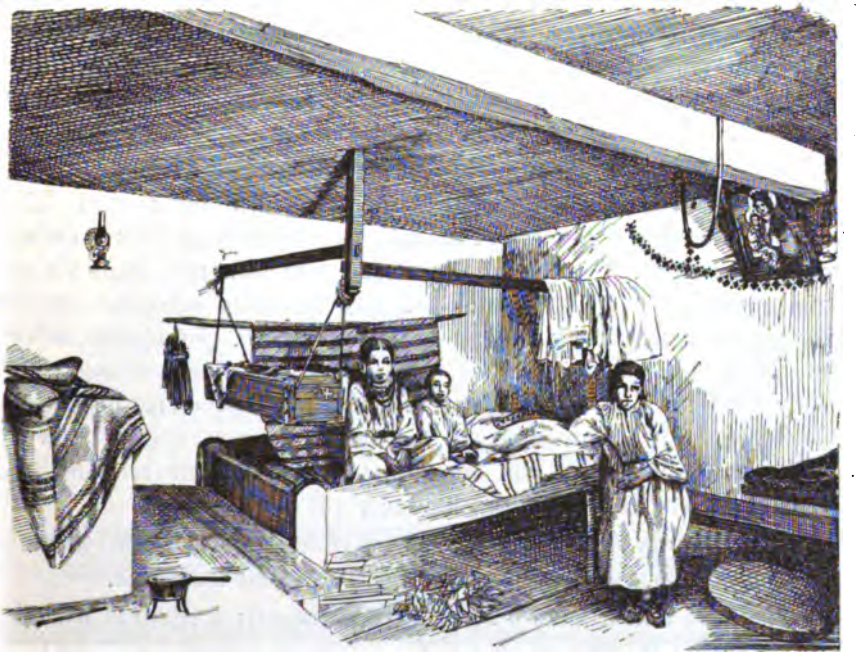

47. Нутро бідної хати.

влений перед ними *ґаньчик*, понад який вистає *піддашє* (продовжена стріха). В ґаньчику є осібна фіртка проти входових дверий хатних; вона ходить у стовпиках ґаньчика, закінчених круглими *ро́взклинками* (вирізуваннями); посеред фіртки вистає хрест.

48. Фіртка у ґаньчику.

Побіч хати *правачки*, а часто також і по при *лівачку* добудована *клі́ть*, до якої заходить ся просто з хати дверима покладеними в стїні між постелею і столом, або з ґаньчика; кладуть теж *клі́ти* при задних стїнах хати, тоді заходить ся до них з хоромів; *клі́ть = комора* належить до ґаздині, там стоять на земли: *поливáльниця*

Digitized by Google

(зільниця), *бодня* (замкнена бочка) і иньше *судни́чя* = *суди́нь*, як: бочки, бербениці з бриндзею або гусьлянкою, фаски, скіпці на *дору* (пасху), дійниці, відра, корита, діжі з зерном або мукою, полонники, *ботелéв* (масничка), *чагу́н* (великий спижевий горнець), мотовило, самотока, сновалка, гребінка до вовни, дергівка, скриня писана з білем, запасками, сукнами, а на полицях: пранник, маґлівниця, тачівка, ложки, миски, *ма́кортик* (макітра), бундзи, масло у фасці, суш, *по́кладки* (яйці); по клинках висять: *бука́т* (кусак солонини), *бу́жениця* (вуджене мясо), чіснок, цибуля, чоботи, *кресанї* (капелюхи), кожухи, *петéчь* (не піхане сукно) і т. и.*).

Статні (*статок* = майно) ґазди ставлять побіч хати осібні *амбарі*, більші від прихатних клітий, на сховок повисших і иньших знарядів і потреб. У кого є більше овець, той ставить з боків і з заду хатий *притули* або *колéшнї* з осібного низького остроуба; ті притули вкриває дах *хатєний*, продовжене стріхи. До притул ведуть одні двері через задню стіну хоромів, а ще одні, зглядно двоє з боку (-ів) хати. У притулу іде зимою всяка маржина, передовсім *дробéта* (вівці); літом притули порожні. Не тільки самі притули, але і тепло, яке стає у них від поміщених там овець та гною, охоронюють зимою хати від студени (див. об. 50).

Кромі притул ставлять на *ва́городї* близь хати осібні *колешнї* для кождого рода маржини, а надто *древору́би* на дрова.

Кладуть також доми з *ґраждою* (клітою); в тій ціли обводять ціле місце призначене на колешнї, амбар, древоруб, високим парканом, по над який кладуть широкий, у сторону подвіря слабо похилений дах, що опирає ся з одного боку на паркані, а з боку від подвіря на стовпах закопаних у землю. — Під тим дахом ґражди стоїть віз, плуг, сани, колісниці, *карýци* (скриня на 2 колесах, до якої скидають *скісканий* з під маржини гній, а коли повна, вивозять на поле), *корчýги* (короткі сани до воженя ковбків), дерево і т. и.; зимою в часї метелиці або великого морозу криють ся під той дах коні, худоба, яка у Гуцулів *жовав ся* на дворі.

У граждї є брама зроблена з тертиць, а по при нїй звичайно і фіртка з перелазом; вони криті осібним двобічним побоєм. Брама з дашком трохи висша від ґражди. Ціле обійсте з ґраждою творить чотирокутник замкнений на всї боки, так що з вулиці видно лиш паркан і кришу хати. Такі хати називають також: *хати в брамами*, а ставлять їх у подальших відлюднїщих місцях, або де бу-

*) О тих і иньших тут згаданих знарядах подаю поширше в осібних роздїлах.

Digitized by Google

вають сьніжні *замети*; вона безпечна від вовків і *фуфалиці* (сьніжної замети).

На дверях усіх будинків вирізують, випалюють, або намазують дехтем хрест, щоби *щезуні* не входили до середини, не наносили хороби людям та маржині.

Скоро хата і другі будинки скінчені, *прощає* ґазда стельмаха ось якими словами: *„Прощай мене, як я тобі братчіку чим не вгодив“*. — У відповідь каже стельмах: *„Най тобі Бог с'вятий про-*

49. Хата з ґраждою (у брамах).

стить і я прощаю“. Так три рази, а потім дає ґазда на прощіне стельмахови полотна, сукна, що який *вітвкав* (може).

Подвірє перед хатою виложене великими камінями; воно звичайно дуже згружене маржиною, що туди ходить свобідно, а часті дощі, які падуть у горах, не дають тій грузи висихати.

Майже на кождім подвірю *сторожить мушію* (добро ґаздівске) *же́рва* (лютий пес) = *пи́рга*, = *сторож*. Аби пес був *лютий* і *пруткий*, треба мочити тютюн через три дни в молоці, потім перецідити молоко через вістрє коси і зварити в нім осєчє гніздо з осами, при чім треба говорити ось яку примівку: *„Абис був острий, як*

Digitized by Google

коса́, а же́рсткий як оса́". Зварене молоко дає ся псови їсти у *чеpу* (рідка кулеша); від того стає він дуже лютий.

На подвірю видно теж, особливо у перевідників, кури (така,

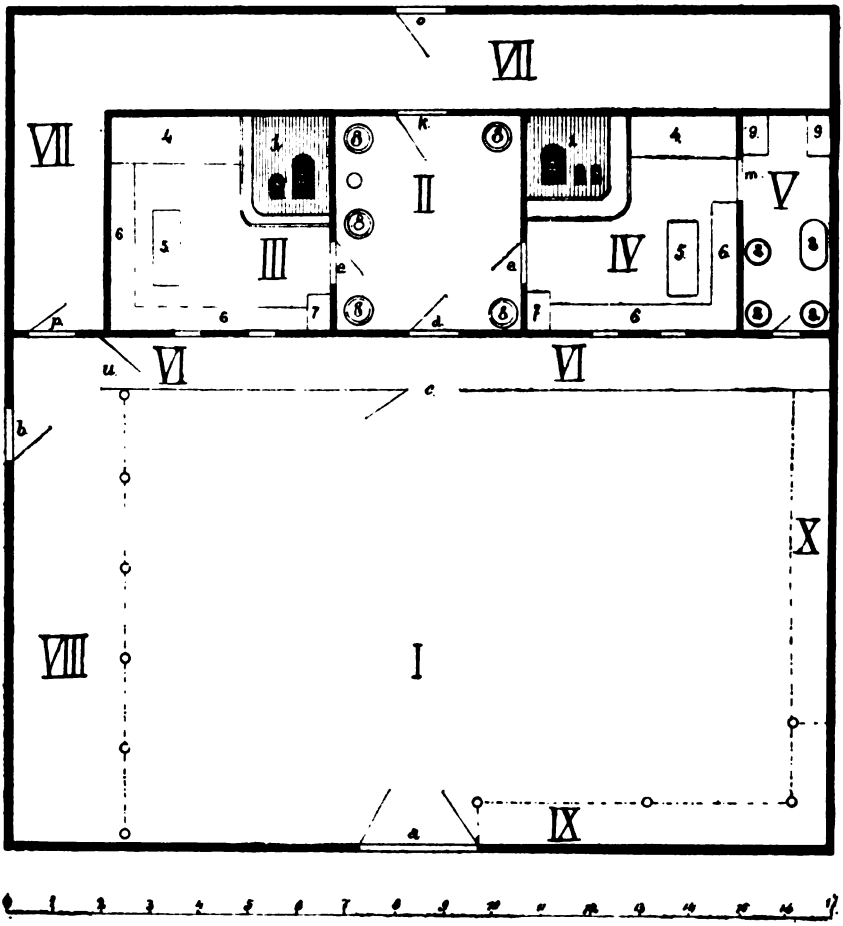

50. План хати об. 49. I. Подвірє. II. Хороми. III. Лївачка. IV. Правачка. V. Клїть. VI. Ґаньчик. VII. Притули. VIII. Кошери IX. Древоруб X. Піддашє. a. брама; b. фіртка бічна; c. фіртка в ґаньчику; d двері входові; e. двері хатні; k. двері у притули з хоромів; m. двері до клїти; p. двері з надвіря у притулу; o. фіртка у сад. 1. Піч; 2. піч пікна; 3. пічки; 4. постіль; 5. стіл; 6. лавиці; 7. шафка; 8. бодні; 9. скрині у клїти.

що перший рік кладе яйці, називає ся *писківка*), а декуди і *пульпакі* (индики).

На царинках видно лїтом малі копиці сїна, які складають у *одéнки* (одна велика копиця) під *оборóги* (дашок опертий на чо-

Digitized by Google

тирьох сохах) огороджені *о́плотом* (з кіля, ворння і гужв як пліт), щоби маржина не скубала сіна з оденка.

Є також близь хат і *ѣми*, викопані у земли а зверха лодвами та землею вкриті, на молоко, *сколо́тину* (маслянку), *гу́сьлѣнку* (молоко уперед переварене а потім скваснїле), яка дає ся переховувати цїлими місяцями і потім уживати; гуслѣнка має в прожитку Гуцулів велике значінє, бо гуцульска маржина, зимуючи на дворі, не дає в таку пору досить молока; тому *пр҃вчуть* Гуцули лїтом гусьлѣнку, а уживають її в зимі і на весну. У ѣмі преховують теж *слати́ну* (сировицю) і *бурѣ́шку* (бульбу).

Гуцули, що мають більше ґаздівство і родину, і приневолені тримати слуги, лишають лїтом при хатї *дїйники* (кількоро штук коров та овець дійних) для лїтного *прожи́тку*; у таких ґаздів є близь хати осібний *ватарни́к*, де варять молоко, кулешу, роблять гусьлѣнку і пр. Ватарник зроблений з низького однобічного оструба, на якім опирає ся похиластий дах, з переду підпертий двома *со́хами*; при острубі ходить на гужвах або кечках до 2 м. високий грубий *стовп*, до якого прибитий поземо на $1^1/_2$ до 2 м. довгий *верклю́г*, зроблений з двох кусників дерева, що з переду не сходять ся; в тім місцї ходить *берфе́ла*, на котрої *ключі* висить на дугах *каза́н* (зелїзний баняк); наслїдком такого урядженя можна верклюгом враз з стовпом посувати то в право то в лїво, отже казан висунути з поза ватри, а берфелу з казаном посувати то в перед то в зад; — дїрки у берфелї уможливляють надто підвисшеє або зниженє казана після потреби. — Від сторони вітру закривають ватарник лубєм.

51. 1. Острув, 2. побій, 3. соха (тут відтята по середині), 4. стовп, 5. верклюг, 6. берфела, 7. казан.

Майже в кождім оседку знатнїщого ґазди знаходить ся близь хати *сад*. В нїм ростуть яблонї, груші, черешнї, вишнї, сливи, *терно́сливи* (*прунї*) і *бїло́сливи*; в с. Шешорах ростуть превеликі *черехи*, красою і величиною своєю що найменче рівні клепарівським черехам; садять теж *вепри́ни* (волохатий) і *а҆ґре́ст* (гладкий) і *ѣвірницї* = *винницї*, (порічки звані ѣвірницями тому, що листє їх подібне до листя яворового; з ѣвірниць роблять квас); у декого є також *бросли́ви*

Digitized by Google

(оброслі сливи, Pfirsiche). Деякі Гуцули *кохають ся* дуже в садах і вміють дуже добре *класти присáди* (щепи).

Щоби дерева красче родили, перевязують Гуцули на різдво пень дерев овочевих прядивом. Здавало би ся, що се *чари;* однак, воно має свою реальну підставу; так робити учать нині всї підручники садівництва, а то на те, щоби гусїниці, які виколюють ся з кінцем зими з яєчок зложених у земли, не лїзли на галузе дерева, в чім їх здержує власне те прядиво, в яке гусїниці зачіпають ся своїми ніжками. У людий, що жиють близше природи, перейшов результат довготрівалої обсервациї в віруване.

У кого більший сад, там є і *овни́ця* для сушеня овочів. На озницю копають у горбу $^1/_2$ м. куб. землї; там кладуть з пли́тя піч, а від неї кілька метрів довгий канал з каміня; як піч так

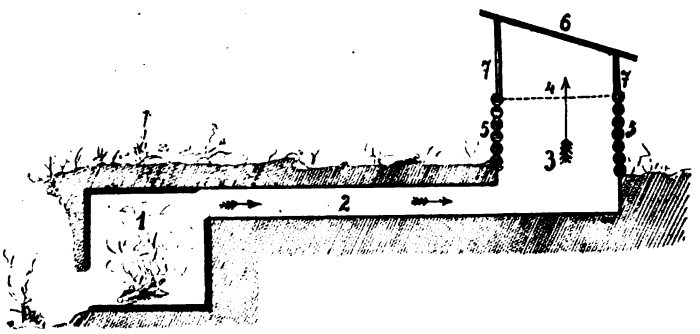

52. Озниця. 1. Піч, в нїй горить ватра, 2. канал, 5. остуб, 4. лїса, 6. побій, 7. сохи.

і канал закидують грубо землею; на кінцї каналу кладуть з вібляків низький остуб, менче більше $1^1/_2$ м. в квадратї, верх него *крижевий* (квадратову) *лїсу* з *цїпків* лїщини, уложених рівнобіжно і близько себе так, щоби насипані на лїсу сливи чи яблока не падали в середину; верх остуба стоїть похилистий побій з драниць опертий на 4 *сохах* (двох коротших а 2 довших ніжках) У печі горить ватра, з неї іде *дух* (тепло) враз з димом каналом до остуба, переходить через лїсу, на якій сушать ся сливи, яблока, коноплї, лен розложені верх лїси.

У деяких ґаздів є на *осовни́ сонця* (осóвнь, місце де сонце борше грів) *пáсїка;* її кладуть в 7 або 8 стїн кругло або з низького остуба або з прямовисних тертиць; потім укривають дахом, що звисав довшою стріхою на двір поза остуб, а коротшою до середини. У середині пасїки є *провíр* (місце не крите), куди *мухи на*

Digitized by Google

пашу водв. Під дахом стоять на помості *вулиї* або *ґержо́ни; вулиї* роблені в віблих дуплавих пнїв, які з обох боків заднені і обмащені

53. Бурдей.

глиною, — а *ґержо́ни* збиті з тертиць; у улию покладені на вхрест *бильця́*, до яких лїплять мухи вощину, а в ґержони закладені рамцї; до вилету в вікна; при вікнї улия є *поли́чка*, по якій мухи ходять. З улиїв перегонять *о́куром* муху і *дружжв* (витискають) мід, а з ґержонїв машинують його.

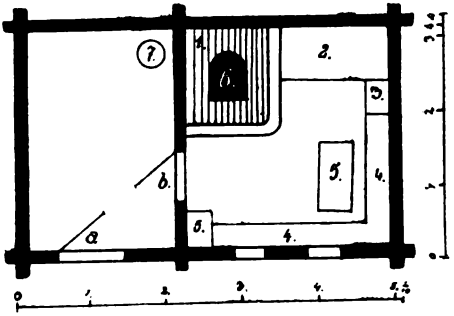

54. План бурдея. 1. піч, 2. постіль, 3. скриня, 4. лавиця, 5. стів, 6. піч півна, 7. бочівка з квасом, а) двері у хороми, б) двері хатнї.

Пасїку обходить *пасїшник.*

Де нема близько *чу́ркала*, жерела води біжучої із скали, до якого для догідности приправляють деревяну ринву вижолоблену з вібляка, там копав собі ґазда осібну *керни́цю*, обкладав її *осмо́вом* (осмів — спорохнїлий у середині пень); вода в такій керниці звичайно млава, заскірна.

Ґазди, що мають свої сїножати подальше, звідки годї звозити скошене сїно до оседка, ставлять на тих сїножатях осібні хати з дуже низьким побоєм, без печи (бо від такої хати не треба податку платити) але з хоромами і притулою; в такій хатї живе ґазда чи його слуги зимою так довго, аж згодує усе сїно зложене там у оборогах; така хата називає ся *зима́рка*, в протиставленю до хати *посидко́вої*, в якій живе цїла рідня, а яка описана повисше.

На *городец* вибирав собі ґаздиня кусень *ситої* землї близь хати, скопув його *горо́дником* у *гредки́*, де садить *бурвшку = рїпу*

Digitized by Google

(бульбу, *такий хлібець, що его ні молотити, ні до млина, а просто до горшка*); весною, заким посадять бурешку, кладуть її на дві неділї у хату під постіль і під лавиці, аби скільчила ся; в городї садять також цибулю, чеснок, петрушку, бураки, брукву, морков, мак, а на *підмéтї* (підвисшеній грядці) капусту, аби не замакала; краями грядок садять біб, кукурудзу, сонéшники.

У городци по грядках кладуть ґаздині против воробців та ворон *óпуди* (убере деревляний хрест у старе шматє і вкрие такоюж шапкою), або *вітрові млинці*, а декуди *деркачі* (також млинці, що дуже тарахкотять) однак рідше, бо від сих полохають ся конї.

Де в хатї є дївка *у заплїтках* (на відданю), визначує і вона собі місце на *підмéтец* (квітник), у якім садить любисток, мак, звоздики, майран, васильок чорний і жовтий, горошок, дрібненький мак, соломенки (Immortelle); щоби підметец не засував ся, обсаджує його в округи барвінком.

Се, що тут подане, находимо в таких хатах, де є *гаразди*, розуміє ся, що з менчими або більшими змінами відповідно засібности ґаздів і їх потреб.

Бідні Гуцули живуть у дуже маленьких, звичайно курних хатинах, званих *бурдéями*; зверха така хата *провáлена каменем*, з дахом дуже *плюскúм*, без причівків. Бурдей, якого подобизну враз з пляном представляють об. 53 і 54, з 20-и m² города в округ него, становить враз з 4 вівцями, одиноке добро родини зложеної з 5 людий; овечки ті випасає лїтом при дорозї 7-и лїтнїй хлопчина; нічю ховають ся вони у хороми, а скоро зимно потягне, живуть враз з людьми у хатї, де одні одних огрівають своїм теплом, а люди з біди *утрýпають ся* (навикнуть) до *сопýху*, який *вонá* з овець та їх *óлїтків* (відпадків). На постели тої хати не бачив я не то ліжника але і клаптика сїна; під ослоном лежав кіш з бурешкою, одинокою поживою тих 5 людий. За те, що вільно їм віддихати гірским повітрем, платить властитель бурдея 5 зр. податку!

Хата ще бідніща без хорім називає ся *бýжня*, а стара хата, що валить ся, *буждиґáрня*.

Над рікою, близь дороги, куди приступ з гуцульских кутів догідний, стоїть *млин*. На млин кладе стельмах в дібранім місцї оструб з одними дверми, покриває його значно похилистим побоєм, а нутро остуба уладжує так, як при ручнім млинї, тілько в більших розмірах; намість корби обертає валом з надвіря *водяне колесо*; аби зерно у кіш насипати, треба вилїзти драбинкою на *подóк* млина. — Водяне колесо зроблене з двох широких обручів збитих з куснів до-

Digitized by Google

щок; обручі ті прибиті до чотирох побе́дрин запущених у валї; аби обручі були завдно в відповіднім відступі від себе, тримають їх *ґрми;* поміж обручами покладені против води *кірцї* (скринки), у які вода паде *лото́ками* і обертає цїле колесо з валом.

У лотоки біжить вода з ріки *млинівкою* (осібним ровом); аби з ріки звести воду у млинівку, треба ріку загатити; в тій цїли покладені у ріцї *ра́ки* (ковбки з двома похилистими ногами) ногами у її дно; раки ті сповні з собою поземими *ре́брами* з коленого дерева, до яких прибивають лати, а ті накидають фовю, лозиною,

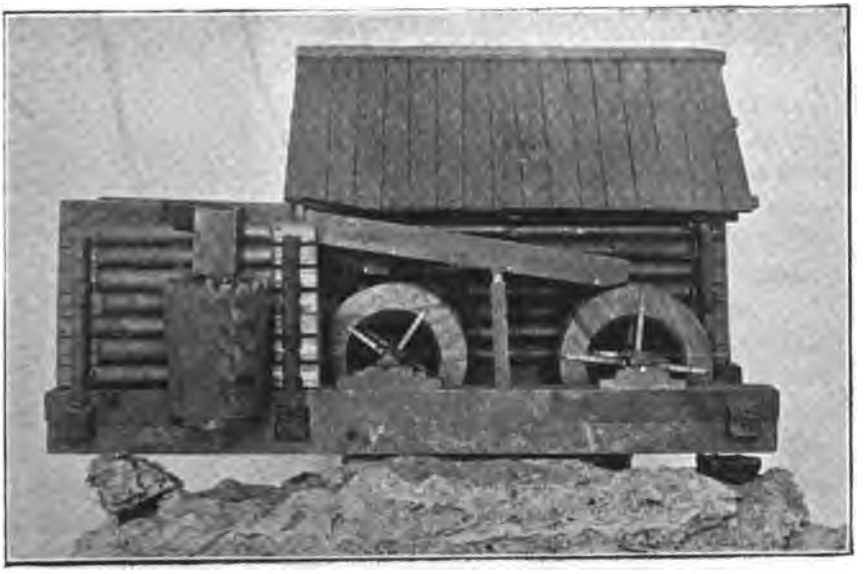

55. Млин. При нїм видно два водянї колеса; в одно з них паде лотокою вода; при острубі віпусту є валило з упадом верх него.

камінем. Так загачена в части вода іде млинівкою під млин, де дно її вибите помостом а боки обставлені острубом; там спирає воду *віпуст* (поперечна стїна) з *дверима;* двері мож підносити в міру, як треба води на лотоки коли млин меле, а коли нї, спустити, щоби вода відпливала боком.

У млинї є звичайно дві *сукнвні ступи*, в які падуть укосом *макогони із східцями*, що *піхають* сукно і рівночасно ним посувають; (коли сукно *вітче* ся, воно рідке, а як піде у ступу, стане густїще, міцне). — Сукнвну ступу порушає водяне колесо, в котрого валї запущенї 4 *плечі* (тверді гранчасті патики); скоро плече уда-

Digitized by Google

рить у чоло макогона, підносить його до гори, а скоро чоло помине, паде макогін у ступу, і так іде раз по при раз.

При стїнї *віпусту* млинівки стоїть *валúло*, велика бочка у споду вузша, в горі зубчаста з дїрами; по при один бік валила іде *ýпадом* (прямовисною скринкою без дна) вода з віпусту з великою силою у валило, де *валєв* ліжники (обертає ними на всї боки), а сама відпливає зубцями і дїрами. Ліжник, що був перше убитий, твердий, стає у валилї мягкий, волохатий.

При дорозї є в кождім селї *кузня*, де *циган* (коваль) кує коні, *мудрує* коло воза, і т. и.

Digitized by Google

VI. Гуцульска церков.

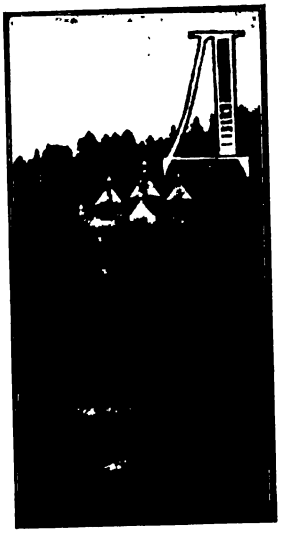

ім Божий, церков, ставлять *майстри* таким самим зелїзником і з такого самого *дерева*, як хату.

Основний плян церкви се *хрест* з чотирма рівними *крилами;* те крило, що від входу, зве ся *бабинéць*, напротив него *вівтар*, а оба бічні *притвóри;* крило з вівтарем звернене до сходу, а бабинець до заходу сонця; високість церкви в напрямі *лїхтарні* рівнає ся довжинї церкви.

На грубих брусованих підвалинах, попідпираних великим камінєм для нерівности терену і против того, щоби від сирої землї не пріли підвалини, стоїть

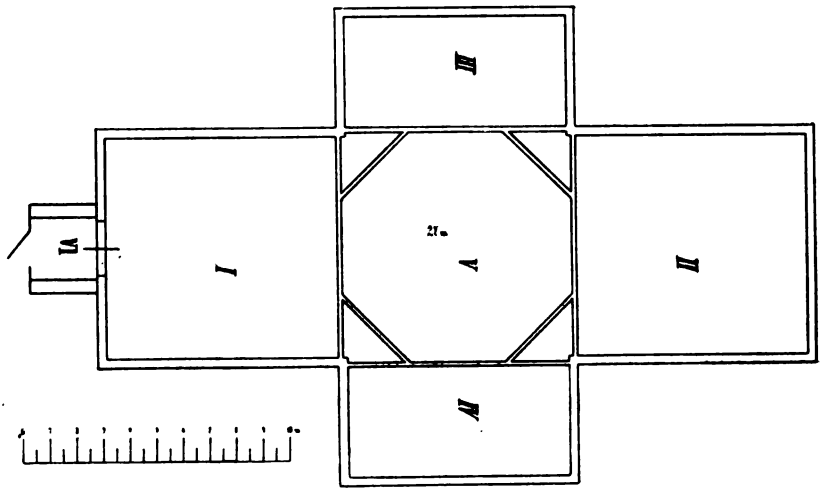

56. Повемий плян церкви. I. Бабинець. II. Вівтар. III. IV. Притвори. V. Середина. VI. Ґанъчик.

Digitized by Google

від середини церкви чисто згибльований оструб з протесів або з брусів; долішна часть того остуба, *підопасáнє*, кладена на замки з довгими вуглами, крита з надвіря *опасáнєм*, спадистим до 2 m широким *побоєм*, що опирає ся на вистаючих вуглах; (під опасанє ховають ся люде в дощ, коли глітно в церкві); верхна часть остуба,

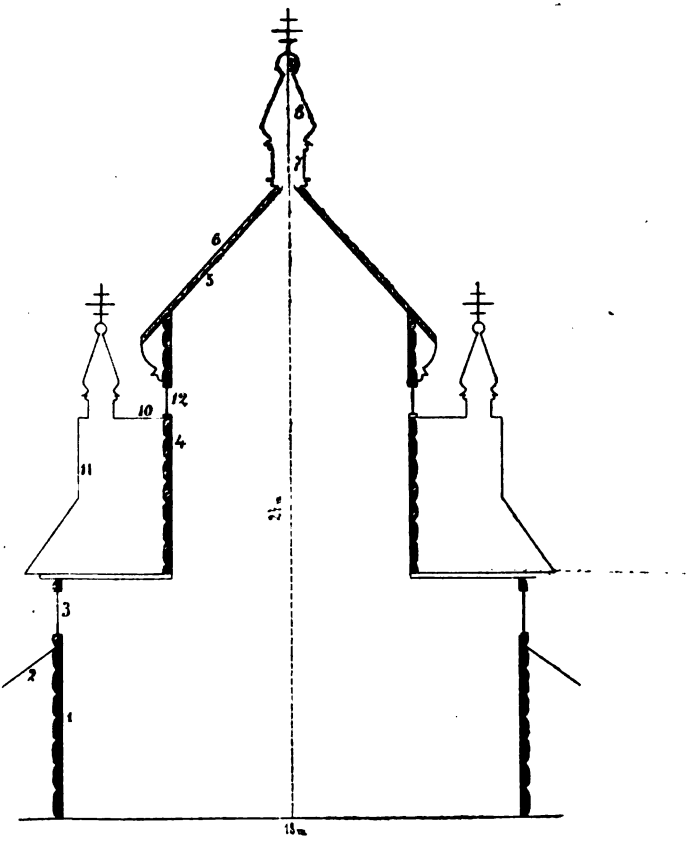

57. Перекрій через середину церкви 1 Оструб. 2. Опасанє. 3. Вікно верх опасання. 4. Оструб осьмірки. 5 Баня. 6. Брукштелї. 7. Ліхтарня. 8. Маковиця. 9. Штибель хреста. 10. Гребінь. 11. Чоло (фациата). 12. Вікна в осьмірцї.

верхопасáнє, кладена також на замки але без довгих вуглів; вона *кожухóвана*, вкрита прямовисно прибитими тертицями, щоби студінь та дощ не заходили у церков; чотири угли крил, звернені до середини церкви, звязані *перехрестєм* (двома на хрест покладеними віблєками); над тими чотирма углами підносить ся *осьмірка*, осмигранний прямовисний оструб з протесів; осьмірку держить сильно пере-

Digitized by Google

хрестє на оструб'і; верх осьмірки покладена *баня*, осьмигранний оструб, що звужує ся що раз більше у гору, де він укритий *кружком*; як опасанє, так і верхопасанє і осьмірка і баня чисто обгибльовані із середини, а дерево *припасоване* так одно до одного, що не лишає ні одної щілинки; та про те *імшать* (обтикають мохом) з надвіря оструб, осьмірку і баню; в вісьмох зверхних протесах бані впущені прямовисно вісім *голосни́ць*, (около метра довгих віблєків); по бани прибиті *брукште́лї*, що заступають тут місце кізлів; брукштелї сягають горішним кінцем до голосниць; брукштелї *латкує ся*; верх

58 Гуцульска церков поставлена Лесьом Ковбчуком, майстром з Яворова.

лат іде *ґонтяний побій*. Голосниці, оповиті тертицями, творять *лїхтарню*, на якій уставлена бляшана *ма́ковиця*; з відки вистає притверджений помежи голосницями *штибель*, на якого верхнїм кінці стоїть *хрест*. До кружка завішений на шнурі *сьвітич* (павук, що звисає по середині церкви).

Над острубом крил покладені з двох сторін кізли латковані і побиті ґонтами, що сходять ся у горі в *гребінь*, а *стріхою* вистають з поза оструба; *прича́лок*, зломаний до надвіря як у хатї, творить прямовисне *чоло* (трикутник), верх котрого на гребени стоїть маковичка з хрестом; задньою стороною притикає побій

Digitized by Google

до осьмірки, де *ловить ся* (сходить ся) з такимиж побоями поставленими на сусїднїх крилах; наслїдком того повстав в місцї, де ловлять ся два побої, *жолоб*; щоби тим жолобом не чуріло на оструб та у церков, прикривають його *кутáси*. Над чотирма кутасами покладені в осьмірцї 4 вікна.

Із середини церкви покладені верх оструба над крилами церкви *балькы*, на яких *вико́чув* майстер вигнуту стелину; в осьмірцї нема її.

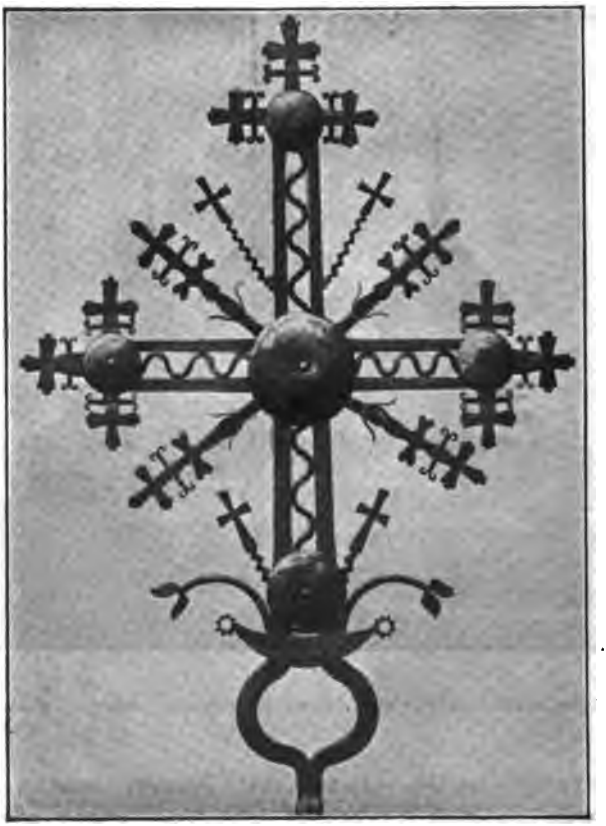

59 Хрест на церкві.

До церкви входить ся *ґáньчиком*, де складають Гуцули кресанї, цалиці, бесаги і т. и.

Хрест на церкві, вироблений з зелїза *слюсарем*, держить ся на штибли, верх котрого зроблений *місяць*, закінчений двома *звіздами*; від місяця розходять ся з під *лїлїової пуклї* на боки дві *лїлїї*; продовженем долїшних двох луків хреста є *перехре́ста* (два грубі

Digitized by Google

гранчасті зелїзні рамена), між яким ве ся *вуж*; у серединї, в місцї, де перехрестє сходить ся, прикриває його з обох боків *пукля середу́ща*, з під котрої в чотирох вуглах вибігають *проміня*. Крім сих головних частий украшений хрест по кінцях рамен пуклями з хрестиками.

Коло церкви стоїть *двїнниця* з чотирогранного оструба, побита у ряди ґонтами.

Нічю вартують коло церкви *драпіжники*.

Digitized by Google

VII. Гуцульска ноша.

Відповідно природі Гуцульщини достроюють і її мешканці свою *ношу* (Tracht) мальовничо; надто мусить бути убране Гуцулів легке і коротке, бо їм приходить ся заєдно перелазити воринє, штрикати по через потоки, спинати ся д' горі, всїдати на коня, кермувати на тратвах і т. и.

Зáвсїдне муцíньске убранє складає ся з білої, на грудях отвертої сорочки, яка на шиї зібрана вузкою *óбшивкою* а на руках при живчику в вузкі дуди; в округ бедер перевязані *очкурем* або притримувані *букурїєв* (вузким ременем) довгі широкі *поркенúцї* з грубого, білого полотна, або ширші, червоні суконні *крашенúцї* або чорні, часом білі суконні *холóшнї* = *гáчі*; поверх них спадає сорочка від бедер, де обперізує її ремінний *чéрес*; пазуху сорочки підтягає Гуцул над черес, наслїдком чого звисає вона з переду коротше, а з заду 20—30 cm. довше; в чересї заткнена люлька, скіряна мошонка, а на довгім ремінци або мосяжних *рекізях* (ланцушку) *бгáний* (складаний) нїж. Стопу овиває Гуцул *онучею*, а по нїй убирає *постоли;* се бувають або *виробякú* (із скіри без шерсти) або *сирівцї* (з скіри сирої з шерстю); як одні так другі суть або на

Digitized by Google

оба боки морщéні, такі може на будь котру ногу взяти, або на *один бік морщéні*, до вбираня лише на одну ногу; *нóси* (кінці постолів у пальцях) суть завше менше або більше до гори *заклебýчені* (задерті); в постолах пороблені *обóри* (дїри), через які засилені або довгі вузкі *ремінцї*, або вовняні *вóлоки* (шнури) до стяганя постолів; кінцї ремінців чи волоків окручені раз по при раз

60. Гуцул з Яворова в завсїдньім лїтнїм убраню.

в округ ноги верх кісток і верх долїшньої части поркениць чи крашаниць (обр. 60); молодші Гуцули носять замісь постолів чоботи з високими холявами, в які запускають кінцї крашаниць; до лекшого стяганя чобіт служить *гицлик*, скіряний ґузик вистаючий на зад обцасів. — Поверх сорочки перекидують Гуцули через плече невідступну *табівку* (об.69) (ремінну торбу), в яку ховають люльку, тютюн, протичку, кресало, кремінь і чір (губку) або сїрники, мошонку, і т. и. На сорочку надївав Гуцул *кептáр*, (білий короткий кошушок без ру-

Digitized by Google

кавів), *обрамо́ваний* на вкруги, в раменах і на *про́шевці* (ковнїр) або одностайним смушем, або кавалками з білої і жовтої телячої скіри (*скіра* — з шерстию, *ремінь* — без шерсти) (обр. 62); *грідушки́* (передні части кептара), *плече́* і *кли́нє* (по боках), а також і *шви* понашивані сафяновими червоними і зеленими *зубцями*, закінченими *ки́тицями* з волічки; надто понабивані ті зубці взористо мосяжними капслями; по краях а також поміж двома рядами зубців суть кептарі *вро́вані* (переплетені вузенькими сафіяновими пасками,

61. Гуцул з Ростік в завсїдній літній убрапю.

62. Легінь з Брустур

обшиваними червоним волічковим шнуром); і иньші місця кептарика, особливо вугли, суть *мудро* витинаною сафіяновою скіркою понашивані; — на плече звисає два і більше дармовисів; такими двома дармовисами звязують кептар під шию (див. поннзше літоґр. таблицю).

Голову з буйним темним, по середині поділеним, на оба боки і карчило у кучері спадаючим, звичайно маслом намащеним волосом, вкривав Гуцул *кресáнею* (чорним, повстяним капелюхом); денце кресані перевязане *басаманóм* (ґальоном), *писаною* мосяжною блях хою, або *байóрками* (ріжнобарвними шнурками) (обр. 62).

Digitized by Google

Челядíнське завсíдне убрáння складáв ся з сорочки з обшивкою і дудáми, що звисáв у ***пазухáх*** і сягáв до половини під'удя, — з двох коротких запасок, що вкривають перед і зад тíла або тільки з одної (задної) (обр. 63), притримуваних в округ бедер ***попрýжкою*** (вовняним вузким поясом) або ***букурíвв*** (вузким ременем); ноги в постолах з онучами як у мущин; по сорочцї іде кептар як мущинський.

63. Дівчина з Яворова в завсíднім лíтнім убраню.

Голова дівчини лíтом і зимою не вкрита, волос мащений, на серединí голови перечесаний і з заду заплетений у дві малі бічні кіски, що зараз при голові сплетені у одну грубшу червоною волíчкою переплíтану косу; кінцї волíчки, ***фíст***, звисають на плече.

Digitized by Google

Жінки убирають ся на *бу́день* (будь котрий день кромі сьвят) так як дівки, заплітають так само волосє як дівки, лише без волічки; волося вкривають білим чіпцем, почім завивають голову у *черле́ну* або чорну писану купну фустку, яку завязують на потилици так, що кінці її враз з *то́роками* (френзлї) звисають на плече (обр. 64, 65).

Ідучи у місто або за якою орудкою убирає молодша челядь на шию много рядів лискавок, пацьорок, хрещиків, поміж якими звичайно один більший; в около шиї перевязує *силянку* або *ґердан*

64. 65. Молодиця в Брустур в завсїдній літній убраню.

з дрібоньких пацьорок (об. 73), а через плече перекидує вовняну дзьобню, в яку вкладає фустину, хліба, та таке иньше (об. 66.). Дзьобня така є ткацькою роботою; дівчата украшають її вузкими золоченими і срібними басаманами, нашивають золотих ґузиків, наслїдком чого така дзьобня з далеку визначуєсь полиском.

Над білим Черемошем носять дівчата і молодиці богато вишивані[1]) дуди рукавів (див. обр. 71, 77), до чого є поміж Гуцулками осібні *швалї*, що за заплатою виконують роботу після жаданого

[1]) О гуцульских вишивках подаю понизше.

Digitized by Google

взору; тепер узялись і жиди до того і продають по крамах готові *ўставки* і *дуди* вироблені на ткацьких варстатах.

Прилюдне убранє (див. титуловий кольоровий образок) уживане в сьвята і неділю, на весіля і т. и. складає ся з описаних конечних частий, воно *біле* (чисте), красше і більше *писане* (богатші взори).

66. Молодиця з Микуличина. (Кліш власність тов. Просьвіта).

Мущина овиває стопу у червоні грубі *суконні онучі*, так зручно в округ кісток зложені, що творять там 10 — 15 cm. високу, краєм шнурочком з жовтої і зеленої волічки обшивану холявку; деякі взувають замісь онуч *капці* з холявкою з червоного грубого сукна сшиті; верх онуч чи капців убуває мущина червоні на оба боки морщені, у пальцях заклебучені постоли, які стягає довгими в округ кісток високо овиненими волоками; бедра оперізує мущина широким ременем окрашеним писаною бляхою, цїточками,

Digitized by Google

канонєрками (канонєрскими ґузиками), *бобриками* (мос. ґузиками власного виробу); ремінь спнятий мосяжними спряжками, з якого звисають дармовиси від мошонки, игольник, протичка, ніж бганий, *сугак* роговий (прилад до робленя дїр в скірі і розвязуваня узлів), *рекізі* (ланьцюшки) від люльки, ножа і т. д. Дехто бере поверх такого ременя іще грубі рекізї, а в ремінь вкладає *нїжна* (ніж і сугáк

67. Ґуцульска родина з Брустур в занєдпїм лїтнїм убраню.

у скіряних похвах). Через рамена перекладає Ґуцул *перехрéсницї*, *порошнúцї* (кубок (об. 70) і рожок) а надто іще *табівку* (об. 69), (скіряну торбу) богато уквітчану мосяжем*); на се убирає кептар, а верх него короткий чорний *сердак*, або темночервоний *крашенък*, або *байбарак*; (сердак, зглядно крашенък мав бічне клинє, через се він у клубах виспає на боки, а байбарак, без клинів, прилягав гладко в округи тїла). *Сердáк*, *крашенък* чи *байбарáк* обшиті

*) О тих і иньших частях блише в части: Домашнїй промисл.

Digitized by Google

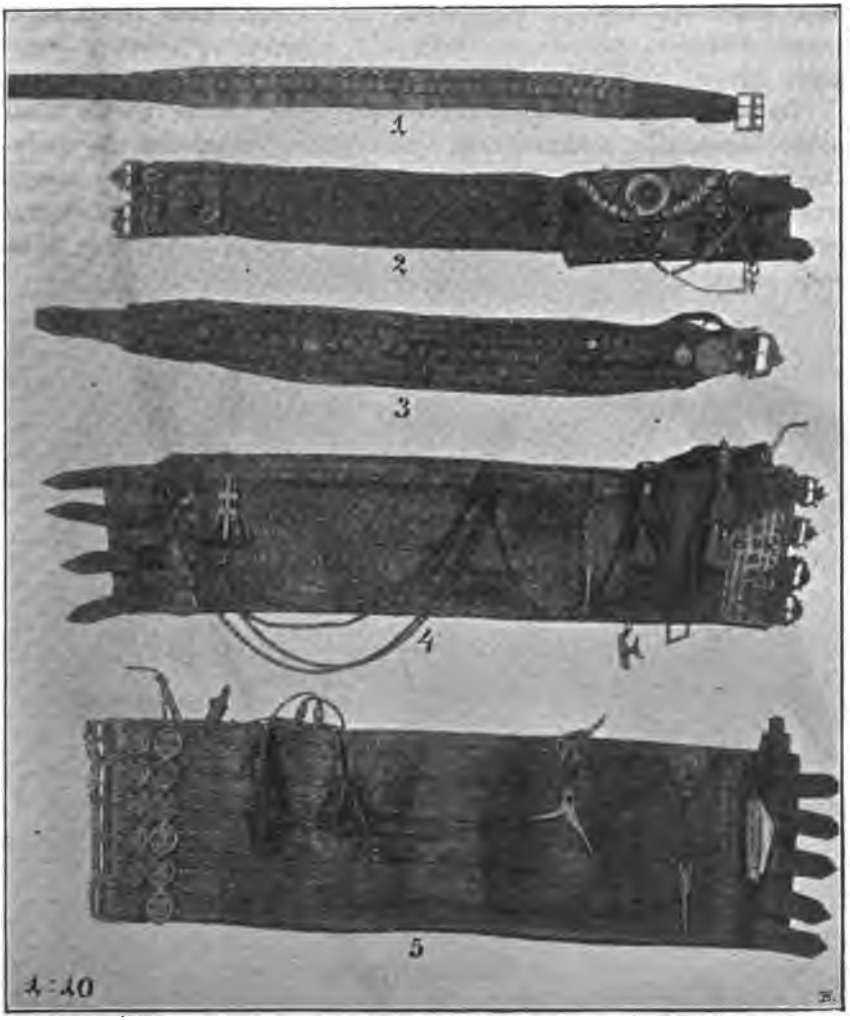

68. 1. *Букурійки*, вузкий чеберинський ремінь украшений *бобриками* (мосяжними ґузиками гуц. виробу). 2, 3, 4, 5. *Мущинські ремені*. 2. Ремінь вибитий у взори *цїточками* (дрібненькими мосяжними ґузиками), украшений з лівого боку мосяжною писаною бляхою, по правій видно мошонку, кресиво, протичку на *ремізчах*. 3. Ремінь до щоденного вжитку украшений більшими і меньчими бобриками. 4. Ремінь, орнамент витиснений на скірі; украшений грубими звислими ремізами, бовтицями; з лівого боку звисає ігольник, з правого кресиво, протичка, а з поза ременя видно виставочий цибух люльки і дармовиси від мошонки. 5. Ремінь, що сягає від бедер по під паху, в нїм люлька, мошонка, *сугак роговий*, протичка, ніж бганий. Власність музея імени Дїдушицьких у Львові.

Digitized by Google

довкола і на швах червоними, зглядно чорними шнурами, а на гріду́шках украшені богато *рѣзкою* (морщеними шнурами); з під про́шивки звисають червоні дармовиси; краєм гріду́шки понашивані червоні волічкові *ґу́вики* до запинання; з переду у *ріжках* понашивані *ку́чері*. (Гл. лїт. обр.).

Прилюдна кресаня красча буденної; вона убрана новим басаманом, байорками, а закосичена (у парубків) *когутами* або *павуна́ми* (перами з когутєчих або з павєних хвостів); з боку звисав *ки́тиця* (круглі волічкові дармовиси); кресаню притримує *підборідь* (ременець з черленого сапяньця, вибитий у взори капслями). (див. лїтоґр. обр.).

69. 1. Табівка 2. Табівочка.

До сего всего належить конечно *топоре́ць* або *ке́леф*, а у старших *па́лиця*. (див. об. 70 і Домашнїй промисл).

Старші *люде* носять після давної *звичі* (звичаю) на грудях великий мосяжний хрест перевішений через шию на грубих мосяжних рекізьках (див. об. 70 і Домашнїй промисл).

Хустка в около шиї на пів шовкова, чорна у легкі взори, спнята з переду великим персте́нем, або звязана у *ґудз*, кінцями звисає на груди, доповнюючи цілість *мущинського* убраня.

Digitized by Google

СЕРДАК

Digitized by Google

Digitized by Google

70. 1. Кубок на порох, 2. Топорець, 3. Игольник, 4. Палиця, 5. 6. Мосяжні нагрудні хрести, 7. Кресиво.

Digitized by Google

І *челвдінське прилюдне* убранє богатїще і більше його як завсїдного. Сорочка з *уставками* (вишиванями на раменах), (обр. 76.) а у многих і цїлі рукави дрібно і густо вишивані (обр. 71. 77.); під дудами над *живчиком* в *нараквицї* (на дротах плетені з волічки); через плечі перевішена у лївий бік червона, бовтицями та сухозолотев уквітчана дзьобня, а з шиї звисають на груди шнурки *лискавок* (блускучих скляних перелок), *писаних пацьорок, клокічок* і одна або більше *зґард* (обр. 73.). *Пацьорки* склянні, ріжнобарвні, взористі, вироблюють

71. Молодиця з Ростік

72. Старша жінка з Брустур

в сьвяточнім лїтнїм убраню.

спеціяльно для Гуцульщини в Венеції, звідки їх жиди спроваджують до своїх крамів; *клокічки*, се кругле насїнє корча клокічки (Staphylea pinnata); *зґарди*, се мосяжні хрестики *набірсані* (насилені) на шнурки, дроти, шкіряні шнурочки, а віддїлені від себе *переліжками* (з дрота мосяжного скрученими або з такої бляшки зробленими рурочками). Шнурки пацьорочок і зґард спняті на карку мосяжними *чепрагами* (об. 73) (спінками). Тягар тих нагрудних окрас доходить у деяких жінок до ваги кількох kg. В ухах висять *ковткй* купні або гуцульскої роботи з мосяжних бляшок та *бовтиць* (ґузиків) (обр. 73.).

Digitized by Google

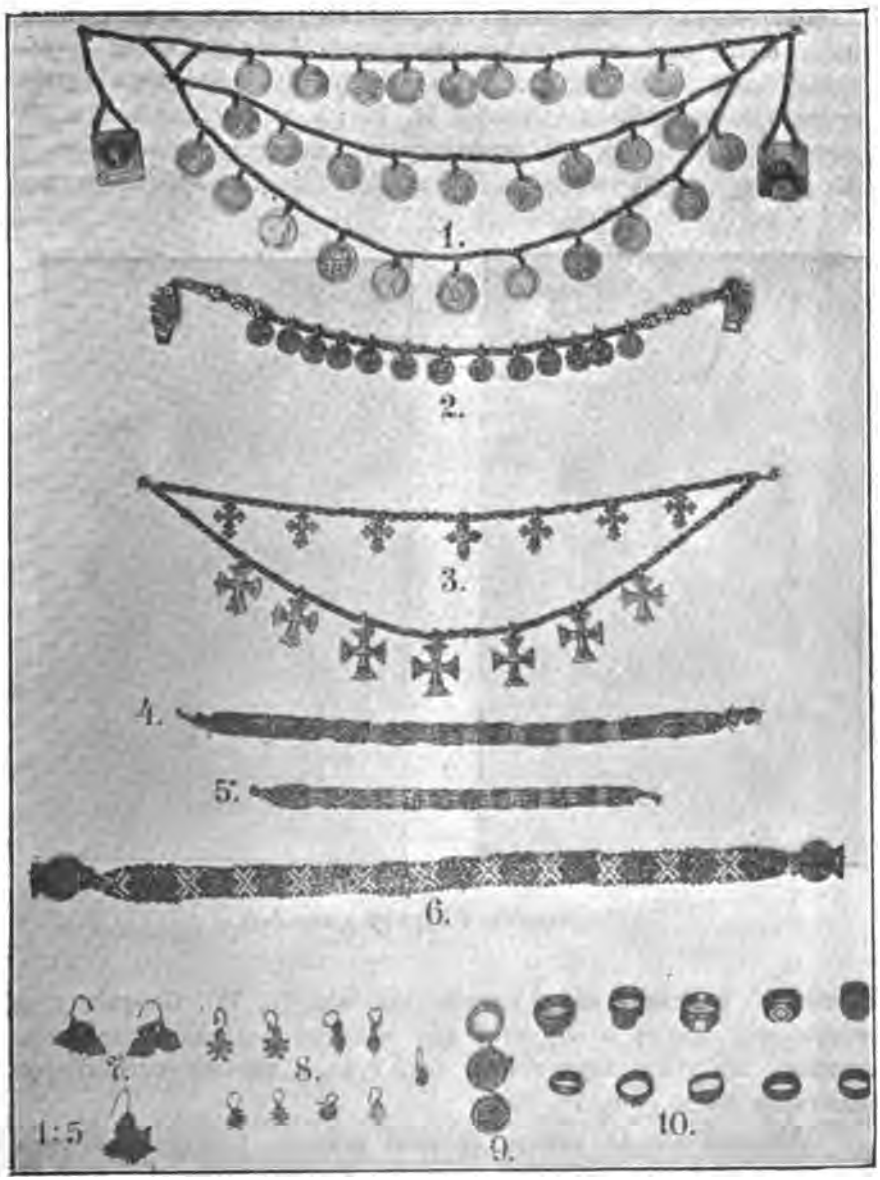

73 1. *Згарда*, трирядова із срібних монет завішених на ланцюшку, зробленім з *переліжок* З обох боків висять дві *чепраги* з мосяжної бляхи, якими спинає ся згарда на карку. 2. *Згарда* однорядова з мосяжних вирізуваних грубих бляшок; з боків чепраги. 3. Згарда дворядова з мосяжних хрещиків гуцульскої роботи, переложених переліжками з пацьорок. 4, 5. *Силянки* з червоних кораликів, переложених мосяжними бляшками. 6. *Гердан*. з дрібоньких ріжнобарвних пацьорок у взори понасилюваних. 7, 8. *Костки*, 9. 10 Перстені гуцульскої роботи. Власність музея ім. Дідушицьких у Львові.

Digitized by Google

Молодиці і старші жінки покривають уплетене волося білим чіпцем, почім завивають голову *штудерно* і *мудро* білою *перéміткою* (завій з полотна власного виробу) або *рантухом* (завій з купного полотна, Reintuch) (обр. 74, 75); з переду над чолом *рісýють* (морщать) (обр. 76) перемітку зглядно рантух, овивають її попід бороду, *підборідь* (обр. 74), а *цúби* (кінці) з *заббрами* (ви-

74. 75. Молодиця з Брустур у перемітці.

шиванями) пускають назад голови (див. обр. 75, 79). Перемітку чи рантух *підвúвають* в скоромні дни поверха черленою квітчастою фусткою, завязують верх тімя у один ґудз, а *тóроки* (френзлі) пускають на плече (обр. 78, 79).

У сьвята вбирає челядь *дротяні* запаски, (переткані сухозолотою), такі блищать з далека.

Замісь запасок убирають дівчата у великі сьвята або на весіля (особливо молода) *сукню* з синього сукна обшиту долом кількома рядами *басаманів* (ґальонів).

Запаски чи сукню перевязують *попрýжкою* або *букурійкою* (об. 68) (скіряним вузким ремінцем) часто гарно украшеною мосяжними

Digitized by Google

бляшками, бовтицями, клямрами та пряжками. З поза пояса звисає (від паради) червона довга фустка.

Ноги убирає челядь червоними на холявках ріжнобарвно украшеними *капчура́ми* (плетені на дротах з крашеної вовни), а верх них червоні заклебучені постоли, або чоботи на високих вузких обцасах з підківками; запетки і обцаси густо понабивані мосяжними кап-

76. Молодиця з Шешор у *рішеній* перемітці.

77. Молодиця з Брустур. Дуда богато вишивані.

слями. Холявки капчурів, густо оповиті волоками, сягають до половини пїд'уда, доки теж звисає сорочка, — наслїдком чого видні завше холявки капчурів, зглядно чобіт.

До прилюдного убраня належить ще *ґу́ґля* (в болгарськім: бу́ґла, род довгого каптура з білого грубого сукна), (обр. 89), яку челедина при погоді носить на руцї, а на случай дощу перекидає зшитим боком через голову, а незшитий звисає через плече і укриває цїлковито сердак; з переду спинають ґу́ґлю *чепра́гою*.

До сьвяточного убраня належить ще біла *фустинка*, яку челядь (молодша) держить на показ у руках, не утираючи нею нї носа нї поту.

Digitized by Google

В часі посту не носить челядь ні коралів, ні зґард, ні дротяних запасок, і не заплітає волося ані у бовтиці ані у волічку, тільки *гладко* (без прикрас), а жінки не завивають голову червоною хусткою верх перемітки, але тільки самою білою переміткою; хоч і ся *звíч* (звичай) уже устав, і жінки (особливо молодші) перестають в загалї завивати голову в *перемітку*, тоту давню ознаку чистоти, але радше завивають ся дешевшою і догіднїщою фусткою.

78 79. Жінка з Яворова в перемітці перевязаній квітчастою хусткою.

Так як завсїдне убране легке, є, як се бачимо з повисше описаного, прилюдне убране при своїй мальовничости тяжке; дивно виглядає се особливо лїтом, що челядь і парубки обладовують ся лудинєм з грубого вовняного сукна, під яким грів ся їх тїло в кептарі з баранячої густим волосом покритої скіри! Зрозуміємо се, коли зважимо, що Гуцули дуже честолюбні, з усїм своїм богацтвом любять прилюдно показувати ся та звертати на себе увагу, що особливо мають на цїли дівки на відданю, *фіцїґорні* молодиці і *джýси!*

Мимоволї спитає хто, як же їм ходити у тім убраню по горах, перелазити вориня, штрикати через потоки з каміня на камінь і т. и.?

Digitized by Google

Се все двигає у бесагах на плечах або сама челядь або терпеливе-шкапа, а люде *по́рають ся* (роблять тоалету) аж там, де їм треба виступити прилюдно. Тому не дивно, що павіть літом мож у церкві, на храму бачити Гуцулку у тяжкім довгім кожусі з рукавами (об. 81), а під ним кептарик а вже що найменче сердак!

Дівка причісує голову ось як: волося ділить по середині голови на дві части, а кожду з тих частий на три *пелю́стці* (частини); з кождої з трех пелюсток заплітає косу враз із *шва́ркою*, ниткою, на якій з рідка *набо́рсані* (понасилювані) *пу́головиці* (Сургаеа moneta) або *бо́втиці*; шварка губить ся у косі а бовтиці чи пуголовиці ідуть лицем по верх коси; наслідком того украшають цілу косу

80. Дівка з Яворова в уплітках; кептар мало *орований*

81. Молодиця з Яворова у кожусі (див. також обр. 89).

бовтиці чи пуголовиці (обр. 80, 82, 83, 84, 85 і кольор. таблиця); щоби коса довший час, тиждень цілий (бо Гуцулка заплітає ся лише раз в тиждень, в суботу, пізним вечером або ночею) добре заплетена трималася, *поплі́тають* косу *по́плі́тками*, обвивають її *ту́го* помежи бовтиці ріжнобарвною, найбільше червоною волічкою так густо, що з під по́плі́ток не видно волося; щоби сей *уплі́т* тримав ся голови, привязують верх тімя кінці кісок *при́вязкою* (червоною

Digitized by Google

82. Закосичена дівчина з Ростік. Дуди богато вишивані.

83. Дівчина з Яворова у святочнім літнім убраню. Кептар богато вишиваний.

84. 85. Дівчина з Яворова у святочнім кептарі і уплітках.

Digitized by Google

УПЛІТКИ

КЕПТАР

Digitized by Google

Digitized by Google

гарасівкою), і звязують її на потилици; той уплїт *закосичують* ще, (накладуть чічок у косу і на цїле тїмя).

Новіщими часами підвязують ся, особливо старші дівчата, по під бороду червоною квітчастою *фусткою*, а звязавши її на тїмю у *переміть* (туда) пускають кінці її з тороками по потилици; по під хустку з боків голови втикають *чічки* (живі або роблені цьвіти); хустку здоймають дівчата у хатї; в деяких селах привязують по під уплїт на зад голови цїлі мітки ріжнобарвної волічки, котра звисає на плечі (обр. 80. 84. 85. і кольор. табл.).

86. Гуцул у клепани.

87. Гуцул у шепці, з оберненим до гори кожухом (підчас снїгу).

Зимою вкривають мущини голову *клепáнею*, *шлúком*, або *шапкою*; *клепаня* (обр. 83), з червоного або синього сукна бараном підбита, а по краях обрамована лисячим хвостом; вона вкриває цїлу голову, кінцями іде по над уха і по під бороду, де з переду завязує ся її на шнурок, так що з під клепані видно лиш очи, ніс та уста; *шлик* має дно з червоного сукна, а навкруги *ковнїр* (обрамоване широким чорним смушем), якого може в часї студени у долину стягнути і заслонити потилицю і боки голови від вітру; *шапка* (обр. 87. 88.) цїла смушева чорна, підбита білим бараном.

Digitized by Google

На студїиь закидають мущини сиву, довгу, суконну *манту* з високим ковнїрем, якого піднимають у гору, а руки ховають у вовняні плетені рукавиці з одним пальцем.

На босу ногу убирають мущини і челядь зимою, як мають іти у дорогу, або до роботи *напе́рсницю* (малу мягку вовняну

88. Гуцул з Яворова, в зимовім убраню.

онучку), верх неї *пове́ржницю* = *черезпо́жицю* (велику, грубу вовняну онучку), верх тої мокру предівну онучу так велику, аби *сквкла́* (вистала) на цїлу ногу, по нїй постоли, а замотавши волоки виходять зараз на двір; предівна онучка ствердне від морозу, тодї вже

Digitized by Google

холод не перейде до ноги, може іти і водою, нога буде суха цілий час. Як би посидів у вохкій, предівній онучи довше у хаті, набрала би поверхниця від неї *вóлоду* (вохкости), тоді було би зимно і мокро у ноги.

У велику студінь, до роботи у млинівках, на ріці убирають мущини на тіло вовняні холошні а верх них вохкі полотняні гáчі,

89. Група Ґуцулів в Яворова. Третя з ряду молодиця у кожусі; Ґуцул — майстер церквий Лесьо Ковбчук; з правого боку жінка з ґуґлею на руці.

на яких утворить ся верства поледиці, що не допускає під себе ні зимна, ні води.

Челéдь надівав в зимі *наколíнниці* (білі вовняні ногавиці), привязані висше колін; верх кептара убирають жінки *підбіякú* (довгі сердаки підбиті кожухом), а на сьвято до церкви *кожухи* з рукавами, довші від кептарів (обр. 81, 89).

Digitized by Google

VIII. Гуцульский харч.

арчуйте здорові! — Дѣкува́ть, просимо і вас ришних!

Такими словами здоровлять Гуцули себе посполу, коли зайдуть до себе в пору обіду, коло 9-ої год. рано.

Головну, нераз одиноку поживу дає Гуцулам кукурудзяна мука; з неї варять у осібних горшках, *кулешінниках*, а в більшій скількости у *чугунних кавана́х*, *кулешу*, а у богатших, в скоромні дни *бануш;* на бануш сиплять на три міри кипячої сметани по трохи одну міру кукурудзяної муки не мішаючи її і лишають, щоби з чверть години спокійно варила ся, почім ділять її на дві части і варять кожду для себе з 5 мінут, заколочуючи на огни так довго, аж зварений *бануш* пустить масло і вийде за колотівкою.

З кукурудзяної муки варять надто у дни скоромні на солодкім молоці *кашу*, і печуть *малаї = коржі*.

Digitized by Google

По при страви з кукурудзяної муки становить *бурѣшка* (бараболя), сира (квашена) *капуста*, *фасуля*, *горох*, *біб* найважнїщу поживу Гуцулів, до того у скоромні дни *молоко*, *масло*, *брындзя*, а у пісні *огірки*, *олїй смажений* з цибулею і солею, яко приправа до бараболї, кулеші, малая, хлїба, а у декого варені *сушеницї* з слив, яблок, груш, черешень, і *росівниця* (квас з огірків та капусти).

У великі пости їдять Гуцули пісну кулешу, яку мачають у воду засолоджену цукром.

Буденною стравою по при кулешу є *борщ свєклєний* (бураковий) і *гу́сьлєнка*.

Гусьлєнку роблять ось як: Гріють солодке молоко так довго, аби добре скипіло, (*тільки вода, божа манна, та те що у нїй є, гото́вить ся, а молоко грів ся, воно кіпить*); потім відкладають на бік, аби трохи *прохолода́ло;* відтак пересипають у деревляну коновку, в якій була квасна сметана (коновки по нїй не треба мити); там стоїть молоко легко прикрите і тихонько; за пів доби воно згусне і гусьлєнка (квашена) готова. — Як же є дома гусьлєнка, тодї мастять *кваснї́цев* (гусьлєнкою, бо вона квасить молоко) коновку, і сиплять у ню солодке переварене *лїтепле* молоко, верх котрого кладуть трохи квасницї і накривають, *аби нїхто не кивав*; за пів доби буде гусьлєнка готова.

Як гусьлєнка стоїть у бербеници довго, пр. пів року, називає ся вона *зи́мне молоко* (з зими). — Вона стає на вижившлєнє не тільки чоловікови, але і *ківним коровам* та вівцям, як *укотять ся*.

Кісьлєку, квасного молока, що *усто́їло* ся саме, не їсть Гуцул.

Масло роблять або у фасцї хитаючи нею, або у *ботелёвах* (масничках), поколочуючи подїравленим кружком; із сметани виходить *масло* і *сколо́тини* (маслянка).

Хлїб кислий роблять ось як: варять бурєшку, *луплять її* (оббирають з лупинн), товчуть у коритї, розпустять водою на рідко, поставлять на пїч у тепле, де вона кисне, а як стане зверха шум (сквасніє), сиплють кукурудзяної муки і причинєють, почім вироблєють хлїб і сажєють у пїч на капустянім листю.

Богатїщі їдять у скоромні дни надто ще і овече мясо, рїжнородно приправлене, найбільш вуджене, *бу́женицю*.

Кромі сих звичайних страв спожнвають Гуцули ще ось які:

Юхварка; покришену бурєшку наставлять на водї, посолять, накришать до неї сира, а як зачне кипіти, докидають пощипаного тїста з білої муки і закришки.

Digitized by Google

Двома на пісні дни; сціджують воду з вареної фасолі, бульби, бобу, кришать до неї малая, хліба або кулеші.

Росівниця; варять трохи квасної капусти з капустяним росолом і водою, додають до того рижу і кукурудзяних круп, і розріджують тертим маком або молоком з під сімя. (Висушене сімя труть у макітрі, почім видушують і сціджують через ціділо, черес котре переходить біле молоко).

Юшка в мяса або *риби;* варять посолене мясо або рибу з бурешкою, тістом і закришкою.

Лйванка, солодке молоко підбивають білою мукою на рідко солять і варять. Лизанку їдять з хлібом або кулешею.

Логáва, се піханий варений ячмінь; логазу їдять з олієм, цукром або медом.

Пироги; на скоромий день з бриндзею; до ужитку *рєдє* (приправляють) їх яешницею або сметаною; на пісні дни роблять пироги з повилом або із сливами.

Лопаткй; молода не лущена варена фасоля.

Кукурудза ціла з коченом зварена або спечена.

Молочна каша, кукурудзяні крупи варені на молоці.

Каша в гарбузів; розібють гарбуз або диньку, виберуть із неї *почки* (зерно) а *півку* (мягке) вистругують ножем, відлуплюють *кору*, кришать дрібно *біле мясо* з під кори, наставлять у горнець і готовлять на воді. Як добре скипіло, зціджують воду, розісруть варений гарбуз і сиплють до него гречаних або кукурудзяних круп, а вимішавши варять у друге. Як уварить ся, додають тертого маку.

Бураки дрібненько кришені; у однім горшку приставляють половину солодких другу квасних бураків, у другім горшку *кукурудзянок* (білих, дрібоньких фасоль, що ростуть між кукурудзою), а як зварять ся, зсипають до купи, закришають і їдять з хлібом або кулешею.

Вáря: солодки, квасні бураки, сливи і фасолю зварені кожде окрено зсипають до купи і мішають.

Товчéнка: варять біб, фасолю і бурешку кожде окремо, потім зціджують з них *двому*, а фасолю, бурешку і біб зсипають разом у миску, додають до того тертого маку, перцю, цукру, цибулї, закришки, трохи перцюги, перемішують і перетовчують усе разом.

Бруква, її луплять (оббирають), кришать, солять і варять, потім додають до неї троха перчиці.

Сира капуста: (квашену) капусту солять, додають тертого хріну, цибулї, закришки, розріджують олієм і їдять з хлібом або кулешею; кладуть також таку капусту у книш.

Digitized by Google

Солодка капуста: варять капусту, відціджують, додають оцту і цукру; в скоромні дни варять капусту з солониною, будженицею.

Смаженї барабулї: варять бурѣшку, луплять її, покришать у ринку, закришать, сиплять (в піст) олію, (в скоромні дни) сметани і масла і висмажують.

Киселиця: із сушених переварених слив видушать кістки, розготовлять мясо із слив іще раз на *мо́лот* (аж цілком розварить ся), сиплять до того кукурудзяних круп і варять іще раз.

Голубцї: миють кукурудзяні крупи, аби *пустили* муку, додають до круп закришки і завивають у капустяне листѣ, зваренї голубцї *рядѣ* (приправляють) олієм, чесником, маслом, солониною.

Двьо́бавка: варять пшеницю, почім додають цукру, меду і трохи соли.

Явшиця: до солодкої сметани, і стілько *давнїщої* (квасної) бють двоѣ, троѣ яѣць і підо́бивають трохи кукурудзяною мукою, а посоливши варять і закришують.

Масло топлене з яйцями (звичайна явшиця).

Мясо смажене: покришену будженицю, ковбасу, солонину, *топлять* (смажать) з закришкою; коли нема ковбаси і солонини, то топлять покришену будженицю з маслом.

Квшки свиньскі надївають гречаними або кукурудзяними крупами і печуть їх з кусаком солонини.

Ковбаса з свиньского мяса.

Студенец з будженицї: юшку з студенця сиплють у миску, заправляють тертим чесником і перцем, почім ставлять у холод аби застигла.

Кромі хліба і малая печуть іще: *книші, легкодушники = подавники, кукуцї, пуґачі* і *баби.*

Книші: варену бурѣшку луплять, товчуть у коритї, *валѣють у муцї* (перемішують з мукою), розплескують і накладають у середину бриндзї змішаної з чебриком, петрушкою, чесником, а загорнувши се у тїсто, кладуть на верх овечого масла або солонини і так печуть.

До книша роблять у піст осібну *припра́ву;* в тій цїли труть мак, солять єго, кришать плодистцу, приросту, чебрику, цибулї, сиплять олію, цукру або меду, (закришку сю парять трохи); се все змішають разом і їдять хоч з хлібом, хоч з кулешею, або кладуть у книш, заким єго поставлять печи.

Легкоду́шники = пода́вники, се малі хлібцї, які подають за простибіг, аби легче було помершим душам.

Digitized by Google

Кукуцѝ, малі хлібці, що дають дітям на новий рік.

Пуґачі (*матаржѝн* в Жабю): набирають літом усякої закришки, поварять її трохи, сцідять, потовчуть макогоном, перемісять з кукурудзяною мукою і печуть як хліб; пуґачі дуже запашні.

На *баби* готовлять кулешу не густо і не рідко; почім крають її ниткою на *грінки* (кавалки) і кладуть у *теґа́ньку* (горнє в горі ширше), у якій є на дні солонина; верх неї кладуть верству грінок, другу бриндзї, знов грінок, масла, кулеші, солонини і т. д. аж до верху, і поперетикають веретеном з верху аж до спода; теґаньку накривають бляшаною покривкою, перевязують дротом, щоби з неї не парувало і щоби масть із середини не чуріла; потім кладуть у піч зразу коло ватри, а як теґанька розігріє ся, у грань, де обертають теґаньку на всї боки, аби баба добре випекла ся.

Таких страв добирають Гуцули найбільше на толóку (чи при хатї, чи на сїножатах), на празники, весїля і більші сьвята.

За напій уживають: *горівку*, *пиво*, *вино* (нераз кваснїще оцту), *вар* (з сушу) і *квас* з яблок; на квас кладуть у полібочок одну половину солодких а другу квасних яблок, наливають водою, сиплять нетертого перцю і накидають скорушини; се все постоїть до зими, і квас готовий.

Digitized by Google

Зміст першої части.

		Стор.
1.	Фізіоґрафічний огляд	1
2.	Етнольоґічний „	25
3.	Статистичний „	54
4.	Ґуцульске село	71
5.	Ґуцульский оседок	86
6.	Ґуцульска церков	115
7.	Ґуцульска ноша	120
8.	Ґуцульский харч	139

Друга часть містити буде:

9. Роботи в оседку і на кішниці.
10. Домашній промисл.
11. Бутини і сплавачка.
12. Полонина.
13. Родини.
14. Весїля.
15. Сьпіви, музика, танцї (з нотами).
16. Смерть і похорони.
17. Церковні обряди.
18. Космоґонія.
19. Демонольоґія.
20. Словарець ґуцульских виразів.

Digitized by Google

Table des malières de la premiere partie.

1. La physiographie du pays 1
1. L' ethnologie des Houzoules 25
3. La statistique „ „ 54
4. Le village houzoulien 74
5. La demeure houzoulienne 86
6. L' église „ 115
7. Le costume Houzoulien 120
8. La nourriture houzoulienne 139

Sommaires de chaque chapitre avec explications des figures seront ajoutée á la seconde partie.

Digitized by Google

Société scientifique de Chevtchenko à Léopol.

MATÉRIAUX

pour l'ethnologie ukraïno-ruthène

publié par la Commission ethnographique

sous la redaction

de Th. Volkov.

Tome premier.

(Titres et sommaires des articles, explications des figures et index alphabétique en français.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

МАТЕРИЯЛИ

ДО

УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ЕТНОЛЬОҐІЇ

ВИДАННЄ ЕТНОҐРАФИЧНОЇ КОММІСИЇ

ЗА РЕДАКЦИБЮ

ХВ. ВОВКА.

Том І.

Львів — Léopol

1899.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Выходить раз або двічі на рік.

Звертатись:

по ділам видавництва: у *Наукове Товариство ім. Шевченка*, 26, ул. Чарнецького у **Львові.**

по редакційним ділам: до *Хв. Вовка*, 12, Avenue Reille, **Paris.**

Paraitront une ou deux fois par an.

S'adresser:

pour la publication: à la *Société Scientifique de Chevtchenko*, 26, rue Czarnecki, **Léopol** (Lemberg) Autriche.

pour la rédaction: à *M. Th. Volkov*, 12, Avenue Reille, **Paris.**

Digitized by Google

Digitized by Google

Ціна 4 корони.

Digitized by Google